

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964:38

Justitiedepartementet

SAMMANSTÄLLNING AV REMISSYTTRANDEN

ÖVER FÖRFATTNINGsutredningens
FÖRSLAG TILL NY FÖRFATTNING

UTARBETAD INOM JUSTITIEDEPARTEMENTET

Del 3: Kap. 6 i förslaget till regeringsform

Stockholm 1964

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964

Kronologisk förteckning

1. Indexlån. Del I. Kihlström. 96 s. Fi.
2. Indexlån. Del II. Kihlström. 526 s. Fi.
3. Konsumtionsmönster på bostadsmarknaden. Esselte. 212 s. I.
4. Effektivare konsumentupplysning. Esselte. 111 s. H.
5. Bättre åldringsvård. Esselte. 121 s. S.
6. Alkoholreklamen. Norstedt & Söner. 278 s. Fi.
7. Statens skogar och skogsindustrier. Svenska Reproduktions AB. 144 s. Fi.
8. Kapitalutvecklingen i det svenska lantbruket. Esselte. 88 s. Jo.
9. Arbetstidsförkortningens verkningar. Esselte. 216 s. S.
10. Företagsinteckning. Tiden-Barnängen Tryckerier AB. 149 s. Ju.
11. Älgrågan. Norstedt & Söner. 188 s. Jo.
12. Veterinärmedicinsk forskning och undervisning. Del II. Esselte. 302 s. Jo.
13. Religionsfrihet. AB Wilhelmssons Boktryckeri. XXVIII + 594 s. E.
14. Svensk namnbok 1964. AB E G Johanssons Boktryckeri, Karlshamn. 227 s. Ju.
15. Utlåtande av Juristkommissionen i Wennerströmmaffären. Norstedt & Söner. 117 s. Ju.
16. Historisk översikt. Kyrkobegrepp. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala. 324 s. E.
17. Rapport av parlamentariska nämnden i Wennerströmmaffären. Norstedt & Söner. 46 s. Ju.
18. Översättning av fördrag angående upprättandet av Europeiska atomenergigemenskapen (Euratom) och tillhörande dokument. Marcus. 187 s. H.
19. Kommunal skatteutjämning. Kihlström. 419 s. Fi.
20. Krigsmaktens förbandssjukvård. Esselte. 222 F6.
21. Bilskrotning. Esselte. 75 s. K.
22. Förbud mot utförsel av kulturföremål. Kihlström. 67 s. E.
23. Kronhjortsreservat m. m. Berlingska Boktryckeriet, Lund. 109 s. Jo.
24. Behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna. Esselte. 279 s. S.
25. Nytt skattesystem. Esselte. 827 s. Fi.
26. Offentliga byggnader 3. Ekonomiskt byggandet. Esselte. 103 s. K.
27. Lag om förvaltningsförfarandet. Esselte. 719 Ju.
28. Beräkning av pensionsreserv i pensionsstiftelsen Holmqvist skrivbyrå & kontorstryckeri. 39 s. E.
29. Koncernbidrag m. m. Esselte. 160 s. Fi.
30. Kristendomsundervisningen. Esselte. 182 s. E.
31. Skadestånd II. Esselte. 170 + 62 s. Ju.
32. Förtida tillträde, expropriationskostnad m. Marcus. 118 s. Ju.
33. Översättning av viktigare följdörfattningar till fördragen angående Europeiska ekonomiska gemenskapen och Europeiska kol- och stålgemenskapen. Marcus. 521 s. H.
34. Äktenskapsrätt I. Författningstext. Marcus. 96 s. Ju.
35. Äktenskapsrätt II. Motiv. Marcus. 597 s. Ju.
36. Ökat stöd till barnfamiljer. Esselte. 148 s. S.
37. Lantbrukets strukturutveckling. Esselte. 251 s. Jo.
38. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 3. Kap. 6 i förslaget till regeringsform. Marcus. 98 s. Ju.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964:38

Justitiedepartementet

SAMMANSTÄLLNING
AV REMISSYTTRANDEN

ÖVER FÖRFATTNINGSUTREDNINGENS
FÖRSLAG TILL NY FÖRFATTNING

UTARBETAD INOM JUSTITIEDEPARTEMENTET

Del 3: Kap. 6 i förslaget till regeringsform

ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

STOCKHOLM 1964

Innehåll

6 KAP.

Kammarsystem och valsystem

<i>En eller två kammare?</i>	5
<i>Det kommunala sambandet</i>	15
<i>Enkammarriksdagens storlek</i>	21
<i>Majoritetsval eller proportionella val</i>	23
<i>Det föreslagna proportionella valsystemet</i>	28
Allmänna uttalanden	30
Riksdagsvalens uppdelning på valkretsval och regionval m. m.	34
Personvalsystemet	39
Valkretsarnas indelning i ornskretsar m. m.	45
Officiell kandidatur	48
Regionvalets karaktär av listval	53

De särskilda paragraferna

1 §	54
2 §	57
3 §	71
4 §	73
5 §	77
6 §	81
7 §	84
8 §	86
9 §	90
10 §	90
11 §	91
12 §	91
13 §	91
14 §	93
15 §	93
16 §	97

6 KAP.

Kammarsystem och valsystem

En eller två kammare?

Frågan om kammarsystemet har föranlett särskilda uttalanden av *en av regeringsrättens ledamöter (regeringsrådet Hjern)*, *överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Malmöhus, Hallands, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands, Örebro, Västmanlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Väster-norrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län samt Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Gotlands, Hallands, Göteborgs och Bohus och Norrbottens läns landstings förvaltningsutskott* ävensom *Sveriges hantverks- och industriorganisation och Sveriges konservativa studentförbund*.

En övergång till ett enkammarsystem förordas av *överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Kronobergs, Kalmar, Blekinge, Hallands, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands, Västmanlands, Gävleborgs, Väster-norrlands, Västerbottens och Norrbottens län samt Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott (majoriteten) och Hallands läns landstings förvaltningsutskott* ävensom *Sveriges hantverks- och industriorganisation och Sveriges konservativa studentförbund*.

För ett tvåkammarsystem uttalar sig *länsstyrelserna i Gotlands, Örebro och Kopparbergs län samt en minoritet inom Jönköpings läns landstings förvaltningsutskott*. Även *Östergötlands läns landstings förvaltningsutskott* synes närmast benäget att förorda ett sådant system.

Regeringsrådet Hjern, länsstyrelserna i Jönköpings, Malmöhus och Jämtlands län samt Kronobergs, Gotlands och Norrbottens läns landstings förvaltningsutskott, Jönköpings läns landstings förvaltningsutskott (majoriteten), Göteborgs och Bohus läns landstings förvaltningsutskott (majoriteten) och en minoritet inom Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott har icke tagit bestämd ståndpunkt till frågan om riksdagen bör bestå av en eller två kammare.

Flera av de remissorgan, som förordat ett enkammarsystem, har i sina yttranden nöjt sig med ett allmänt uttalande om att de ansluter sig till de synpunkter, som utredningsmajoriteten utvecklat till stöd för förslaget om övergång till ett enkammarsystem. Så gör *länsstyrelserna i Uppsala, Södermanlands, Kalmar, Hallands, Skaraborgs, Västmanlands och Gävleborgs län. Länsstyrelsen i Älvsborgs län* finner den av

utredningsmajoriteten framförda kritiken mot tvåkammerssystemet tungt vägande och *länsstyrelsen i Värmlands län* anser de av samma majoritet anförda skälen för övergång till ett enkammersystem bärande. *Länsstyrelsen i Blekinge län* menar, att de skäl, som talar för ett enkammersystem, väger tyngre än de som kan anföras för tvåkammerssystemet. *Länsstyrelsen i Västernorrlands län* uttalar, att den ej finner anledning till erinran mot ett enkammersystem.

I den mån de till ett enkammersystem positivt inställda remissorganen mera ingående utvecklat skälen för sitt ställningstagande ansluter sig dessa i mångt och mycket till utredningsmajoritetens. *Överståthållarämbetet* understryker sålunda, att en övergång till enkammersystem skulle medföra en avsevärd förenkling och arbetsrationalisering. Att bibehålla ett tvåkammersystem i kombination med fördröjd genomslageffekt av valresultat i ena kammaren synes ämbetet ej heller vara erforderligt ur kontinuitetssynpunkt med hänsyn till den betydande stabilitet, som föreligger i fråga om väljarkårens sammansättning. Även *länsstyrelsen i Norrbottens län* finner enkammersystemet ur funktionssynpunkt äga företräde framför tvåkammersystemet och av praktiskt administrativa skäl vara att föredraga. Vid en allsidig prövning av kammarfrågan synes enligt *länsstyrelsen* den av enkammersystemets anhängare hävdade uppfattningen att särskilda skäl skall föreligga för att folkrepresentationen skall uppdelas på två kamrar ha mera fog för sig än den motsatta ståndpunkten att för övergång till enkammersystem fordras att tillräckliga skäl härför föreligger.

Länsstyrelsen i Stockholms län uttalar, att det numera torde vara tämligen allmänt erkänt, att första kammaren spelat ut sin roll som balanserande faktor. Ännu kvarstående skiljaktigheter mellan kamrarna är alltför begränsade för att kunna motivera rådande dualistiska riksdagsorganisation. I dagens läge står första kammaren, på grund av sin betänkliga eftersläpning i opinionshänseende, främst som ett hinder för en fungerande parlamentarism. *Länsstyrelsen* vill därför allvarligt sätta i fråga det principiellt berättigade över huvud av ett tvåkammersystem i vår tid. Särskilt sett ur denna aspekt finner *länsstyrelsen* det av utredningsminoriteten framförda tvåkammaralternativet sakna större intresse. *Länsstyrelsen* ansluter sig obetingat till förslaget om övergång till ett enkammersystem. *Länsstyrelsen i Kronobergs län* framhåller att de motiv, som en gång funnits för folkrepresentationens uppdelning på två kamrar, icke existerar längre i våra dagar. Några fördelar med en fortsatt uppdelning i två kamrar föreligger knappast. Däremot är betydande nackdelar förknippade med tvåkammersystemet. Genom att kamrarnas sammansättning avspeglar valresultat, som ligger olika långt tillbaka i tiden, kan kamrarna uppvisa avvikelser i fråga om partisammansättningen, vilket är ägnat att skapa parlamentarisk osäkerhet och försvåra en handlingskraftig regeringspolitik. Det är dock icke eftersläpningen i opinionens ålder hos första kammaren som

är den största olägenheten. Den mest betydande svagheten i det nuvarande systemet ligger däri att väljarnas suveränitet på valdagen begränsas. De allmänna och direkta valen blir icke helt och fullt avgörande för riksstyrelsen. Länsstyrelsen anser, att det bör skapas garantier för att hela den beslutande församlingen blir ett direkt uttryck för folkviljan på valdagen. En sådan direkt parlamentarism kräver en enkammarriksdag. Även *länsstyrelsen i Västerbottens län* finner motiven, som legat bakom tillkomsten av nuvarande tvåkamarsystem, ha förlorat all aktualitet. Kamrarna är, framhåller länsstyrelsen, numera i allt väsentligt varandra lika. Även den kontinuitetsfrämjande funktion, som man gärna vill se förenad med första kammaren, kan i dag sägas ha väsentligt försvagats. Den politiska stabiliteten i vårt land är fast och röstsiffrorna mellan partierna följer vanligen tendenser, som sträcker sig över flera val. Förstakamarsystemet förse- nar otvivelaktigt framträngandet av en ny tendens i utvecklingen av partiernas inbördes styrkeförhållanden. Den eftersläpning, som uppstår genom den successiva förnyelsen av första kammaren, har den negativa effekten, att sjunkande röstsiffror för ett parti slår sent igenom i kammarens sammansättning. Detsamma blir förhållandet för ett snabbt uppåtgående parti. Dessa omständigheter finner länsstyrelsen verksamt bidra till att försvåra den direkta parlamentarism, som ger det politiska livet innehåll och vidmakthåller medborgarnas intresse för riksdagens arbete. Otvivelaktigt medför — framhåller länsstyrelsen — ett enkamarsystem, där folkviljan mera omedelbart slår igenom, det samspel mellan folkopinionen och statsorganen, som man gärna vill se i en modern demokrati. Vad som i detta sammanhang tilldrager sig särskilt intresse är, om en enkammarriksdag — på samma sätt som tvåkammarriksdagen skall göra — kan ge tillräckliga garantier för att ärendena omsorgsfullt prövas och att icke förhastade beslut tillkommer. Länsstyrelsen anser det härvid böra bemärkas, att i den nuvarande tvåkammarriksdagen kan utskottsbehandlingen av ärendena, varvid ledamöter ur båda kamrarna deltagar, ha större betydelse för avgörandet än själva kammarbehandlingen. Genom att båda kamrarnas ledamöter deltagar i utskottsbehandlingen, kan man enligt länsstyrelsen säga att här på visst sätt redan förekommer ett uttryck för enkamarsystemets princip. Länsstyrelsen erinrar om att utredningen, i syfte att tillgodose kravet på garanti mot förhastade beslut, förordat en dubbel utskottsbehandling av vissa ärenden på beredningsstadiet och därvid föreslagit tillkomsten av en lagnämnd och en finansnämnd. Det föreslagna systemet synes länsstyrelsen ändamålsenligt och ägnat att skapa de garantier som eftersträvas i fråga om noggrann behandling av riksdagsärendena. Med hänsyn härtill och med beaktande av vad utredningsmajoriteten i övrigt anfört till stöd för ett enkamarsystem anser länsstyrelsen att ett sådant kamarsystem bör införas. Tillskapas en dylik riksdag, minskar — framhåller länsstyrelsen — också inslaget av rikspolitik vid kommunalvalen.

För *Sveriges hantverks- och industriförbund* utgör den s. k. kontinuitetsaspekten, d. v. s. omsorgen att riksdagen skall avspegla opinionen icke enbart vid ett enda valtillfälle utan under en följd av år, icke ett tillräckligt starkt skäl för bibehållande av ett tvåkammerssystem. Ej heller *Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott (majoriteten)* finner skälen för en särskild kammare, som har till uppgift att svara för kontinuitet och vara garanti mot förhastade beslut, vara hållbara. För utskottet synes det vara av vida större betydelse att riksdagen verkligen är förankrad i en aktuell och levande opinion. Detta är enligt utskottet en förutsättning för att medborgarna skall bibringas den känsla av medinflytande och möjlighet att påverka utvecklingen, som krävs för att det politiska intresset skall kunna upprätthållas utan konstlade medel.

Sveriges konservativa studentförbund understryker, att alla reformer beträffande första kammaren har verkat utjämnande och gjort denna kammare alltmer lik medkammaren. Den huvudsakliga skillnaden ligger nu i valsättet, valperiodens längd och antalet ledamöter. Vid skilda beslut måste ofta besvärliga sammanjämkningar ske. Första kammaren hindrar enligt förbundets mening en effektiv organisation av riksdagsarbetet och denna ineffektivitet är även en rent ekonomisk fråga. Argumentet att första kammaren genom den dubbelbehandling, som ett tvåkammerssystem möjliggör, skulle medföra ökade möjligheter att uppnå genomtänkta beslut, finner förbundet inte vara bärande. Förbundet framhåller att tyngdpunkten i riksdagens arbete ligger i utskotten och att det beror på arbetet där, om ärendena får en tillräckligt grundlig behandling. Risker för förhastade och mindre genomtänkta beslut är enligt förbundet också avhängig av tidsnöden och pressen i slutet av riksdagssessionerna. Den kontinuitet i det politiska livet, som första kammaren skulle representera, tillgodoses enligt förbundet på andra sätt, exempelvis genom de stora intresseorganisationerna. Utan ett engagemang från deras sida kan man, framhåller förbundet, knappast uppnå en större omsvängning i folkopinionen. Enligt förbundet skulle den nackdel i samband med en regeringsbildning, som ett tvåkammerssystem i vissa situationer för med sig, försvinna vid ett enkammersystem, då det befintliga regeringsunderlaget framstår mera entydigt. Folkviljan skulle även komma till betydligt klarare uttryck när det finns endast en direktvald kammare. Ytterligare en fördel med en sådan finner förbundet vara att s. k. mandathandel undviks.

Hallands läns landstings förvaltningsutskott framhåller att, om landstingsvalen icke skall ha någon rikspolitisk karaktär, anledningarna minskar att i samband med dessa val diskutera och informera om rikspolitiska frågor. Landstingsfrågorna skulle på så sätt få större möjlighet att framföras i debatten. Från dessa utgångspunkter säger sig utskottet vilja ansluta sig till förslaget om en enkammarriksdag.

För bibehållande av ett tvåkammerssystem uttalar sig länsstyrelserna i Gotlands, Örebro och Kopparbergs län samt en minoritet inom Jönköpings läns landstings förvaltningsutskott.

Länsstyrelsen i Gotlands län finner det naturliga vara att man vid bedömningen av kammarfrågan tager som utgångspunkt att värdera och avväga de olika argumenten oberoende av vad som kan anses vara den närmast till hands liggande ordningen eller av vilket system som nu gäller. Enligt länsstyrelsen förtjänar härvid den i utredningsbetänkandet upptagna kontinuitetssynpunkten att särskilt behandlas. Ett visst stöd för den av enkammerssystemets anhängare framförda uppfattningen, att den politiska åsiktsbildningen bland medborgarna fått en oförutsedd fasthet och stabilitet, finner länsstyrelsen visserligen kunna hämtas från förhållandena i vårt land under de senaste tre decennierna. En allmän grundlagsrevision bör emellertid sikta till resultat som kan bli bestående för mycket lång tid framåt och alltså under oförutsebara förhållanden. Stabiliteten i den politiska åsiktsbildningen kan enligt länsstyrelsen därför ej tas som en given faktor, särskilt som länsstyrelsen har intrycket att internationellt sett tendensen är oenhetlig. Länsstyrelsen fortsätter.

Den frågan uppställer sig då om man behöver gardera sig mot att en omsvängning i majoritetsförhållandena vid ett allmänt val får till omedelbar effekt att det eller de vinnande partierna får makten över rikets styrelse. Ett tänkt men såvitt länsstyrelsen förstår ej verklighetsfrämmande exempel från annat land må belysa problemställningen.

Labour och Tories vinner valen till engelska underhuset varannan gång. Labour har på sitt program förstatligande av stora delar av industrin m. m. Tories motsätter sig detta på det bestämdaste. I regeringsställning genomför vardera partiet sitt program, vilket betyder att labour förstatligar och Tories sedan reprivatiserar. Till slut måste något av partierna modifiera sin inställning, men innan så skett kan kastningarna i politiken ha medfört irreparabla skador för landets ekonomiska liv.

En situation likartad denna kan inträffa även i vårt land.

Det är vidare oundvikligt att omedelbart före valtillfället inträffade händelser, vilkas innebörd och konsekvenser då av taktiska skäl förstoras i propagandan, har mycket större inverkan på väljarna än längre tillbaka under valperioden inträffade händelser. Det är långt ifrån säkert att den opinion som bildats under intryck av färskta händelser har någon varaktighet. Det är tvivelaktigt om denna opinions företrädare skall släppas fram till makten innan man vet att dess framgång ej enbart berodde på en tillfällig stämning just vid valtillfället.

Under 1900-talets första tredjedel hade vi i vårt land täta regeringsskiften. Huruvida detta var för landet menligt vågar länsstyrelsen icke uttala sig om. Men förhållandena då och nu är icke jämförbara. Statsmaskineriet har nu en helt annan omfattning och påverkan på det ekonomiska livet och människornas levnadsförhållanden. Den planering på längre sikt som fördenskull behöves kan knappast fullföljas om regeringar med olika politisk grundsyn följer tätt efter varandra. Folkets i val uttryckta vilja måste givetvis respekteras, men det kan enligt länsstyrelsens mening icke med fog påstås kränka den demokratiska ordningen om vid sidan av den direkt-

valda andra kammaren ställes en första kammare som en stabiliserande faktor i det politiska spelet. Stabiliseringseffekten kan sägas ha gjorts för stark i vår nuvarande första kammare. Det förslag som framlagts av utredningens minoritet innebär en betydande mildring av denna effekt, vars verkan kan sägas vara att ge den odelade makten åt en ny regim först om dess opinionsunderlag visar en åtminstone tvåårig beständighet. Det må dock icke fördöljas att i vissa lägen regeringsproblemet kan bli svårlöst om majoriteten i de båda kamrarna ligger på olika händer.

I jämförelse med kontinuitetssynpunkten finner länsstyrelsen de skäl som i övrigt kan anföras för eller mot en eller två kammare vara av mindre vikt. Närmast synes de dock tala för enkammaralternativet. Då emellertid länsstyrelsen är av den uppfattningen, att ett kammarsystem med vissa inboende garantier för beständigheten i den opinionsförskjutning, som skall föranleda överförandet av den politiska makten odelad till en ny regim, verkar gynnsamt genom att ge större stadga åt det politiska skeendet, vill länsstyrelsen förorda tvåkammarsystemets bibehållande. — Beträffande den utformning av tvåkammarsystemet, som framlagts av utredningens minoritet, har länsstyrelsen invändning att göra endast på en punkt, nämligen såvitt angår förslaget om en veckas tidsskillnad mellan kamrarnas behandling av samma ärende. En samtidig behandling av ärendena vid deras avgörande bör enligt länsstyrelsen bibehållas, men ordningen vid ärendenas föredragning anser länsstyrelsen böra så ordnas, att statsråden såvitt möjligt får tillfälle att övervara ett ärendes behandling i båda kamrarna.

Länsstyrelsen i Kopparbergs län finner det utomordentligt svårt att utifrån allmänna samhällssynpunkter ta ställning till frågan om folkrepresentationen, då skäl kan anföras för såväl enkammar- som tvåkammarsystemet. Under skilda perioder har också delade meningar rått om hur frågan lämpligast bör lösas. Numera torde man icke, såsom tidigare varit fallet, kunna som ett argument mot bibehållande av första kammaren åberopa, att denna kammare blivit en broms för genomförandet av en önskvärd reformpolitik. Man kan enligt länsstyrelsens mening ej heller bortse från det värde, som ligger i första kammarens kontinuitetsbevarande uppgift, även om denna uppgift numera förlorat åtskilligt av sin betydelse. Den kvardröjande sammansättningen av kammaren kan vara en utjämnande faktor i tider av snabba och tillfälliga omkastningar inom opinionen. Detta bör enligt länsstyrelsen emellertid ej hindra, att man genom ändrade regler för förnyelsen av kammarens ledamöter begränsar den s. k. eftersläpningen. Genom de indirekta val, varigenom första kammarens ledamöter utses, finns möjlighet att tillföra riksdagen och riksdagsarbetet även personer, som visserligen kanske ej har samma omedelbara attraktivitet på väljarna men som representerar kunskaper, intressen och riktningar i samhället, som det kan vara av värde att få företrädna i riksdagen. De skäl, som anförts och redovisats till förmån för ett enkammarssystem, har länsstyrelsen funnit vara i mycket beaktansvärda och av betydande intresse

men ej totalt av en sådan bärighet, att länsstyrelsen anser sig för närvarande böra förorda ett frångående av den nuvarande uppbyggnaden av folkrepresentationen.

Länsstyrelsen i Örebro län och minoriteten inom Jönköpings läns landstings förvaltningsutskott har i huvudsak anslutit sig till vad herrar Ahlkvist och Wahlund anfört i betänkandet i fråga om kammarsystemet. Länsstyrelsen, som anser starka skäl tala för att tvåkammarsystemet alltjämt bibehålles, vill som stöd för sin uppfattning även framhålla, att det i tvåkammarsystemet, genom de därmed förbundna indirekta valen, föreligger möjlighet att tillföra riksdagen ledare för större företag eller andra värdefulla liknande krafter, som icke har tillfälle eller önskar deltaga i en valstrid. Dessa personer skulle — framhåller länsstyrelsen — därest tvåkammarsystemet alltjämt tillämpas kunna inväljas i riksdagens första kammare och deras kapacitet därigenom komma riksdagen till godo.

Även *Östergötlands läns landstings förvaltningsutskott* synes närmast benäget att ansluta sig till ett tvåkammarsystem. Utskottet framhåller att nuvarande tvåkammarsystem erfarenhetsmässigt givit en god politisk stabilitet. Första kammaren utgör genom sin sammansättning och mandattidens längd en välgörande balans i rådande kammarsystem eller parlamentariska statskick. Förekommande riksdagsärenden torde enligt utskottet erhålla en mera allsidig och omfattande behandling därigenom att de prövas i två skilda instanser. Enligt utskottets förmenande synes skäl föreligga att med försiktighet företaga ändringar i ett förhållande, som visat sig inrymma otvetydiga parlamentariska tillgångar. I yttrandet framhålles vidare, att enkammarsystemet kan komma att bli tungrott och att det redan nu förekommer långa plena, vilka otvivelaktigt skulle öka i och med att antalet kammarledamöter ökas. Å andra sidan kan enligt utskottet måhända vissa fördelar vinnas vid övergång till enkammarsystem. Vinsten synes utskottet framförallt bli, att man kommer att undvika visst dubbelarbete.

En del remissorgan, som uttalat sig om kammarsystemet, har icke tagit någon bestämd ståndpunkt till frågan om riksdagen bör bestå av en eller två kammare.

I några yttranden anses sålunda frågan böra göras till föremål för nya överväganden. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* anser exempelvis, att de aktuella problemen bör underkastas ytterligare utredning, vid vilken de betydelsefulla frågorna om relationerna mellan staten och kommunerna och konsekvenserna med hänsyn till kommunalvalen närmare beaktas. Vad utredningsmajoriteten föreslagit om övergång till enkammarsystem bör enligt länsstyrelsens uppfattning ses i relation till att man i det föreslagna valsyste- met sökt bevara vissa av tvåkammarsystemets fördelar, såsom möjlighet till inval av s. k. rikskandidater, visst skydd mot förhastade beslut samt en viss överrepresentation för det största partiet för att underlätta regerings-

bildning i vissa parlamentariska lägen. Mot det nuvarande tvåkammerssystemet kan enligt länsstyrelsen vissa anmärkningar riktas. Den eftersläpning, som är en följd av den längre valperioden för första kammarens ledamöter samt den successiva förnyelsen av dessa, finner länsstyrelsen sålunda onekligen inge vissa betänkligheter. Vidare kan enligt länsstyrelsens mening vissa praktiska olägenheter bli följden av ett tvåkammerssystem med samtidig behandling av ärendena i kamrar med lika behörighet och myndighet. De skäl, som utredningen åberopar till stöd för en övergång till enkammersystem, anser länsstyrelsen emellertid icke i och för sig vara tillräckligt bärande. Bortsett härifrån är — framhåller länsstyrelsen — utredningsmaterialet i vissa avseenden ofullständigt. Utredningen har sålunda icke tillräckligt undersökt, hur rekryteringen till riksdagen skulle utfalla vid ett genomförande av ett kammersystem med ett väsentligt mindre antal riksdagsmän än i det nuvarande i ett skede, då inslagen av massmedia blir allt större även rörande de allmänna valen och riksdagens verksamhet. Riktigheten av utredningens antagande att riksdagen även med ett sådant enkammersystem skulle komma att i stor utsträckning rekryteras av personer med kommunal erfarenhet finner länsstyrelsen ej heller kunna anses styrkt. Förslaget anser länsstyrelsen därjämte behäftat med vissa brister. Det föreslagna enkammersystemet skulle nämligen komma att innebära, att man överger den rådande ordningen med allmänna val vartannat år, vilket kan få verkningar i fråga om riksdagens sammansättning. Enligt länsstyrelsens mening bör även i ett reformerat system för riksdagsvalen och riksdagsrepresentationen sambandet mellan riks- och kommunalpolitik bevaras och en sådan ordning väljas, att en viss del av riksdagens ledamöter utses av kommunala elektor, valda i de allmänna kommunala valen. Länsstyrelsen finner det härvidlag vara lämpligt, att landstingen och de landstingsfria städernas stadsfullmäktige alltjämt fungerar som valkorporationer. Vad slutligen angår utredningsminoritetens tvåkamaralternativ påpekar länsstyrelsen, att i detta alternativ sambandet mellan riks- och kommunalpolitik visserligen bevarats. Detta alternativ är emellertid behäftat med bl. a. den svagheten, att den med nuvarande ordning förbundna eftersläpningen i fråga om första kammaren endast delvis eliminerats, även om de praktiska olägenheterna av eftersläpningen kan antagas bli reducerade genom den föreslagna successiva behandlingen av ärendena i kamrarna. Länsstyrelsen anser sig med hänsyn till det anförda icke kunna ansluta sig till något av de föreliggande alternativen till kammersystem.

Länsstyrelsen i Jönköpings län anser också att frågan om kammersystemet bör ytterligare övervägas. Enligt länsstyrelsens uppfattning är vårt nuvarande tvåkammerssystem uppenbarligen behäftat med vissa brister, praktiska såväl som principiella. I det allt övervägande antalet riksdagsärenden utgör den dubbla handläggningen en tyngande oformlighet. Sammanjämföringar av kamrarnas meningar liksom gemensamma voteringar tynger yt-

terligare förfarandet. Ur principiell synpunkt finner länsstyrelsen även den välgående invändningen kunna göras mot vårt tvåkammerssystem, att det kan försvåra tillämpningen av en strikt parlamentarism genom den stora eftersläpningen i fråga om uttryck för väljaropinion, som vidlåder första kammaren. Särskilt otillfredsställande är detta vid större svängningar i väljaropinionen vid andrakammarval, framför allt då valet dominerats av någon stor och viktig reformfråga. Å andra sidan finner länsstyrelsen vårt tvåkammerssystem också ha positiva sidor. I vissa lägen kan en viss eftersläpning beträffande första kammaren vara en välbehövlig regulator. Den nuvarande partiellt rikspolitiska prägeln på landstingsvalen och valen till fullmäktige i fristäderna måste enligt länsstyrelsen också betraktas som en fördel, därför att den ökar intresset för dessa val och manifesterar det samband, som måste anses råda mellan kommunal- och rikspolitik. Åtskilliga av de olägenheter som vidlåder det nuvarande tvåkammerssystemet kan dock säkerligen inom systemets allmänna ram elimineras eller minskas. Valperioden i första kammaren skulle sålunda kunna förkortas till fyra år med omedelbart val av riksdagsmän från de nyvalda landstingen, systemet med gemensam votering i anslags- och skattefrågor utvidgas, den samtidiga behandlingen av ärendena avskaffas etc. Men första kammaren kan också skäras ned och ges mer begränsade befogenheter i likhet med motsvarande institutioner i många främmande parlament. Dessa frågor synes länsstyrelsen böra ytterligare prövas vid den fortsatta behandlingen av grundlagsförslaget. Måhända vinnes enligt länsstyrelsen dock den bästa lösningen med ett enkammerssystem, som i sig innesluter så många av tvåkammerssystemets fördelar som möjligt. Möjligheterna för en sådan lösning finner länsstyrelsen böra ytterligare utredas. Tanken att låta landstingen i stället för de av utredningsmajoriteten föreslagna regionerna välja viss del av kammarledamöterna synes länsstyrelsen därvid vara värd allt beaktande.

Gotlands läns landstings förvaltningsutskott finner, med hänsyn till angelägenheten av att en så viktig fråga som en författningsreform i möjligaste mån löses i enighet, det vara nödvändigt att de olika frågorna blir föremål för ytterligare diskussioner och överbäganden. Därvid bör enligt utskottet särskild vikt fästas vid frågan huruvida tillräckligt starka skäl kan föreläggas för att ändra på nuvarande kammersystem.

Regeringsrådet Hjern anser frågan om kammersystemet vara en renodlat politisk fråga, som han icke finner anledning att närmare gå in på. Som en brist i utredningens förslag vill han emellertid beteckna, att utredningen alltför ensidigt inriktat sig på spörsmålet om en eller två kammare. I den offentliga debatten har tid efter annan framförts tanken, att tvåkammerssystemet bör omläggas så att kamrarna får en mera markerad karaktärsskillnad, varvid bl. a. förordats att första kammarens behörighet begränsas i olika avseenden. Regeringsrådet påpekar, att författningsutredningen för sin del avvisat alla tankar på förändringar i angiven riktning under förebärande

att sådana tankar framstår såsom orealistiska. Frågan torde enligt regeringsrådets mening dock vara värd en mera utförlig undersökning än den utredningen åstadkommit.

Jönköpings läns landstings förvaltningsutskott (majoriteten) finner i likhet med länsstyrelserna i Malmöhus och Jönköpings län att det nuvarande kammarsystemet är behäftat med vissa brister, bl. a. genom den eftersläpning, som förekommer. Enligt utskottet torde det emellertid icke möta några större svårigheter att åstadkomma en ändring härvidlag utan alltför genomgripande ändring av vår författning. Frågan om en eller två kammare är enligt utskottets mening beroende av det valsysteem man väljer. Utskottet anser det för sin del vara möjligt att även i ett enkammarsystem kunna bibehålla sambandet mellan kommunala och rikspolitiska val. Om man väljer ett enkammarsystem bör enligt utskottets mening landstingen få rätt att välja en del av riksdagsledamöterna, exempelvis en tredjedel. Utskottet säger sig icke kunna biträda författningsutredningens majoritetsförslag. *Göteborgs och Bohus läns landstings förvaltningsutskott (majoriteten)* uttalar sig för en reformering av det nuvarande tvåkammarsystemet men finner det önskvärt att landstingen även i fortsättningen i någon form får inflytande på riksdagens sammansättning. Den numera i vissa fall avsevärda eftersläpningen av väljarnas indirekta påverkan på första kammarens sammansättning bör enligt utskottet elimineras. Ett valutslag bör kunna direkt få avgörande effekt på den parlamentariska situationen, vilket enligt utskottet icke garanteras genom nuvarande tvåkammarsystem. *Minoriteten inom Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott* förutsätter likaledes ett bibehållande av landstingens nuvarande funktion som valkorporation. Utskottsminoriteten uppger sig endast under vissa förutsättningar kunna tillstyrka en övergång till ett enkammarsystem. Om antalet ledamöter sammanförda till en kammare skulle innebära en mindre arbetsduglig riksdag, föreligger genom en sådan omständighet enligt utskottets mening skäl för bibehållande av tvåkammarsystemet.

Länsstyrelsen i Jämtlands län anser skäl kunna anföras för såväl ett enkammarsystem som ett tvåkammarsystem. Bland de skäl, som särskilt talar för enkammaralternativet, vill länsstyrelsen framhålla att detta system måste vara mera lämpligt för riksdagsarbetets rationella bedrivande än tvåkammaralternativet och innebära en förenkling i detta arbete. För tvåkammaralternativet talar enligt länsstyrelsen främst kontinuitetssynpunkten, skyddet mot förhastade beslut och det förhållandet att riksdagen i sin helhet härigenom kan få en mera nyanserad sammansättning. Vad särskilt angår det framlagda tvåkammaralternativet framhåller länsstyrelsen, att man i detta alternativ sökt avhjälpa de brister, som otvivelaktigt vidlåder nuvarande tvåkammarsystem. Genom förslaget om en förnyelse av halva ledamotsantalet vart fjärde år synes första kammarens kontinuitetsbevarande uppgift finnas kvar samtidigt som kammarens så kallade eftersläp-

ning begränsas. Genom att minska antalet valkretsar vid val till första kammaren till sex med alternerande val i tre av dem vart fjärde år torde enligt länsstyrelsen vissa garantier ha skapats mot alltför lokalbundna val. *Kronobergs läns landstings förvaltningsutskott* finner det tveksamt vilket system som är det lämpligaste och säger sig avstå från att ta ställning i frågan. Därest tvåkammerssystemet bibehålles, synes det utskottet ändamålsenligt att en viss reformering av valet till första kammaren kommer till stånd i syfte att begränsa den s. k. eftersläpningen. Utskottet vill i detta avseende biträda det av anhängarna till tvåkammarsalternativet framförda förslaget att första kammaren skall förnyas med halva antalet ledamöter vart fjärde år. Med hänsyn till pågående utredning om ändrad länsindelning finner utskottet ej anledning föreligga att företaga någon ändring av valkretsarna vid val till första kammaren utan förordar i likhet med reservanten herr Ahlkvist ett bibehållande av nuvarande valkretsar. *Norrbottns läns landsting förvaltningsutskott* anser sig endast böra påpeka, att tvåkammarsalternativet med sex valkretsar för förstakammarvalen skulle innebära en viss belastning med gemensamma valförberedelser m. m. för ett flertal landsting.

Det kommunala sambandet

Spörsmålet huruvida sådant samband bör finnas mellan riks- och kommunalval, att viss del av riksdagens ledamöter utses av kommunala electorer, har närmare berörts av flera remissorgan, dock i allmänhet icke av sådana som i likhet med utredningsmajoriteten förordat övergång till enkammersystem.

Av de remissorgan, som uttryckligen berört frågan om kommunalt samband, har *länsstyrelserna i Blekinge, Malmöhus och Göteborgs och Bohus län, stadsfullmäktige i Malmö (majoriteten), Östergötlands och Jönköpings läns landstings förvaltningsutskott, Malmöhus läns landstings förvaltningsutskott (majoriteten), Göteborgs och Bohus läns landstings förvaltningsutskott (majoriteten)* samt *en minoritet inom Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott* förordat ett sådant samband.

Länsstyrelsen i Jönköpings län, Svenska landstingsförbundet, Blekinge läns landstings förvaltningsutskott och regeringsrådet Hjern finner vissa fördelar förenade med ett kommunalt samband.

Om ett enkammersystem genomföres, anser *Västmanlands läns landstings förvaltningsutskott*, att riksdagsledamöterna i sin helhet bör väljas genom direkta val och att landstingen härvid sålunda icke skall medverka vid val av riksdagsmän. Skulle däremot ett tvåkammerssystem bibehållas, uttalar sig förvaltningsutskottet för att landstingen alltjämt fungerar som valkorporationer vid indirekta val till den ena kammaren.

Mot ett kommunalt samband uttalar sig *en minoritet inom stadskollegiet*

i Stockholm, en minoritet inom stadsfullmäktige i Malmö, Hallands läns landstings förvaltningsutskott, Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott (majoriteten) och Sveriges konservativa studentförbund.

I de yttranden, i vilka ett kommunalt samband uttryckligen förordats, framhålles i allmänhet att detta samband hittills visat sig ha stor betydelse för såväl riksdagen som kommunerna. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* finner sålunda det indirekta samband, som nu finnes mellan kommunalvalen och första kammarens sammansättning, ha haft stor betydelse då det gäller att befästa sambandet mellan riks- och kommunalpolitik. Riksdagen får genom denna sammankoppling kontakt även med kommunernas problem och den statliga politikens konsekvenser för kommunerna. De frågor, som är föremål för de kommunala församlingarnas verksamhet, är numera ofta av den art, att de även måste betraktas i sitt rikspolitiska sammanhang. Riktigheten av utredningens antagande, att riksdagen även med en direktvald enkammare skulle komma att i stor utsträckning rekryteras av personer med kommunal erfarenhet, kan länsstyrelsen icke anse styrkt. Enligt länsstyrelsens mening bör — såsom redovisats i ett tidigare sammanhang — även i ett reformerat system för riksdagsval och riksdagsrepresentation sambandet mellan riks- och kommunalpolitik bevaras och en sådan ordning väljas, att en viss del av riksdagens ledamöter utses av kommunala elektorer, valda i de allmänna kommunala valen. Även *länsstyrelsen i Blekinge län*, som i och för sig anslutit sig till ett enkammersystem, finner den i nuvarande tvåkammersystem rådande samverkan mellan primärkommunerna och landstingen å ena sidan och riksstyrelsen å den andra sidan ha visat sig mycket värdefull å ömse håll. Länsstyrelsen anser sig böra understryka önskvärdheten av att valsystemet erhåller sådan utformning, att den nuvarande förbindelsen mellan riksstyrelsen och den kommunala representationen i möjligaste mån bibehålles, därest övergång till enkammersystem kommer att ske. Samma ståndpunkt intager *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län*, som särskilt betonar den centrala ställning kommunerna har i det nuvarande statsskicket. Därom anför länsstyrelsen bl. a.

I dag torde den offentliga förvaltningens göromål till c:a 60 % ligga hos kommunerna. Den snabba utvecklingen av den kommunala aktiviteten är i själva verket ett grundläggande drag i dagens politiska liv. En svensk författning av i dag, som icke ger kommunen en central ställning i statsskicket, kan knappast göra anspråk på att ge ett adekvat uttryck för den svenska medborgarens fri- och rättigheter: den kommunala självstyrelsen med dess rika möjligheter att utforma för livet väsentliga förhållanden — skolor, bostäder, stadsplanering, sjukvård — kan betraktas som kärnan i vår demokrati. Sannolikt kommer utvecklingen på detta område att fortskrida efter de linjer, som den nu följer.

Stadsfullmäktige i Malmö (majoriteten) och Malmöhus läns landstings förvaltningsutskott (majoriteten), vilka i sina yttranden uppgivit sig icke ha

tagit ställning till frågan om en eller två kammare, framhåller likaledes värdet av att sambandet mellan riks- och kommunalpolitiken bibehålles. Förvaltningsutskottet anser detta kunna ske genom att landstingen och de utanför landstingen stående städerna även framgent får utse viss del av riksdagen.

Betydelsen av att riksdagen tillföres ledamöter med erfarenhet i kommunala frågor framhäves i ytterligare några yttranden. *Svenska landstingsförbundet*, som förklarar sig icke ha tagit närmare ställning till frågorna om valsystem och kammarsystem, betonar att den omständigheten, att landstingen tillsammans med städerna utanför landsting utgjort valkorporation till riksdagens första kammare, medfört att denna kammare tillförts en rad i kommunala värv väl skolade ledamöter. Ett slopande av landstingens valrätt, vilket skulle bli följden av ett enkammarsystem, kan enligt förbundet befaras leda till att det kommunala inflytandet i riksdagen i betydande grad kommer att minska och att riksdagens ledamöter ej i samma utsträckning som tidigare är förtrogna med de viktiga samhällsproblem, som handlägges av primärkommuner och landsting. För förbundet synes detta onekligen innebära en viss fara. Erfarenheterna från Danmark, där enkammarsystem tidigare genomförts, anser förbundet bestyrka dessa farhågor. Förbundet är väl medvetet om att förevarande frågor i första hand måste bedömas ur andra synpunkter. Det hör emellertid beaktas, att landstingen för sin verksamhet är beroende av ett starkt medborgarintresse. Förbundet finner därför det ur landstingssynpunkt vara ett vitalt intresse, att de lagar och förordningar, som reglerar riksdagens sammansättning och verksamhet, blir så utformade, att de är ägnade att vidmakthålla och vidareutveckla detta medborgarintresse. *Blekinge läns landstings förvaltningsutskott*, som ej heller ansett sig böra göra något ställningstagande i frågan om kammarsystemet, påpekar att, med den utveckling landstingen fått och som man kan se fram emot, dessa är eller i vart fall, där storlandsting blir aktuella, kan befaras bli mindre lämpade som elektorsförsamlingar. Utskottet vill emellertid framhålla, att det med landstingen som elektorsförsamlingar förelegat en trygghet för en rekrytering av i kommunala och allmänna spörsmål kunniga och erfarna riksdagsledamöter. Enligt utskottet kan man ej förbise risken av att vid ett ändrat valsystem det kommunala inflytandet kommer att minska i riksdagen.

Synpunkten att intresset för kommunalvalen ökas genom sambandet mellan dessa val och riksdagens sammansättning utvecklas i en del yttranden. *Göteborgs och Bohus läns landstings förvaltningsutskott (majoriteten)* finner det förhållandet, att landstingen utgjort valkorporation för riksdagens första kammare, ha bidragit till att allmänhetens intresse för landstingen stimulerats. Detta har lett till ett valdeltagande i de kommunala valen, som motsvarar aktiviteten vid valen till riksdagens andra kammare. Ur demo-

kratisk synpunkt är detta av stort värde. Utskottet finner det därför önskvärt, att landstingen även i fortsättningen i någon form får inflytande på riksdagens sammansättning. *Minoriteten inom Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott* framhåller, att det ur landstingsverksamhetens synpunkt torde vara en fördel att utgången av landstingsvalen till följd av landstingens egenskap av elektorsförsamling kan påverka skeendet även i sådana sammanhang, som inte direkt gäller landstingen. För utskottsminoriteten synes det nämligen klart att medborgarnas valintresse måste öka vid vetskapen om att valet icke endast kommer att få betydelse för landstingets verksamhet utan jämväl för rikspolitiken. Utskottsminoriteten förordar ett bibehållande av landstingens nuvarande funktion som valkorporation. Även *länsstyrelsen i Jönköpings län* finner — såsom redovisats i tidigare sammanhang — den nuvarande rikspolitiska prägeln på landstingsvalen böra betraktas som en fördel, därför att den ökar intresset för dessa val och manifesterar det samband, som måste anses råda mellan kommunal- och rikspolitik. *Jönköpings läns landstings förvaltningsutskott* understryker, att landstingen och kommunerna utgör en viktig del av den svenska demokratin. Om de kommunala valen sjunker ned till betydelselöshet, riskerar man att få en icke önskvärd splittring både på primärkommun- och landstingsplanet med fara för att medborgarnas intresse för dessa organs viktiga funktioner minskar. Förvaltningsutskottet anser det ytterst viktigt, att sambandet mellan riks- och kommunalpolitik bevaras och om möjligt stärkes. Om man väljer ett enkammarssystem, bör landstingen få rätt att välja en del av riksdagsledamöterna, exempelvis en tredjedel. *Regeringsrådet Hjern* framhåller, att en övergång till ett enkammarssystem enligt föreslagen modell med all sannolikhet kommer att få till följd att kommunalvalen för framtiden får en radikalt förändrad karaktär. I och med att motiven för att ge kommunalvalen en rikspolitisk prägel bortfaller, får man räkna med att dessa val kommer att i högst betydande grad förlora i intresse och att valdeltagandet till följd härav kommer att på ett uppseendeväckande sätt sjunka. Härvid hänvisas till det låga valdeltagandet i valen till de kyrkliga representationerna. Föreställningen att de kommunalpolitiska frågorna i stället skulle träda i förgrunden och kunna fånga upp intresset torde knappast ha fog för sig.

Enligt *Östergötlands läns landstings förvaltningsutskott* har den elektorsinstitution, som landstingen för närvarande utgör, en stor politisk betydelse icke blott genom sin allsidiga sammansättning av väl kvalificerade kommunala förtroendemän utan även genom ledamöternas personliga kännedom om de skilda valkandidaterna. Genom införandet av ett enkammarssystem skulle landstingen helt komma att förlora sitt betydelsefulla inflytande på rikspolitiken. Ett bibehållande av tvåkammarssystem i den utformning, som angivits i författningsförslaget, skulle medföra, att det enskilda landstingets politiska inflytande minskades genom anordnandet av större valkretsar, där

inom en och samma valkrets elektorsinstitutionen skulle komma att bestå av flera landsting. Härigenom skulle en till sin sammansättning helt ny elektorsinstitution bildas. Förvaltningsutskottet ifrågasätter, huruvida icke den nuvarande ordningen med det enskilda landstinget — i förekommande fall tillsammans med stad utanför landstingskommunen — bör bibehållas såsom elektorsinstitution. Utskottet förmenar att, om så ej sker, risk kan föreligga att intresset för landstingsmannavalen väsentligt minskar.

De remissorgan, som förordat ett hävande av det kommunala sambandet, har bl. a. betonat angelägenheten av att riksdagen i sin helhet utses genom direkta val och att kommunalvalen i större utsträckning renodlas från rikspolitiska frågor. *Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott (majoriteten)* delar utredningsmajoritetens uppfattning att direkta val är överlägsna ur demokratisk synpunkt och bättre anpassade till vår tids samhälle. Ej heller har utskottet utifrån sin egen erfarenhet kunnat finna att den omständigheten, att landstingen vart åttonde år tjänstgör som elektorsförsamlingar, på något positivt sätt påverkat deras egentliga arbetsuppgifter. Elektorsuppgiften är ett irrationellt inslag i landstingens verksamhet, vilket därtill inte sällan framkallat onödig irritation mellan partier och personer och därigenom negativt påverkat arbetet på det kommunala planet. Landstingens befattning med förstakammарvalen finner utskottet ej heller på något sätt ha stärkt deras ställning eller deras relationer till riksdagen. Det s. k. landstingspartiet är — framhåller utskottet — snarast starkare i den direktvalda andra kammaren än i den första och det är sammansatt av personer, som sannolikt även vid direkta val skulle komma att framföras som kandidater. Dessa personers intresse för landstingens angelägenheter beror på att de väl känner dessa och därför funnit saklig anledning att bevaka för landstingen vitala frågor. Enligt utskottets uppfattning kommer den personalunion mellan riksdag och landsting, som uppstår genom att förhållandevis många ledamöter av riksdagen även är landstingsledamöter, att bestå även om landstingens elektorsuppgifter upphör. Förutsättning härför synes utskottet emellertid vara, att den nya riksdagen får en sådan konstruktion och storlek, att skäligt antal ledamöter av riksdagen även i fortsättningen har möjlighet att delta i kommunalt arbete. Utskottet delar också utredningsmajoritetens uppfattning att det snarast är en fördel att de kommunala valen icke får så stark rikspolitisk prägel, att de lokala problemen kommer helt i skymundan. Mot detta har anförts, att intresset för de kommunala valen därmed skulle minska. Utskottet finner emellertid dessa farhågor överdrivna. Landstingen och primärkommunerna har numera arbetsuppgifter, som påverkar och ingriper i alla medborgares liv och kräver så betydande insatser av dem, att detta i och för sig bör stimulera till valdeltagande. Dessutom visar erfarenheterna från grannländerna, att de »isolerade» kommunalvalen får allt stör-

re betydelse som rikspolitiska opinionsyttringar mellan riksdagsvalen. Man kan också räkna med att riksdagsvalen vid direkt avgörande val till en kammare kommer att tilldraga sig ett ökat intresse och att detta i sin tur får positiva återverkningar på deltagandet i de kommunala valen.

Sveriges konservativa studentförbund finner lämpligheten av att sammankoppla rikspolitik och kommunalpolitik kunna diskuteras. De förtroendemän, som utses vid ett kommunalt val, skall i första hand besluta i frågor som rör kommunen och icke befatta sig med rikspolitiken. Enligt förbundet är det icke uteslutet att man, om man vid kommunalvalen mera tog upp problem som rörde kommunen, skulle kunna på det sättet öka intresset för kommunala frågor och därmed vitalisera demokratin över huvud. Rent »kommunala» partier skulle lättare kunna uppstå genom ett dylikt arrangemang. Att ett bibehållande av första kammaren skulle verka stärkande för demokratin anser förbundet vara mycket tveksamt. I den tidvis mycket livliga debatten om första kammaren alltifrån 1860-talet och framåt har det ej heller vid något tillfälle hävdats att sambandet mellan kommunalpolitiken och första kammaren skulle ha verkat livgivande och vitaliserande på det politiska livet. Ej heller finns det någon anledning att tänka sig en kommunalvald kammare av annan typ. Förbundet framhåller, att ungefär 70 procent av andra kammarens ledamöter för närvarande torde inneha ledande kommunala uppdrag och att ingenting tyder på att medlemmarna i denna direktvalda kammare icke lyckats tillvarataga sina kommuners intressen i riksdagen. För förbundet framstår det snarast som ett önskemål att riksdagsmännen har färre kommunala uppdrag. Skulle de flesta riksdagsmän någon gång i framtiden vara utan kommunala uppdrag, något som förbundet finner mycket osannolikt, borde ändock kontaktbehovet mellan stat och kommun kunna ordnas utan några speciella arrangemang. *Hallands läns landstings förvaltningsutskott* understryker, att landstingens funktion som elektorsinstitution vid förstakammarval varit en starkt bidragande orsak till att landstingsvalen fått en framträdande rikspolitisk prägel och att den information och den propaganda, som förekommer i anslutning till landstingsvalen, i förhållandevis ringa utsträckning behandlar landstingsfrågor. Från landstingssynpunkt finner utskottet det angeläget, att alla tillfällen att sprida information och stimulera till debatt om den landstingskommunala självstyrelsen tillvaratages. Utskottet, som ansluter sig till ett enkammar-system, menar att, om landstingsvalen icke har någon rikspolitisk karaktär, anledningarna skulle minska att i samband med dessa val diskutera och informera om rikspolitiska frågor. Landstingsfrågorna skulle på så sätt få större möjligheter att framföras i debatten.

Länsstyrelsen i Västerbottens län konstaterar helt allmänt, att utvecklingen otvivelaktigt inneburit att vid kommunalvalen de kommunala spörsmålen kommit att skjutas åt sidan till förmån för mera allmänpolitiska frågor. Tillskapas en enkammarriksdag kommer inslaget av rikspolitik vid

kommunalvalen att minska. *Stadsfullmäktige i Norrköping* finner det däremot vanskligt att avgöra, om ett enkammarsystem kommer att medföra sådana ändrade förhållanden, att rikspolitiska spörsmål icke inblandas i de kommunala valen. *Stadsfullmäktige* finner i allt fall det sålunda uppställda målet eftersträvansvärt, antingen det kan uppnås på denna eller på någon annan väg.

Enkammarriksdagens storlek

En del remissorgan har i samband med sin behandling av spörsmålet om övergång till ett enkammarsystem tagit ställning till frågan om antalet riksdagsledamöter i en enkammarriksdag.

Länsstyrelserna i Södermanlands, Kalmar och Älvsborgs län ansluter sig till förslaget att antalet ledamöter i enkammarriksdagen bestämmas till 290. *Länsstyrelsen i Kronobergs län*, som betonar angelägenheten av att antalet ledamöter i en sådan riksdag icke blir så lågt att partiernas utsikter att få representanter i olika valkretsar kraftigt minskas i förhållande till nuläget, uttalar, att det föreslagna antalet om 290 är väl avvägt. *Sveriges hantverks- och industriorganisation* har inte något att erinra emot förslaget härutinnan. *Sveriges konservativa studentförbund* förordar, att ledamotsantalet begränsas till ungefär 300. Detta antal finner förbundet vara tillräckligt för att garantera proportionell rättvisa utan att bereda svårigheter ur arbetsteknisk synpunkt, vilket lätt skulle kunna bli fallet med en större kammare. *Länsstyrelsen i Värmlands län* understryker, att antalet ledamöter i enkammarriksdagen icke bör göras så stort, att arbetsbetingelserna inom riksdagen blir lidande. Det föreslagna antalet, 290 ledamöter, anser länsstyrelsen icke utan starka skäl böra överskridas.

I några yttranden ifrågasättes om icke det föreslagna antalet riksdagsledamöter är alltför stort. Uttalande i sådan riktning gör *länsstyrelsen i Hallands län*, som visserligen finner det angeläget, att tillräckligt antal ledamöter finns för att på ett tillfyllestgivande sätt rekrytera riksdagens olika utskott och nämnder, men som anser olägenheten av en alltför tungt arbetande kammare vara betydande. *Länsstyrelsen i Stockholms län* ger uttryck för en viss tvekan rörande ändamålsenligheten av det framlagda förslaget om enkammarriksdagens storlek. Den föreslagna kammaren synes länsstyrelsen vara onödigt och ohanterligt stor. Länsstyrelsen erinrar om att man i den allmänna debatten i författningsfrågan från olika håll påyrkat en minskning av det föreslagna antalet ledamöter i enkammarriksdagen och att man därvid, närmast med utgångspunkt från antalet ledamöter i den nuvarande andra kammaren, ifrågasatt det praktiska behovet av det föreslagna höga antalet riksdagsledamöter och bl. a. uttalat, att en parlamentarisk församling om 290 personer måste bli skäligen ohanterlig ur arbetsteknisk synpunkt. För länsstyrelsen framstår det som naturligt att

denna betydelsefulla fråga göres till föremål för förnyade, ingående överväganden.

I andra yttranden åter ifrågasättes om icke i förslaget till enkammarriksdag antalet ledamöter i kammaren blivit alltför ringa. *Regeringsrådet Hjern* konstaterar att antalet riksdagsledamöter i detta förslag jämfört med det sammanlagda antalet ledamöter i nuvarande tvåkamarsystem minskats med över nittio. En så kraftig minskning är icke till gagn för folkstyret. Det kan nämligen befaras, att med ett så starkt reducerat antal ledamöter dessa till alldeles övervägande del kommer att bestå av yrkespolitiker, d. v. s. personer som, även om de har ett annat yrke, i själva verket ej sysslar med annat än politik. Kretsen av sådana personer är redan i nuvarande riksdag stor och tendensen mot en successiv ökning av antalet yrkespolitiker i riksdagen alldeles klar. Uppenbart är, att i riksdagen bör finnas utrymme främst för dem, som verkligen lever med i det dagliga livets skiftande sysselsättningsformer. Det förefaller därför rimligt att ledamotsantalet i den nya enkammarriksdagen ej blir mindre eller väsentligen mindre än ledamotsantalet i den nuvarande tvåkammarriksdagen. Mot en riksdag med så många ledamöter kan visserligen invändas, att den blir en rätt otymplig arbetsenhet, men denna invändning väger lätt mot intresset av att riksdagen får en sammansättning, som ur demokratisk synpunkt ter sig mera tillfredsställande.

Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott har i sitt yttrande utförligt uppehållit sig vid frågan om enkammarriksdagens storlek. Skilda uppfattningar föreligger inom utskottet i denna fråga. *Majoriteten inom förvaltningsutskottet* tillstyrker det framlagda förslaget till enkammarriksdag. Härvid betonas, å ena sidan att antalet folkrepresentanter i vårt land är förhållandevis stort och att en kammare med alltför många ledamöter kan komma att bli en alltför tung och svårmanövrerad organisation, men att det å andra sidan är önskvärt att kontaktytan mellan riksdag och folk icke drastiskt minskas. Majoriteten framhåller vidare, att nya massmedia numera minskat betydelsen av riksdagsledamöternas insatser på det lokala planet men att dessa ledamöter alltjämt torde som en av sina väsentliga uppgifter ha att »vårda sin valkrets». Utskottsmajoriteten finner det även vara av betydelse, att arbetsbelastningen på varje enskild riksdagsman inte blir så stor, att den omöjliggör fortsatt engagemang i landstings- och primärkommunala uppgifter. Möjligen kan det av utredningen föreslagna ersättersystemet på ett lyckligt sätt komma att vidga kretsen av rikspolitiskt engagerade medborgare utan att därför göra riksdagen som sådan ohanterlig. *En minoritet inom förvaltningsutskottet* understryker, att det vid ett enkamarsystem torde bli nödvändigt med en minskning av antalet riksdagsledamöter. Utskottsminoriteten finner det härvid böra tillräckligt beaktas huruvida icke endast den nuvarande utan även väntad ytterligare arbetsbelastning för riksdagen ävensom ledamöternas förutsatta ak-

tivitet i primär- och sekundärkommunala instanser eller andra samhällsorgan eller i internationella sammanhang medger en sådan begränsning av antalet ledamöter, som erfordras för att ledamöterna lämpligen skall kunna sammanföras till en kammare. Ej heller bör förbises, att en begränsning av antalet ledamöter i första hand kommer att gå ut över glesbygder, som härigenom kan komma att berövas sin nuvarande representation. Å andra sidan anser minoriteten införandet av det föreslagna ersättersystemet i viss mån eliminera de berörda konsekvenserna samt i vissa sammanhang underlätta fullgörandet av nyssnämnda engagemang. Om vid ett beaktande av dessa synpunkter antalet ledamöter sammanförda i en kammare skulle innebära en mindre arbetsduglig riksdag, utgör detta ett skäl för bibehållande av tvåkammerssystemet.

Majoritetsval eller proportionella val

Frågan om valsystemet bör bygga på majoritetsval eller proportionella val har föranlett särskilda uttalanden av *överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Malmöhus, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands, Örebro, Västmanlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands och Västerbottens län, Södermanlands och Kronobergs läns landstings förvaltningsutskott* samt *Sveriges konservativa studentförbund*.

Länsstyrelsen i Jämtlands län har i sitt yttrande redovisat vissa allmänna synpunkter på frågan utan att taga en mera bestämd ståndpunkt till densamma.

Sympatier för ett majoritetsvals system kommer till uttryck i de yttranden, som avgivits av *länsstyrelserna i Kronobergs, Värmlands och Kopparbergs län*.

Övriga remissorgan, som uttalat sig i frågan, har anslutit sig till ett proportionellt vals system.

I de yttranden, i vilka sympatier för ett majoritetsvals system kommer till uttryck, betonas att ett sådant system har vissa obestridliga fördelar jämfört med ett proportionellt vals system. *Länsstyrelsen i Kronobergs län* finner fördelarna framför allt utgöras av den nära kontakt, som vid tillämpningen av ett majoritetsvals system öppnas mellan valmännen och den valde. Väljarna kommer genom ett sådant vals system att föreläggas klara alternativ och få möjlighet att erfara att deras röstning omedelbart påverkar den förda politiken. Länsstyrelsen anser, att möjligheterna att övergå till ett majoritetsvals system bör bli föremål för närmare utredning. Enligt *länsstyrelsen i Kopparbergs län* skulle ett vals system med majoritetsval i enmansvalkretsar otvivelaktigt på ett markant sätt kunna stimulera allmänhetens intresse för politiska frågor och det politiska

livet över huvud samt skapa en helt annan kontakt mellan väljarna och partiernas riksdagskandidater än vad nu är fallet och även främja ett urval av lämpligare personer i riksdagen. Länsstyrelsen vill för sin del därför beklaga att frågan om majoritetsval synes sakna aktualitet. Det av författningsutredningen i båda kammaralternativen förordade förslaget att bibehålla det proportionella valsystemet i dess nuvarande utformning med vissa jämkningar och med införande av obligatoriskt personval innefattar enligt länsstyrelsens mening en sämre lösning än majoritetsval i enmansvalkretsar men får dock anses utgöra ett framsteg jämfört med nu gällande ordning. Helt allmänt synes det länsstyrelsen som om författningsutredningen vid sitt ståndpunktstagande i vissa frågor, framför allt då det gäller valsystemet och kammersystemet, i alltför hög grad tagit hänsyn till nuvarande partikonstellationer och de existerande partiernas behov och önskemål. *Länsstyrelsen i Värmlands län* understryker hur avgörande det är för folkstyret och för dess förmåga att lösa nationens problem, att folkmajoritetens vilja icke riskerar att genom höggradig partisplittring dömas till vanmakt utan ger behörigt utslag i folkrepresentationens beslut. Länsstyrelsen kan för sin del icke förorda ett valsystem, som syftar till att skapa »millimeterrättvisa» mellan alla tänkbara partier, utan finner valsystemet böra utformas så att det gynnar större partier. Majoritetsval skapar otvivelaktigt de bästa möjligheterna i den vägen. Länsstyrelsen är emellertid medveten om att förutsättningarna för närvarande saknas för övergång till ett majoritetsvals system. Frågan om majoritetsval bör dock hållas levande i den fortsatta debatten om demokratins funktionsförmåga.

Länsstyrelsen i Jämtlands län, som förklarar sig icke taga bestämd ståndpunkt i saken, anser majoritetsval i enmansvalkretsar tilltalande främst ur den synpunkten, att sådana val tillgodoser kontakten mellan väljarna och den valde. Å andra sidan torde med hänsyn till den långa tid, som det proportionella valsystemet ägt bestånd i vårt land, personintresset ha skjutits alltmer i bakgrunden till förmån för röstning på parti. Även vid ett majoritetsval i enmansvalkretsar håller länsstyrelsen det därför för troligt att partitillhörigheten skulle vara utslagsgivande för det alldeles övervägande antalet medborgares röstning. Till förmån för det proportionella valsyste- met talar enligt länsstyrelsen de rättvisesynpunkter, som är förknippade med proportionalismen.

De remissorgan, som anslutit sig till ett proportionellt vals system, har mer eller mindre utförligt motiverat sitt ståndpunktstagande.

En del remissinstanser, bl. a. *överståthållarämbetet och länsstyrelsen i Skaraborgs län*, har helt allmänt förklarat sig biträda eller icke ha något att erinra mot vad författningsutredningen föreslagit därom att valsystemet bör vila på proportionell grund.

I några yttranden motiveras ställningstagandet till förmån för ett proportionellt valsystem bl. a. med att det för närvarande icke föreligger några opinionsmässiga förutsättningar för övergång till ett majoritetsvals-system. Uttalanden i sådan riktning gör *länsstyrelserna i Östergötlands, Kalmar, Blekinge och Västerbottens län*. *Länsstyrelsen i Östergötlands län* tillägger, att den ej har något att erinra mot det principresonemang, som lett författningsutredningen till slutsatsen att en reform av valsystemet bör bygga på den proportionella valmetoden. *Länsstyrelsen i Kalmar län* uttalar tillika att det saknas anledning att införa ett majoritetsvals-system i den svenska grundlagen. *Länsstyrelsen i Västerbottens län* anger som ytterligare skäl för sin anslutning till den proportionella valmetoden, att denna metod icke blott ger betydligt större utrymme för rättvisesynpunkter utan även ur skilda synpunkter är mera lämpad för vårt politiska liv med dess mera stabila partiförhållanden. *Länsstyrelsen* tillfogar att även om i nuvarande läge ett bibehållande av den proportionella metoden är att föredraga detta icke bör utesluta, att man ytterligare studerar och analyserar majoritetsvalmetoden och dess varianter med särskild inriktning på möjligheterna att eliminera majoritetsvalmetodens nackdelar, för den händelse förutsättningar för övergång till denna metod skulle visas föreligga i ett framtida läge.

Länsstyrelsen i Södermanlands län anser det proportionella valsystemet böra bibehållas med hänsyn till att detta system bäst överensstämmer med det demokratiska statsskick, om vars bibehållande allmän enighet råder. *Länsstyrelsen i Uppsala län* framhåller, att majoritetsval är något för det svenska valsystemet främmande och att sådana val kan leda till icke önskvärda resultat, beroende bl. a. på partiernas fördelning och hur man bestämmer valkretsarnas omfattning. Proportionalitetsmetoden har däremot vunnit hävd och ger möjlighet även för mindre partier att få sina kandidater valda. Anledning synes därför knappast föreligga att frångå sistnämnda metod. *Länsstyrelsen* lämnar för sin del obetingat företräde åt proportionella val.

Uppfattningen, att det proportionella valsystemet i princip skapar en rättvis representation genom att låta varje röst vara lika värd, kommer till uttryck i flera remissyttranden. För *länsstyrelsen i Gotlands län* är denna synpunkt helt dominerande, då det gäller ställningstagandet för eller emot majoritetsval eller proportionella val. *Länsstyrelsen* framhåller, att majoritetsvals-systemet, vare sig två eller flera partier konkurrerar, lätt ger slumpartade utslag. *Länsstyrelsen* vill för sin del hävda, att den politiska demokratins idé helt förverkligas först om representationen någorlunda exakt avspeglar partiernas inbördes styrkeförhållanden; först då får de olika meningsriktningarnas anhängare det efter deras storlek avpassade inflytande på rikets styrelse som i en parlamentarisk församling erfarenhetsmässigt i ena eller andra formen tillkommer även minoritetspartierna, vare sig de är i regeringsställning eller ej. Att största möjliga antal medborgare på detta sätt

känner sig medengagerade i samhällsangelägenheterna genom att vara företrädare i riksdagen synes länsstyrelsen betydligt angelägnare än att själva valtillfället präglas av en personligt färgad tävlan. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län* konstaterar att vårt nuvarande valsystem medfört att ett politiskt val mera blivit en röstning på partier än på personer. Även om väljaren rent teoretiskt har möjlighet att med viss begränsning ge sin röst åt vilka valbara personer som helst, intar i praktiken vederbörande partiets officiella valsedlar en så dominerande ställning, att lanserandet av kandidater, som ej återfinnes på berörda valsedlar, ter sig utsiktslöst. Detta har i sin tur till följd, att väljarnas känsla av direkt inflytande på vem som väljes förflyktigas. Länsstyrelsen finner det därför i och för sig önskvärt om det personliga momentet vid val av riksdagsmän kunde stärkas. Från denna synpunkt kan majoritetsval i enmansvalkretsar innebära den bästa lösningen. Ett dylikt valsystem leder emellertid till tvåpartisystem och till att ett mindre parti i hög grad underrepresenteras i förhållande till den totala röststyrkan i landet, varjämte valutslagen många gånger blir slumpartade. Majoritetsval står därför i dålig samklang med den demokratiska uppfattningen, att varje röst skall vara lika mycket värd. Även om inget valsystem till fullo kan förverkliga detta önskemål — bortkastade röster och varierande antal röster för mandatens erhållande synes icke kunna undvikas — framstår det proportionella valsystemet för länsstyrelsen såsom det mest ändamålsenliga för åstadkommande av den rättvisaste representationen. Men även denna valmetod — i synnerhet om den kombineras med spärranordningar av olika slag — uppvisar större eller mindre avvikelser från en fullt proportionell fördelning av mandatet. Den rena uddatalsmetoden utan någon form av spärr företer den minsta genomsnittliga avvikelsern medan den, när metoden kombineras med spärrdivisor, uppvisar avvikelser, som ökar i takt med spärrdivisorns storlek. I valet mellan olika tänkbara valsystem säger sig länsstyrelsen ha stannat för den proportionella valmetoden. Även *länsstyrelsen i Örebro län* samt *Kronobergs läns landstings förvaltningsutskott* och *Sveriges konservativa studentförbund* understryker i sina yttranden angelägenheten av att varje röst blir lika värd och att olika grupper inom samhället blir företrädare i riksdagen. Länsstyrelsen förordar att den proportionella valmetoden, utformad i likhet med den under senare val använda s. k. jämkade uddatalsmetoden, tillämpas vid valkretsvalen. Studentförbundet uttalar sig till förmån för ett valsystem med strikt regional proportionalitet. Förvaltningsutskottet säger sig helt allmänt vilja förordas ett proportionellt valsystem, oavsett vilket kammarssystem som väljes.

Intresset av att även vissa minoritetsriktningar blir representerade i riksdagen framhäves också i några andra remissvar. Så t. ex. finner *Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott* det framstå som stötande för svensk tradition att minoritetsriktningar av relativt betydande storleksord-

ning inom vidsträckta områden helt skulle komma att sakna representation, något som utskottet anser bli följd, om ett majoritetsvals-system infördes. Utskottet säger sig ej heller kunna bortse från den kraftiga förstärkning av de regionala skillnaderna mellan partierna, som skulle uppkomma vid tillämpningen av ett majoritetsvals-system.

Vikten av att vals-systemet är så konstruerat, att riksdagen återspeglar förekommande meningsriktningar bland väljarna i största möjliga proportionalitet, understrykes även av *länsstyrelsen i Västmanlands län*. Länsstyrelsen anser sig dock böra framhålla, att en riksdagsman aldrig kan uppfattas som en ren partirepresentant utan att han även företräder sin bygd och dess befolkning. Valsystemet bör därför uppbyggas så, att såväl politiska som lokala intressen kan påverka valet. Detta finner länsstyrelsen ske genom att valkretsarna å ena sidan göres så stora, att proportionalitetskravet kan förverkligas, men å andra sidan ej större än att ett lokalt samband mellan väljare och representant bibehålles. Enmansvalkretsarna tillgodoser endast det senare intresset. Länsstyrelsen kan därför ej finna annat än att utredningen förebragt starka skäl för sitt avstyrkande av majoritetsvals-systemet. Som ett ytterligare skäl mot detta vill länsstyrelsen framhålla, att valkretsarna i ett sådant system ofta skulle behöva ändras. Med den starka omflyttning, som nu pågår och säkerligen kommer att fortsätta, skulle representationen annars snart bli ojämn.

Uppfattningen att administrativa skäl talar för ett system med proportionella val i flermansvalkretsar kommer särskilt till uttryck i yttrandet från *länsstyrelsen i Malmöhus län*. De nuvarande reglerna för fördelningen av mandat mellan valkretsarna är, framhåller länsstyrelsen, enkla och rationella och möjliggör, att man inför varje andrakammarval kan på ett smidigt sätt företaga de mandatöverflyttningar, som betingas av befolkningens för närvarande starka rörlighet. Ändringar av mandatfördelningen mellan olika regioner skulle vid ett system med enmansvalkretsar tvinga till täta ändringar av själva valkretsindelningen, vilket måste anses otillfredsställande. Skulle ändring av valkretsindelningen blott ske med längre tids mellanrum, kommer detta att medföra, att regioner med sjunkande befolkningstal blev överrepresenterade på bekostnad av regioner, som ökat sin befolkning. Särskilt skulle den starka befolkningskoncentrationen till storstadsområdena och tätortsregionerna kunna antagas för sådant fall medföra svåra problem. Av bl. a. nu nämnda skäl finner länsstyrelsen, att vals-systemet även i fortsättningen bör vila på proportionell grund. Länsstyrelsen tillägger, att ett proportionellt vals-system bäst synes ansluta sig till vårt lands politiska traditioner och att det bör föreligga synnerligen starka skäl för att man skall överge nuvarande sedan lång tid tillbaka tillämpade ordning.

Det föreslagna proportionella valsystemet

Det av utredningen framlagda förslaget till ett nytt proportionellt valsystem har föranlett särskilda uttalanden av *regeringsrådet Hjern, överståthållarämbetet, flertalet länsstyrelser, några landstings förvaltningsutskott, 1955 års valutredning, Sveriges hantverks- och industriorganisation samt Sveriges konservativa studentförbund*. Uttalandena har så gott som genomgående gjorts med utgångspunkt från det i enkammaralternativet framförda förslaget till valsystem. Om ej annat framgår av sammanhanget, avser de redovisade yttrandena detta förslag.

Somliga remissorgan påtalar svårigheterna att i avsaknad av en utarbetad vallag bedöma det föreslagna valsystemet.

Valutredningen framhåller, att författningsutredningens förslag till ny regeringsform förutsätter tillkomsten av en mycket omfattande och i sina stycken även mycket komplicerad följdlagstiftning och att det naturligtvis icke kunnat begäras av författningsutredningen att den skolat utarbета i detalj gående förslag till all denna följdlagstiftning. Valutredningen finner emellertid anledning beklaga att då författningsutredningen såsom en konsekvens av sina huvudförslag jämväl förordat införandet av ett alldeles nytt valsystem författningsutredningen endast i skissartad form framlagt sina tankar i detta ämne. Frågan om valsystemet hänger nämligen så nära samman med själva författningsfrågan, att det varit motiverat att ett utarbetat förslag åtminstone till vallag presenterats samtidigt med författningsförslaget. Valutredningen anför i fortsättningen.

I stort sett kan sägas om de i grundlagsförslaget intagna stadgandena om val till riksdagen, att de — i likhet med valbestämmelserna i gällande riksdagsordning — endast i begränsad utsträckning regelbinder det tillämpliga valsystemets närmare utformning. En granskning av det av författningsutredningen framlagda förslaget till ett nytt valsystem kan därför icke ske enbart på grundval av dessa grundlagsstadganden. Först genom bestämmelserna i den särskilda vallagen skulle detta nya system, som bl. a. syftar till att bereda större utrymme för personval, framträda i hela sin gestaltning. Författningsutredningen har — som förut påtalats — icke framlagt något utarbetat förslag till en sådan lag utan inskränkt sig till att endast ange vissa huvudpunkter i densamma. De berörda huvudpunkterna kan enligt valutredningens uppfattning dock på intet sätt ersätta ett till alla delar utarbetat utkast till en ny vallag. Till sin karaktär är dessa huvudpunkter icke att bedöma annorledes än som en tämligen löslig skiss till vissa avsnitt av en sådan lag. Valutredningen vill för sin del därför beteckna avsaknaden av ett fullständigt genomarbetat förslag till en ny vallag som en högst allvarlig brist i författningsförslaget, i synnerhet som det nya valsystemet måste anses utgöra en av centralpunkterna i hela författningsförslaget. Genom denna bristfällighet i förslaget försvåras bedömningen av det av författningsutredningen förordade valsystemet. Det torde nämligen

förhålla sig så att det är först genom en konfrontation med de olika detaljerna i valbestämmelserna som möjlighet finnes att i full utsträckning fastställa valsystemets förtjänster eller brister. Dessa olika detaljer kan icke anses i önskvärd grad framträda i de angivna huvudpunkterna. I några väsentliga hänseenden kan innehållet i dessa punkter för övrigt sägas präglade av en viss oklarhet. Genomförbarheten av vissa uppslag, som kommit till uttryck i dessa huvudpunkter, torde ej heller fullt ut kunna prövas utan att försök gjorts att inpassa de bestämmelser, som erfordras för uppslagens förverkligande, i regelsystemet i stort. En del av uppslagen synes för en mera noggrann prövning dessutom tarva ingående undersökningar. Det oaktat har valutredningen funnit innehållet i dessa huvudpunkter redan i och för sig kunna ge anledning till åtskilliga anmärkningar och erinringar.

Vad särskilt angår utformandet av en ny vallag anser valutredningen det framstå såsom särskilt viktigt, att denna lag präglas av lättfattlighet och överskådlighet. Enligt valutredningen kan det ifrågasättas om våra nuvarande vallagar i dagens läge uppfyller detta krav. Valutredningen förordar, att vallagstiftningen under alla förhållanden blir föremål för en genomgripande översyn, därvid målsättningen just bör vara uppnåendet av nyss omnämnda krav. En sådan undersökning skulle även kunna omfatta frågan, om icke tekniska hjälpmedel i större utsträckning än hittills kan komma till användning vid valen.

Synpunkter, liknande dem valutredningen anfört, framföres också av *regeringsrådet Hjern*. Med hänsyn till att grundlagstiftningen och vallagstiftningen hör så intimt tillsammans, att de bör behandlas på en gång, förutsätter denne att, då grundlagsförslaget i sinom tid föreligger färdigt att presenteras för riksdagen, detsamma är åtföljt — för riksdagens information — av ett fullständigt utkast till en allmän vallag. Helst bör denna lag gälla både riksdagsmannavalen och kommunalvalen.

Överståthållarämbetet och länsstyrelserna i Malmöhus och Göteborgs och Bohus län understryker i likhet med valutredningen, att det framlagda förslaget till nytt valsystem och förslagets konsekvenser ej fullt ut kan bedömas, eftersom något utarbetat förslag till vallag icke presenterats av författningsutredningen. Överståthållarämbetet tillägger, att det framlagda förslaget till valförfarande förefaller vara tämligen löst skisserat och att förslaget på betydelsefulla punkter även lämnar utrymme för tvivel om dess genomförbarhet.

Länsstyrelsen i Uppsala län förutsätter, att ett särskilt remissförfarande kommer att äga rum såvitt angår den nya vallag, som måste utfärdas.

De remissorgan, som yttrat sig över förslaget till nytt proportionellt valsystem, har tämligen genomgående intagit en kritisk hållning till detsamma.

Den kritik och de synpunkter i övrigt, som framkommit under remissbehandlingen av valsystemet, rör mycket skiftande valfrågor. Till dessa hör

bl. a. den föreslagna avvägningen mellan proportionalitetskravet och intresset att främja en handlingsduglig majoritetsbildning samt spörsmålet, om det förordade valsystemet fyller nödiga krav på enkelhet eller är alltför komplicerat. De synpunkter, som under remissbehandlingen anlagts på dessa ämnen, har somliga remissorgan framfört i form av allmänna uttalanden utan att närmare specificera till vilket moment i valsystemet synpunkterna är att hänföra, medan andra remissorgan redovisat sin syn på samma ämnen med direkt inriktning på bestämda moment i valsystemet, t. ex. sådana moment som den föreslagna uppdelningen av riksdagsvalen på valkretsval och regionval med tillhörande mandatfördelningsmetoder och spärranordningar eller personvalets uppbyggnad. Detta förhållande har medfört, att synpunkter, som återges under allmänna uttalanden, i stor utsträckning återkommer i mera specificerad form vid behandlingen av valsystemets olika delmoment.

Allmänna uttalanden

De allmänna uttalanden, som gjorts rörande valsystemet, berör, såsom nyss antytts, bl. a. den i förslaget gjorda avvägningen mellan proportionalitetskravet och intresset att främja en handlingsduglig majoritetsbildning. Allmänna uttalanden härom har framför allt gjorts av remissorgan, som intagit en kritisk hållning till de föreslagna avvikelserna från en strikt proportionalitet. Några remissorgan med motsatt inställning har dock också tillkännagivit sin allmänna syn på saken. Sålunda anser *länsstyrelsen i Värmlands län*, som i annat sammanhang deklarerat sympatier för ett majoritetsvals-system, sig icke kunna förorda ett valsystem, som syftar till att skapa millimeterrättvisa mellan alla tänkbara partier, utan länsstyrelsen finner valsystemet böra erhålla en sådan utformning, att det gynnar större partier. Länsstyrelsen påpekar, att det framlagda förslaget till ett proportionellt valsystem inrymmer vissa spärrar i syfte dels att minska riskerna för små svaga partier dels att skapa möjligheter till en måttlig överrepresentation för framför allt det starkaste partiet. I dessa delar anser sig länsstyrelsen kunna tillstyrka förslaget. *Kronobergs läns landstings förvaltningsutskott* vill för sin del understryka önskvärdheten av att valsystemet utformas så, att det möjliggör skapandet av en stark parlamentarisk regeringsmakt. För *länsstyrelsen i Norrbottens län* framstår en arbetsduglig riksdag som något mycket angeläget. Vårt demokratiska systems livskraft i svåra situationer är, framhåller länsstyrelsen, i hög grad beroende av att folket erhåller ett uttryck för sina åsikter i en funktionsduglig riksstyrelse. Länsstyrelsen tillägger, att tanken på en fullständig proportionalitet icke tager hänsyn till denna synpunkt.

Att även andra remissorgan än de nu nämnda är beredda att godtaga vissa avsteg från en strikt proportionalitet framgår av avsnittet om riksdagsvalens uppdelning på valkretsval och regionval.

En annan syn på den i förslaget gjorda avvägningen mellan proportionalitetskravet och önskemålet att främja en handlingsduglig majoritetsbildning kommer till uttryck i remissvaret från *länsstyrelsen i Älvsborgs län*. Länsstyrelsen finner vad utredningen föreslagit rörande valsystemets närmare utformning böra ses mot bakgrunden av att det i direktiven för utredningen uttalats önskemål om att valsättet icke bör gynna uppkomsten av småpartier eller hindra uppbyggandet av en parlamentariskt stark regering. Utredningsförslaget synes länsstyrelsen väl tillgodose dessa önskemål. Däremot finner länsstyrelsen det starkt kunna ifrågasättas, huruvida de principer, som förslaget bygger på, står i god överensstämmelse med en strikt demokratisk åskådning. Det demokratiska statskicket förutsätter, att åsiktsbildningen lämnas fri, och hyllar principen om att varje röst skall vara lika mycket värd. Den av utredningen föreslagna valmetoden innebär långt gående avsteg från båda dessa principer därutinnan, att dels småpartier medvetet missgynnas, dels det ledande partiet med konstlade medel blir överrepresenterat. En dylik reform anser länsstyrelsen bli än mera betänklig om den genomföres av ett parti, som på grund av sin majoritet har möjlighet härtill. Länsstyrelsen uttalar, att en majoritet icke får begagna sin maktställning för att försämlra de yttre betingelserna för konkurrerande meningsriktningars arbete; detta är ett av de centrala skiljemärkena mellan demokratisk och diktatorisk maktutövning. Länsstyrelsen är visserligen väl medveten om betydelsen av en stark parlamentarisk regeringsmakt men denna bör ej tillskapas genom konstlade medel, som dessutom står i strid mot bärande grundprinciper i det demokratiska statskicket, utan genom en politisk målsättning som flertalet av väljarna vill avsluta sig till.

Besläktade synpunkter framföres av *länsstyrelsen i Västmanlands län*. Länsstyrelsen framhåller, att det ej kan ligga något förkastligt i att ett eller annat nytt parti uppstår vid sidan av de vanliga. I en större valkrets synes det vara tänkbart att en ny partibildning kan göra sig gällande, exempelvis genom utbrytning ur ett större parti till följd av meningsmotsättning i någon viss fråga eller genom uppslutning kring ett regionalt betonat program eller en lokal kandidat. Någon risk för att partibildningar av detta slag skulle förrycka partisystemet i stort och orsaka parlamentarisk oreda föreligger uppenbarligen icke. Att med valmetodens hjälp underlätta en majoritetsbildning är, betonar länsstyrelsen, ej förenligt med kravet på fullständig demokrati. Även ur parlamentarisk synpunkt förefaller värdet av en sådan valmetod diskutabelt. En regering är i realiteten ej starkare än sitt röstunderlag bland väljarna. *Länsstyrelsen i Gävleborgs län* finner likaledes en sådan konstruktion av det proportionella valsystemet, att uppkomsten av småpartier motverkas genom införandet av en särskild sammanräkning i regioner och genom tillämpningen av heltalsmetoden och vissa spärregler, innebära anmärkningsvärda avsteg

från principen om lika rösträtt. Länsstyrelsen vill för sin del bestämt avstyrka ett valsystem med dylika inslag, bl. a. av den anledningen att en viss spärr mot småpartier är avsedd att läggas redan i registreringsförordningen. *Länsstyrelsen i Västernorrlands län* anser en i möjligaste mån rättvis fördelning av mandaten böra eftersträvas så att folkets i valet uttalade vilja förverkligas i riksdagens sammansättning. Från denna utgångspunkt finner länsstyrelsen ej det föreslagna valsystemet tillfredsställande utformat. Enligt *länsstyrelsen i Stockholms län* synes förslaget innebära en orimligt stor överrepresentation för det största partiet.

Länsstyrelsen i Gotlands län uttalar önskemålet att restriktivitet iakttages i fråga om avstegen från proportionell rättvisa. Länsstyrelsen utvecklar i detta sammanhang även vissa synpunkter på frågan om enpartiregering och flerpartiregering samt anför.

Det är en ingalunda obestridd tes att avsaknaden för samtliga partier av majoritet inom folkrepresentationen leder till ineffektivitet i landets inre och yttre styrelse. Exempel finns både härpå och på det motsatta förhållandet. Det finns också rikliga exempel på i demokratisk ordning skapade majoritetsbildningar, som utnyttjat sitt flertal till att förtrycka mindretalet. Med majoritetsbildning åsyftas här, liksom synbarligen i betänkandet, majoritet i folkrepresentationen för ett enda parti med därav följande enpartiregering. Majoritetsstyre kan emellertid åstadkommas även genom koalition mellan två eller flera partier. Det är möjligt att koalitionsregeringar statistiskt sett företer kortare livslängd än enpartiregeringar, men av extrema exempel, såsom från Frankrike, bör dock icke slutsatsen dragas att systemet har en inneboende tendens till så täta växlingar vid makten att rikets styrelse förlamas. Koalitionsstyrelse betyder större hänsynstagande till mer än en åsiktsriktning, och den samverkan som därmed åstadkommes synes väl förenlig med demokratins ideal. I direktiven för utredningen pekas på problemet, hur man skall kunna skapa en samhällsordning, där medborgarna betraktar samhällets verksamhet som ett uttryck för sina egna strävanden. Det kan i varje fall icke med fog göras gällande, att detta mål uppnås i mindre grad vid en flerpartiregering än vid en enpartiregering.

Vad särskilt angår de av utredningen förordade spärreglerna för fördelningen av regionmandaten håller *regeringsrådet Hjern* före att det med dessa spärregler blir ytterst svårt för små partier att vinna mandat i regionvalen och att över huvud taget göra sig gällande. Eftersom utredningen enligt motiven angivit demokratins stärkande som ett av förslagets huvudsyften, synes de angivna spärreglerna stå i direkt strid mot författningsförslagets grunder. Förslaget i denna del innebär i praktiken ett konserverande av nuvarande politiska partier och ett visst hinder för uppkomsten av nya.

Att även andra remissorgan än de nu nämnda förordar en mera långtgående proportionalitet än utredningen föreslagit framgår av avsnittet om riksdagsvalens uppdelning på valkretsval och regionval.

Flera allmänna uttalanden rörande det föreslagna valsystemet innehåller det omdömet, att systemet är alltför komplicerat. *Länsstyrel-*

sen i Stockholms län finner för sin del valsysteemets konstruktion ha gjorts så komplicerad, att det torde bli svårt för det stora flertalet väljare att förstå valsättet och dess verkningar i praktiken. Vilket av olika tänkbara valsystem som skulle bli mest tillfredsställande ur alla synpunkter är självfallet utomordentligt svårt att avgöra. Enligt länsstyrelsen borde det emellertid inte vara omöjligt att — med tillvaratagande av författningsutredningens strävan att åstadkomma ett valsystem, som dels avspeglar folkopinionen dels gör det möjligt att bilda handlingskraftiga regeringar — utarbeta ett mindre invecklat förslag än det utredningen presterat. Skulle emellertid statsmakterna komma att godtaga den föreslagna överrepresentationen för det största partiet, anser länsstyrelsen att utredningsmajoritetens förslag — trots det föreslagna valsättets komplicerade karaktär — likväl icke bör utan ingående överväganden av dess för- och nackdelar skjutas åt sidan till förmån för senare framlagda principlösningar. *Länsstyrelsen i Jönköpings län* anser det föreslagna valsystemet vara alltför komplicerat för väljarna utan att de med förslaget avsedda fördelarna kan vinnas. Frågorna om kammersystem och valordning bör enligt länsstyrelsen ytterligare övervägas. Denna prövning anser länsstyrelsen dock icke behöva innefatta ordningen för fördelningen av mandaten mellan partierna, där länsstyrelsen säger sig kunna tillstyrka utredningens förslag i 6 kap. 7 § första och andra styckena av utkastet till ny regeringsform. *Länsstyrelsen i Västmanlands län* finner den föreslagna valordningen, hur detaljerna än utformas, komma att i jämförelse med nuvarande ordning bli mera invecklad och svårare att hantera, främst för väljaren men även för valförrättaren. *Regeringsrådet Hjern* understryker, att man på ett valsystem måste framför allt ställa krav på att det är enkelt och lättfattligt. Det kan knappast göras gällande, att utredningens förslag uppfyller dessa krav.

Att liknande kritiska synpunkter framförts även av andra remissorgan framgår av avsnitten om riksdagsvalens uppdelning på valkretsval och regionval samt personvalsystemet.

I vissa allmänna uttalanden rörande det förordade valsystemet framhålles såsom en olägenhet att tillvägagångssättet vid riksdagsval i alltför hög grad kommer att avvika från förfarandet vid kommunalval. Sådant påpekande gör bl. a. *länsstyrelserna i Jönköpings och Hallands län*. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* finner starka skäl tala för att man liksom nu tillämpar samma valsystem vid både riksdags- och kommunalval. *1955 års valutredning* konstaterar, att det nya valsystemet synbarligen tager sikte endast på riksdagsmannavalen. Ett förverkligande av författningsutredningens önskemål om tillvägagångssättet vid dessa val skulle få till följd, att landets röstberättigade medborgare för framtiden får två vitt skilda valsystem att tillämpa, det ena vid riksdagsmannavalen och det andra vid kommunalvalen. Detta måste för den enskilde medborgaren

framstå såsom synnerligen besvärande, och man kan taga för givet att en sådan ordning kommer att leda till irritation både hos allmänheten och de myndigheter, som är verksamma vid valförrättningarna. Med all sannolikhet kommer konsekvensen också att bli en starkt ökad frekvens av kasserade röster. För valutredningen framstår det som ett i det närmaste självklart krav att valen till riksdagen och kommunalvalen skall ske under i allt väsentligt samma former. Valutredningen anser därför att vid det fortsatta lagstiftningsarbetet på förevarande område ansträngningarna bör inriktas på att få till stånd överensstämmande vallagsbestämmelser såvitt gäller valen till riksdagen och kommunernas representationer. Liknande synpunkter anförs av *regeringsrådet Hjern*.

Riksdagsvalens uppdelning på valkretsval och regionval m. m.

Det i författningsutredningens enkammaralternativ framförda förslaget om riksdagsvalens uppdelning på valkretsval och regionval med valkretsmandaten fördelade enligt den s. k. jämkade uddatalsmetoden och regionmandaten enligt heltalsmetoden, kombinerad med vissa spärrar, har närmare behandlats i yttrandena från *överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Västmanlands, Jämtlands och Västerbottens län, Södermanlands och Kronobergs läns landstings förvaltningsutskott, Sveriges hantverks- och industriorganisation samt Sveriges konservativa studentförbund*.

Det framförda förslaget lämnas utan erinran av *Kronobergs läns landstings förvaltningsutskott*, som härvid uttalar önskemålet att valsystemet utformas så att det möjliggör skapandet av en stark regeringsmakt. För att bl. a. motverka uppkomsten av småpartier finner utskottet det motiverat att särskilda spärregler införes med avseende å fördelningen av regionmandaten.

Länsstyrelsen i Jämtlands län, som förklarar sig icke ha tagit närmare ställning till frågan om valsystemet, uttalar dock, att förslaget, att 230 ledamöter skall väljas genom personval i valkretsarna och 60 ledamöter genom listval i sex regioner, synes väl avvägt. Ej heller finner länsstyrelsen några mera vägande invändningar kunna göras mot den jämkade uddatalsmetoden, vilken enligt länsstyrelsen synes på ett tillfredsställande sätt tillgodose den uppställda målsättningen att ej gynna uppkomsten av småpartier eller hindra uppbyggandet av en stark parlamentarisk regeringsmakt, samtidigt som den onödiggör bildandet av karteller. Länsstyrelsen tillägger, att den föreslagna metoden för fördelningen av regionmandaten och de av utredningen förordade spärrarna vid denna fördelning otvivelaktigt även innebär, att uppkomsten av små partier motverkas och att en majoritetsbildning underlättas.

Övriga remissorgan, som uttalat sig över förslaget i denna del, har med skiftande motiveringar ställt sig kritiska till detsamma.

En negativ inställning till tanken att över huvud uppdelade valen till en enkammarriksdag i valkretsval och regionval kommer till uttryck i yttrandena från *länsstyrelserna i Stockholms, Södermanlands, Östergötlands, Blekinge, Malmöhus, Hallands, Göteborgs och Bohus och Västmanlands län samt Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott. Sveriges hantverks- och industriorganisation* ställer sig tveksam till lämpligheten av den föreslagna ordningen.

För *länsstyrelsen i Stockholms län* framstår förslaget knappast som ett renodlat enkammaralternativ utan fastmera som ett slags kompromiss mellan ett rent enkammersystem och ett tvåkammersystem av traditionell typ. På länsstyrelsen ger den förordade lösningen över huvud ett egenartat och rätt tillkrånglat intryck. Den föreslagna konstruktionen med dels valkretsvalda dels regionvalda riksdagsledamöter är knappast på fullt nöjaktigt sätt underbyggd. Förslaget att 60 ledamöter skall väljas vid val i sex regioner finner länsstyrelsen också innebära en rätt onödigt komplikation. Det synes även stötande att, i syfte att i vissa lägen underlätta en majoritetsbildning, använda en annan metod för fördelning av regionmandaten än den, som skall tillämpas i fråga om valkretsmandaten. Det föreslagna förbudet mot valtekniska karteller kan länsstyrelsen icke heller finna motiverat. Ej heller *länsstyrelsen i Blekinge län* finner skälen för den föreslagna uppdelningen på valkretsval och regionval bärande. Ett genomförande av förslaget torde icke hos väljarkåren medföra större intresse för det personliga urvalet bland valkandidaterna än vad nuvarande system gör. Även *länsstyrelsen i Hallands län* hyser starka betänkligheter mot det skisserade dubbla valsystemet. Någon närmare redogörelse för hur systemet skall praktiseras har enligt länsstyrelsen icke lämnats. Förfarandet förefaller komplicerat och ägnat att förorsaka förväxlingar vid utövandet av rösträtten samt dessutom försvåra röstsammanräkningarna. Härtill kommer olägenheten av att ett annat valsystem tillämpas än vid kommunalval. Enligt *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* torde en sådan föreslagen uppdelning på olika val, som gör valförfarandet mera komplicerat, komma att stå ganska främmande för den stora allmänheten. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* anser förslaget innefatta en icke alldeles tillfredsställande lösning och ger likaledes uttryck åt uppfattningen att det förordade valsystemet i sin tillämpning kan befaras bli invecklat. Länsstyrelsen kan ej heller avsluta sig till förslaget om fristående spärrar vid fördelningen av regionmandaten, vilket länsstyrelsen finner vara principiellt oriktigt. Önskemålet om val av s. k. rikskandidater, vilket utredningen avsett kunna bli tillgodosett genom de föreslagna regionvalen, synes länsstyrelsen lämpligen böra uppfyllas genom indirekta val av kommunala församlingar. *Sveriges hantverks- och industriorganisation* finner det för sin del tveksamt, om regionvalen verkligen kommer att leda till den eftersträfvade, differentierade rekryteringen till riksdagen. I den mån det avsedda syftet kan tillgodoses bör

förslaget dock bedömas positivt, trots den komplicerade nominerings- och procedurordning, som måste föregå ett val, omfattande flera län. För *länsstyrelsen i Östergötlands län* synes de föreslagna regionvalen — om man bortser från den valda fördelningsmetoden vid dessa val — närmast vara konstruerade som en form för att åstadkomma en riksproportionellt rättvis mandatfördelning. För detta syfte anser länsstyrelsen konstruktionen vara väl ägnad. Däremot förefaller det länsstyrelsen vara ett onödigt omständligt tillvägagångssätt, inte minst från allmänhetens synpunkt, att inrätta ett system med regionmandat, baserade på röster avgivna vid särskilda regionval och med mandatens fördelade enligt särskild metod, för att i huvudsak tillgodose önskemål att skapa förutsättningar för en fast majoritetsbildning i riksdagen. Andra och enklare tillvägagångssätt torde erbjuda sig härför. Såsom exempel nämnes möjligheten att anordna elektorsval för utseende av viss del av enkammarledamöterna i analogi med vad nu gäller för förstakammarvalen.

I några yttranden riktas kritik mot förslaget om regionval vid sidan av valkretsval främst utifrån den synpunkten att det icke ger de olika meningsriktningarna en tillräckligt rättvis representation. *Länsstyrelsen i Södermanlands län* understryker, att utredningens förslag om regionval med mandatfördelning enligt heltalsmetoden och utan möjlighet att bilda kartell innebär att minoritetsgrupper hindras att göra sig gällande i proportion till det antal röstande, som anslutit sig till respektive grupp. Förslaget kan därför sägas i viss mån motverka den av utredningen fastslagna principen om lika rösträtt. Det praktiska syftet att få till stånd en handlingskraftig statsledning finner länsstyrelsen visserligen värt allt beaktande men den erforderliga majoritetsbildningen bör ske genom samverkan i riksdagen mellan olika partier och icke åstadkommas genom en valmetod, som missgynnar vissa väljargrupper. Länsstyrelsen förordar, att samtliga riksdagens ledamöter väljes genom direkta val i valkretsarna. Enligt länsstyrelsens mening bör den för närvarande tillämpade uddatalsmetoden komma till användning vid röstsammanräkningen. Samma inställning har *länsstyrelsen i Västmanlands län*, som föreslår att hela valet sker i valkretsar, åtminstone i flertalet fall överensstämmande med länsindelningen, ehuru med ökat mandatantal, därest en riksdag med 230 ledamöter anses för liten. Skulle regionval anses böra förekomma, bör mandatfördelningen vid dessa val i vart fall ske efter samma metod som vid valkretsvalen.

Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott (majoriteten) förordar i stället för utredningens förslag direkta val enligt uddatalsmetoden i valkretsar av i stort sett nuvarande utformning, varvid dock möjligheterna att införa ett moment av personval vid sidan av partival i görligaste mån beaktas.

Några remissorgan förordar att samma valmetod tillämpas vid valkrets- och regionval. Förslag i sådan riktning

framföres av *länsstyrelserna i Kalmar, Gotlands, Västmanlands och Västerbottens län*.

Länsstyrelsen i Kalmar län godtager förslaget om uppdelning av mandaterna på valkrets- och regionmandat men föreslår, att även regionmandaten fördelas efter samma metod som valkretsmandaten, dock med de två spärrregler, som utredningen föreslagit. *Länsstyrelsen i Gotlands län* anser restriktivitet böra iakttagas i fråga om avstegen från proportionell rättvisa men accepterar utredningens förslag att icke använda regionmandaten för utjämning av mandatfördelningen i valkretsarna och att till motverkande av uppkomsten av småpartier införa två fristående spärrar vid fördelningen av regionmandaten. Vad angår förslaget i sistnämnda hänseende anser länsstyrelsen betänkligheterna från rättvisesynpunkt mot att kräva ett visst minimiantal anhängare till en partibildning, innan denna får representation i riksdagen, ej så allvarliga, att de bör hindra åtgärder mot en så stark partisplittring, att möjligheterna att utvinna resultat av det politiska arbetet äventyras. Länsstyrelsen har ej heller något att erinra mot att den s. k. jämkade uddatalsmetoden kommer till användning i valkretsvalen. Vad gäller förbudet mot valtekniska karteller finner länsstyrelsen den aktuella politiska debatten ge anledning ifrågasätta riktigheten av utredningens uttalande att uddatalsmetoden gjort dylika arrangemang onödiga. Länsstyrelsen anser sig dock böra avstå från egen definitiv bedömning av denna fråga med hänsyn till frågans utpräglat partipolitiska karaktär. I sitt yttrande uppehåller sig länsstyrelsen även vid de olika valmetodernas effekt. Länsstyrelsen understryker härvid, att heltalsmetoden endast i vissa lägen underlättar en majoritetsbildning och att metoden därför icke utgör någon garanti för en stark regeringsmakt. Länsstyrelsen är även kritiskt inställd till en metod, som ger varje röst på det största partiet ett betydande mervärde. Länsstyrelsens förslag är att samma metod tillämpas vid valkrets- och regionvalen. Skulle tvåkammarsalternativet väljas, föreslår länsstyrelsen i konsekvens härmed samma fördelningssystem vid förstakammarval som vid andrakammarvalens valkretsval. Härvid anmärker länsstyrelsen, att heltalsmetod utan karteller dock ej behöver få samma effekt vid förstakammarval som vid regionval, enär vid de indirekta val, som förstakammarvalen utgör, valteknisk samverkan i form av gemensam lista lättare torde kunna ordnas. *Länsstyrelsen i Västerbottens län* anser, att det måhända legat nära till hands att använda regionmandaten till en utjämning av den valkretsvis erhållna mandatfördelningen mellan partierna. Vad som enligt länsstyrelsens mening emellertid ger anledning till erinran mot den föreslagna konstruktionen är, att väljarens röst genom de skilda sammanräkningsmetoderna kommer att tillmätas olika värde vid samma val. Detta finner länsstyrelsen vara en olämplig utformning av valsystelet, som av hänsyn till väljarkåren icke bör komma i fråga. Länsstyrelsen anser därför, att samma sammanräkningsmetod bör användas vid regionval och valkretsval. Med en så-

dan ordning får det särskilda regionvalet främst den funktionen, att det möjliggör för dugliga personer jämväl utanför valkretsen men inom regionen att bli valda till riksdagen.

Förslag om att regionmandaten användes för utjämning av mandatfördelningen i valkretsarna framföres av *länsstyrelserna i Kronobergs och Älvsborgs län* samt *Sveriges konservativa studentförbund*.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län har icke något att erinra mot en uppdelning av riksdagsvalet i valkretsval och regionval, under förutsättning att regionmandaten i första hand användes för utjämning av mandatfördelningen i valkretsarna. Länsstyrelsen kan icke biträda förslaget att mandatfördelningen skall ske enligt uddatalsmetoden med spärrdivisorn 1,4. Denna fördelningsmetod leder till en överrepresentation i allt fall för parti, vars röstandel överstiger en tredjedel av valmanskåren, och överrepresentationen blir större ju större röstandelen är. Det proportionella valsystemets bärande idé innebär att de olika grupperna skall erhålla en representation, som svarar strikt mot gruppens andel av valmanskåren. Principiellt synes man enligt länsstyrelsen jämväl böra sträva efter s. k. riksproportionalitet, d. v. s. en sådan fördelning av samtliga mandat, som så nära som möjligt svarar mot partiernas rösttal i hela landet. Dessa önskemål skulle i väsentlig mån kunna förverkligas, om valkretsvalen skedde enligt den rena uddatalsmetoden och regionmandaten i första hand användes för utjämning av mandatfördelningen i valkretsarna. Då emellertid en alltför stor partisplittning leder till svårigheter att bygga upp en parlamentariskt stark regering finner länsstyrelsen det nödvändigt, att i valsystemet införes en spärranordning av lämpligt slag i syfte att begränsa mindre partiers möjligheter att bli representerade i riksdagen. *Länsstyrelsen i Kronobergs län* tillstyrker att den jämkade uddatalsmetoden bibehålles för valkretsvalen men anser det tveksamt om d'Honts metod utan möjlighet att använda kartellbeteckning bör användas vid regionvalen, eftersom sistnämnda metod knappast tillgodoser kravet på en skälig proportionell rättvisa mellan partierna. Enligt länsstyrelsen bör det i stället övervägas att använda regionmandaten för en proportionell utjämning inom de sex regionerna, eventuellt kombinerat med fristående spärr för att motverka uppkomsten av småpartier. Även *Sveriges konservativa studentförbund* finner förslaget om regionmandat lämpat för ett utjämningsystem. Enligt förbundet borde varje region förfoga över tio tilläggsmandat, som skulle användas för att utjämna skillnaderna mellan partiernas faktiska väljarunderlag och mandattilldelningen i valkretsarna. Mandaten i valkretsarna skulle enligt förbundets förslag lämpligen fördelas efter den nu tillämpade jämkade uddatalsmetoden. Vid fördelningen av de tio regionmandaten skulle partiernas sammanlagda röstetal i hela regionen divideras med det totala antalet mandat i regionen. Med hjälp av den så erhållna valkvoten skulle sedan fastställas, hur många man-

dat partierna i hela regionen enligt angivna proportionella fördelningsgrunder var berättigade till. Första överskjutande mandat skulle tilldelas det parti som hade största överskjutande jämförelsetal o. s. v.

Tanken på någon form av utjämning av den valkretsvis erhållna mandatfördelningen mellan partierna återkommer även i yttrandet från *länsstyrelsen i Uppsala län*. En fullt rättvis utjämning skulle, framhåller länsstyrelsen, endast kunna uppnås genom att man fördelar regionmandaten över hela riket. Så långt bör man dock icke gå, anser länsstyrelsen. Däremot torde det böra övervägas, att göra regionerna större. En lämplig lösning synes vara att indela riket i fyra regioner med 15 mandat i varje region. Länsstyrelsen ställer sig också kritisk till förslaget, att regionmandaten skall fördelas enligt en annan metod än valkretsmandaten. Det ifrågasättes om det är en lycklig lösning att väljarkårens röster skall allt efter som fråga är om valkretsval eller regionval ge olika utslag vid val till en och samma kammare. Däremot säger sig länsstyrelsen vara fullt införstådd med nödvändigheten av att vissa spärrar finnes till undvikande av alltför stor partisplittring.

Personvalsystemet

Det av utredningen förordade personvalsystemet har föranlett skilda bedömanden av de remissorgan, som närmare behandlat detsamma.

I några yttranden ställer man sig **p o s i t i v** till de framlagda förslagen. *Länsstyrelsen i Östergötlands län* anser, att utredningen funnit en i stort sett tillfredsställande lösning på problemet att inom det proportionella valsystemets ram ge väljarna möjlighet att påverka personvalet inom partierna, och säger sig icke ha något att erinra mot vad utredningen i denna del föreslagit. Länsstyrelsen vill endast ifrågasätta, om inte förslaget att på valkretsvalsedlarna upptaga namnen i bokstavsordning — med undantag för första namnet — kan föranleda en i viss mån slumpartad utgång av personvalet. En sådan torde enligt länsstyrelsen bäst förebyggas om alla kandidaterna upptages i den ordningsföljd, i vilken partiet önskar få dem valda. Enligt *länsstyrelsen i Kronobergs län* är det värdefullt att det personliga momentet i valet av riksdagsman stärkes och länsstyrelsen anser att utredningens förslag skapar möjlighet härtill. Valtekniskt torde förslaget kunna genomföras utan svårigheter. Länsstyrelsen finner ej heller anledning befara att valsedlar med detta system skall behöva ogillas i större utsträckning än vad som nu är fallet. *Länsstyrelsen i Jämtlands län* uppger sig helt allmänt vilja biträda det av utredningen föreslagna tillvägagångssättet vid ett riksdagsval enligt enkammaralternativet. Genom ortskretsindelningen av valkretsarna tillgodoses enligt länsstyrelsen personvalsynpunkten på ett förtjänstfullt sätt. Mot förslaget att länsstyrelserna skall upprätta och trycka valsedlarna har länsstyrelsen icke något att erinra.

För *länsstyrelsen i Västerbottens län* synes förslagen innebära att man tillför det bibehållna proportionella valsyste­met vissa positiva inslag från majoritetsvalsyste­met. Uppslaget förefaller länsstyrelsen intressant och anordningen med personvalsedlar bör kunna — genom att väljaren måste ta ställning icke blott för parti utan även för viss kandidat — bidra till att stimulera väljarintresset och engagera väljaren i större utsträckning än som nu sker vid andrakammarval. Även *länsstyrelsen i Uppsala län* finner utredningens förslag ägnat att stimulera väljarnas intresse. Mot att i detta syfte indela valkretsarna i lika många or­tskretsar som det finns mandat i valkretsen har länsstyrelsen därför icke något att erinra. Däremot anser länsstyrelsen införandet av officiell kandidatur vara ur principiella synpunkter otillfredsställande. Enligt länsstyrelsens uppfattning bör det vara möjligt för den röstande att gå fram med egen personlista. Länsstyrelsen tillägger att det torde komma att krävas viss tid för de röstande att vänja sig vid det nya systemet och att kassationsprocenten till en början kan förväntas bli hög, därest alltför restriktiva föreskrifter skall tillämpas vid röstsedlarnas godkännande. Det är därför angeläget, att kassationsbestämmelserna så utformas, att avgiven röst som regel får tillgodoräknas vederbörande parti även om fel i övrigt föreligger. Undantag härifrån synes länsstyrelsen endast böra göras vid vissa grövre fel, exempelvis då röstsedeln är försedd med något kännetecken, som uppenbarligen blivit med avsikt anbragt å densamma.

En mera tveksam inställning till möjligheterna att inom ramen för ett proportionellt valsystem åstadkomma ett personval kommer däremot till uttryck i vissa andra yttranden. Enligt *länsstyrelsen i Gotlands län* torde det erfordras ett besvärligt upplysningsarbete för att få de svenska väljarnas intresse inriktat även på personvalet. Därvid måste, framhåller länsstyrelsen, två starka utvecklingstendenser i tiden övervinnas. Den ena är den starka inflyttningen till större städer, som medför att den genomsnittliga väljaren saknar den kannedom om de olika kandidaterna som sätter honom i stånd att träffa ett meningsfyllt val dem emellan. Den andra är radions och televisionens dominans i valpropagandan på bekostnad av de lokala valmötena; den möjlighet som de senare gav att skaffa sig en uppfattning om valkandidater finnes ej längre eller utnyttjas i varje fall ej i någon nämnvärd utsträckning. Länsstyrelsen förutser därför att personvalet blir mindre meningsfyllt, i det att väljarna i gemen sätter kryss för det första namnet. Då emellertid försöket att ge valen ett inslag av personval kan vara värt att pröva, vill länsstyrelsen ej avstyrka vad utredningen i detta hänseende föreslagit. *Länsstyrelsen i Jönköpings län* finner vad utredningen anfört i frågan om att bereda större möjligheter till personval vara värt allt beaktande. Ett personval i egentlig mening torde emellertid icke kunna komma till stånd på annat sätt än genom majoritetsval i enmansvalkretsar, en ordning, som länsstyrelsen anser svårigen låta sig förena med de nuvarande partipolitiska förhållandena i vårt land.

Utredningens uttalande att ett kompletterande inslag av personval kan få stor betydelse, även om man utgår från att för det alldeles övervägande antalet väljare röstningen i första hand innebär stöd åt ett visst parti, finner *länsstyrelsen i Stockholms län* något diskutabelt. Enligt länsstyrelsen torde uttalandet knappast innebära en under alla omständigheter och för all framtid gällande riktig bedömning. Utredningens förslag om ett modifierat personvalsystem i valkretsarna och ett renodlat partival i regionerna anser länsstyrelsen i vart fall icke innebära en fullgod lösning av frågan.

I flertalet av de yttranden, i vilka det av utredningen skisserade personvalsystemet föranlett särskilt uttalande, ställer man sig från skilda utgångspunkter kritisk till förslagen.

Några av de kritiska remissorganen ger uttryck för uppfattningen, att det föreslagna systemet skulle komplicera valproceduren utan att leda fram till ett ökat personval i egentlig mening. För *länsstyrelsen i Värmlands län*, som finner det svårt att med proportionella val förena ett personval, synes, såsom förslaget utformats, sannolikheten för att någon annan än den av partiledningen föreslagna kandidaten skulle bli vald vara minimal. Den stora massan väljare kan i regel väntas följa partiledningens rekommendationer. För att få annan person vald än den av partiledningen föreslagna skulle krävas en massinsats av röstande, något som i verkligheten ytterst sällan torde uppnås. Det framlagda förslaget om personval leder därför till att väljaren kan komma att inges en falsk föreställning om att han röstar i första hand på person och i andra hand på parti. Det föreslagna inslaget av personval komplicerar också själva valproceduren för väljaren. Enligt länsstyrelsens erfarenheter är det angeläget att valproceduren göres så enkel som möjligt för väljaren. Länsstyrelsen anser sig därför icke kunna förorda utredningens förslag i denna del. Ej heller *länsstyrelsen i Södermanlands län* finner utredningens förslag till personval utgöra någon tillfredsställande lösning. De avsedda valsedlarna förefaller alltför komplicerade och kan dessutom lätt inbjuda till obehörig medhjälp och påverkan. Länsstyrelsen förmodar, att många misstag skulle komma att begås vid förkryssningen av kandidatnamnen. Nämnvärt ökade möjligheter till personval torde det föreslagna systemet knappast leda till. Upprättande av valsedlar för de olika ortskretsarna medför däremot merarbete för såväl partiorganisationerna som länsstyrelserna, kanske utan någon egentlig nytta. Ehuru sammanrättningsförfarandet skulle ske efter enklare regler än de nuvarande, skulle ordnandet av namnen inom partierna sannolikt komma att bli mera tidsödande än för närvarande. Då det nuvarande systemet med möjlighet till strykningar och tillägg av namn samt användning av olika listor får anses kombinera partivalet med ett visst moment av personval, ifrågasätter länsstyrelsen, huruvida utredningens förslag i personalvalsfrågan innehåller så stora fördelar att det bör genomföras trots de antydda nackdelarna. Även *länsstyrelsen i Västmanlands län* understryker, att de redan gällande reg-

lerna ger ett visst utrymme för personval. Länsstyrelsen tillägger, att detta utrymme av tradition ogärna utnyttjas. Att det så sällan förekommer personkampanjer, att till och med de fåtaliga på valbar plats uppsatta kandidaterna ibland är föga kända av valmännen och att väljarna i ytterst ringa omfattning stryker namn på valedlarna, anser länsstyrelsen vara förhållanden som får tillskrivas opinionsorganen, partierna, kandidaterna och väljarna själva. Det torde över huvud vara nästan ogörligt att inom ramen för proportionella val lagstiftningsvis få fram ett ökat intresse för personval. Är intresset för dylikt lågt, kan man inte ens med tillämpning av utredningens system undvika att valen förblir rena kraftmätningar mellan de politiska partierna som sådana. Från väljarsynpunkt är den föreslagna personvalmetoden knappast godtagbar, då den är alltför komplicerad.

Södermanlands läns landstings förvaltningsutskott utvecklar i stort sett samma synpunkter och anför.

Enligt utskottets uppfattning är det en oeftergivlig förutsättning för medborgarintressets fortbestånd och vidareutveckling att valhandlingen är enkel, att slumpartade utslag i görligaste mån förhindras och att väljarna inte ingives någon falsk föreställning om sina möjligheter att påverka personvalet. Bedömt ur denna synpunkt betvivlar utskottet, att de sakkunnigas förslag med för partierna gemensamma listor vid föreslagna såväl valkrets- som regionval innebär en godtagbar och tillfredsställande lösning. Det torde få anses ostridigt, att åtminstone en viss procent av väljarna, såsom ålderssvaga, invaliderade, synsvaga m. fl. skulle bli beroende av hjälp för att på valedeln placera det kryss, som skall göra densamma giltig. Detta skulle lätt inbjuda till medverkan av sådan art som icke vore förenlig vare sig med valhemlighetens bevarande eller en fri opinionsbildning. Utskottet förbiser härvid inte att en viss påverkan förekommer redan nu, vilket bedömes såsom vällovligt, då den sker i avsikt att åstadkomma ett ökat valdeltagande, men anser att det är en väsentlig skillnad om en i politiska sammanhang mindre väl orienterad väljare, som därtill måhända är fysiskt handikappad, har att välja mellan antingen ett antal valedlar med klart angivna och för väljaren kända partibeteckningar eller om han bara har en valedel att tillgå, där det avgörande krysset kan placeras på ett för väljaren såväl svårkontrollerbart som icke avsett ställe.

Utskottet finner det sålunda förenat med avsevärda svårigheter att åstadkomma något egentligt personval inom det proportionella valsystemets ram. Enligt utskottets mening torde några avgörande invändningar inte heller kunna göras mot att de allmänna valen även fortsättningsvis i allt väsentligt bibehåller sin nuvarande prägel av partival. Utskottet vill emellertid inte förneka, att skäl kan föreligga för beaktande jämväl av personvalsintresset i den mån detta kan ske utan att valhandlingen därigenom blir onödigt komplicerad. I detta avseende kan det av hr Wahlund reservationsvis framförda förslaget om personmarkering på valedeln synas utgöra en tänkbar möjlighet att i någon mån tillgodose detta personvalsintresse. Resultatet härav torde emellertid i realiteten komma att inskränka sig till en opinionsyttring beträffande de av nomineringsinstansen föreslagna kandidaternas lämplighet. En annan mera realistisk möjlighet att tillgodose personvalsintresset vore att — i motsats till vad föreslagits av hr Wahlund — medgiva partierna att gå fram med flera listor.

Faran för ökad röstkassation och slumpartade valresultat poängteras av *länsstyrelsen i Stockholms län*. Länsstyrelsen anser att man, hur enkelt det än må synas att på rätt sätt använda de av utredningen skisserade valsedlarna, ej kan värja sig för farhågorna att många väljare — i synnerhet under de val som förrättas under det nya valsystemets första år — kommer att begå sådana fel, som föranleder att deras valsedlar blir ogiltiga eller att deras önskan att stödja viss kandidat eller visst parti icke kommer till uttryck. Störst är sannolikt risken för att förkryssning sker av kandidater från olika partier på valkretsvalsedel eller av mer än ett parti på regionvalsedel. Med den erfarenhet länsstyrelsen har av de fel, som vid val enligt det nuvarande valsystemet sker på grund av många väljares oförmåga att på rätt sätt göra av dem önskade ändringar i eller tillägg till en tryckt valsedel eller att själva åstadkomma en egen valsedel, finnes anledning befara, att kassationen av valsedlar inte kommer att minska utan snarare avsevärt öka med det föreslagna personvals-systemet. Det vanligaste felet torde dock bli, att man på valkretsvalsedlarna förkryssar mer än ett namn under samma partibeteckning, vilket visserligen icke medför att valsedlarna blir ogiltiga men får till resultat att valet i fråga om dessa valsedlar helt förlorar den anstrykning av personval, utredningen åsyftat, och övergår till ett renodlat partival. Vad särskilt angår sättet för utseende av ersättare för riksdagsledamöterna finner länsstyrelsen vad utredningen i denna del föreslagit visserligen utgöra den enda lösning, som är tänkbar med hänsyn till det av utredningen förordade vals-systemet i övrigt. Länsstyrelsen befara emellertid, att valet av ersättare kommer att — i högre grad än själva valet av de ordinarie riksdagsledamöterna — bli beroende av slumpen. Det förefaller icke realistiskt att räkna med att åtskilliga väljare, som icke önskar stödja den av vederbörande parti för väljarens ortskrets föreslagne kandidaten, sätter ett kryss vid den kandidats namn, som står främst bland partiets övriga kandidater, utan att därvid göra klart för sig att dessa kandidater endast uppställts i bokstavsordning och att ordningsföljden dem emellan icke innefattar någon rekommendation eller vägledning från partiets sida; resultatet blir kanske ofta något helt annat än det väljaren avsett. Vidare får man nog räkna med att antalet sådana valsedlar, som har mer än ett namn inom samma parti förkryssat och som sålunda icke gäller i personvalet utan endast vid mandatfördelningen mellan partierna, kan komma att bli tämligen stort, vilket ytterligare ökar risken för en slumpartad utgång av ersättarvalet i valkretsarna. Länsstyrelsen påpekar slutligen, att vad utredningen föreslagit i fråga om valsedlarnas upprättande och kandidatnomineringen medför att s. k. riksvalsedlar med ett valbart namn för varje valkrets icke vidare kan få förekomma, vilket ur de partiets synpunkt, som genom sådana valsedlar velat »rädda röster», måste innebära en olägenhet i förhållande till nu gällande regler.

Användningen av en för alla partier gemensam valsedel, varå den rös-

tande skall genom ett kryss ange för vilken person och därmed också för vilket parti sedeln skall gälla, finner även några andra remissorgan ge anledning till starka betänkligheter. *Länsstyrelsen i Örebro län* befarar att användningen av gemensamma valsedlar kommer att leda till en ökad röstkassation på grund av att de röstande antingen underlåter att å valsedeln genom ett kryss ange för vilken person och parti sedeln skall gälla eller ock förkryssar flera namn för olika partier. Med hänsyn härtill och då utredningen icke angivit något skäl för att använda gemensamma valsedlar anser sig länsstyrelsen böra avstyrka förslaget därom och förorda att vid valen alltjämt skall användas särskilda valsedlar för varje parti. Enligt *överståthållarämbetet* måste den av utredningen skisserade valsedeln med hänsyn till den mängd namn, som sedeln skall innehålla, med nödvändighet bli stor till formatet för att vara läsbar och överskådlig. Förseningar i själva röstningsproceduren kan enligt ämbetet väntas uppstå genom att förprickning måste ske och alltså ett nytt moment i röstningen införes för allmänhetens del. Ämbetet ger också uttryck för uppfattningen att sorteringsarbetet vid sammanräkningsförfarandet kommer att bli betydligt mera omständligt och tröttande än nu, eftersom det skulle bli avsevärt mera tidsödande att på en valsedel med omfattande text leta efter mer eller mindre tydliga markeringar än att som nu sortera valsedlar med partibeteckningar tydligt utsatta. Riskerna för kassation av valsedlar torde enligt ämbetet icke bli mindre med den föreslagna valsedelstypen.

Att det föreslagna personvals-systemet från administrativ synpunkt är svår-
bemästrat hävdas — förutom av överståthållarämbetet — av en del andra remissorgan. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* finner systemet svårbedömt till sina verkningar men förutser att det kommer att medföra administrativa svårigheter. De tekniska svårigheterna torde bli betydande med ett system, som ger väljarna större möjligheter än för närvarande att direkt påverka personvalet. Enligt länsstyrelsens mening bör personvalet huvudsakligen vara en angelägenhet för de politiska partierna. Det föreslagna personvals-systemet skulle för övrigt icke kunna användas vid kommunala val. Starka skäl talar för att man liksom nu tillämpar samma vals-system både vid riksdags- och kommunalval. *Länsstyrelsen i Gävleborgs län* understryker att systemets genomförande skulle för länsstyrelserna medföra stort arbete och ansvar. Länsstyrelsernas möjligheter att med sin redan hårt pressade personal, som oavslåtligen under senare år pålagts nya arbetsuppgifter utan motsvarande förstärkning av arbetskrafterna, bemästra de vid systemets tillämpning uppkommande svårigheterna har författningsutredningen tyvärr icke närmare övervägt. Länsstyrelsen vill icke bestrida, att sammanräkningsförfarandet sannolikt skulle bli enklare än det nu förekommande, men anser att förfarandet enligt förslaget likväl skulle bli avsevärt mera osäkert och tidsödande, eftersom varje valsedel i valkretsvalet måste underkastas en ingående granskning (letande efter kryss i fem mer eller mindre

långa spalter) i motsats mot att man nu genom ett enda snabbt ögonkast kan konstatera, till vilket parti en valsedel hör och om den är ostruken eller icke. Särskilt fick man nog räkna med att de preliminära röstsammanräkningar skulle bli mycket försinkade och ganska otillförlitliga i fråga om vilka personer som blivit valda. Beträffande själva röstningen ifrågasätter länsstyrelsen, om icke understrykning är bättre än förkryssning, när det gäller tydligheten och önskvärdheten av att undvika obehörig märkning av valsedeln. *Länsstyrelsen i Västmanlands län* finner sammanräkningsförfarandet komma att bli betydligt mera komplicerat och tidsödande med den föreslagna ordningen än med nu gällande. Det merarbete, som blir följderna av enhetslistorna, hänför sig till gransknings- och sorteringsmomenten och därtill hörande kontrollåtgärder, d. v. s. den mest arbetskrävande delen av sammanräkningsförfarandet. Även om man bortser från detta merarbete, är det osannolikt, att en sammanräkning enligt utredningsförslaget skulle bli enklare än det arbete som nu förekommer vid andrakammarval. Med det ringa antal mandat, som skall fördelas i varje valkrets, och det fåtal listtyper, som brukar förekomma, erbjuder sammanräkningen efter andrakammarval i själva verket inga tekniska svårigheter, allra minst vid fördelningen av mandaten inom ett parti, eftersom den s. k. hjälpregeln oftast är tillämplig. Liknande synpunkter framföres av *länsstyrelserna i Södermanlands och Göteborgs och Bohus län*. Länsstyrelsen i Södermanlands län påpekar härvid att, om vid valet i en valkrets användes en sedel av den typ, som exemplifieras i utredningens betänkande, det kan bli fråga om att sortera samtliga valsedlar på 84 olika namn, en sortering som enligt länsstyrelsen kommer att kräva avsevärd tid.

Länsstyrelsen i Stockholms län finner däremot det föreslagna valsystemet medföra påtagliga fördelar framför det nu gällande såvitt angår själva förfarandet vid röstsammanräkningar.

Valkretsarnas indelning i ortskretsar m. m.

Vad utredningen föreslagit i fråga om valkretsarnas indelning i ortskretsar i syfte att tillgodose personvalsynpunkten och om ortskretsarnas sammanförande till särskilda områden i vissa fall tages i en del yttranden upp till närmare behandling.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län finner ortskretsindelningen ägnad att i viss utsträckning tillgodose önskemålet att stärka det personliga momentet vid val av riksdagsmän och länsstyrelsen vill därför ansluta sig till förslaget. I huvudsak samma ställningstagande redovisar *länsstyrelsen i Jämtlands län*. *Länsstyrelsen i Uppsala län* har icke något att erinra mot att valkretsarna indelas i lika många ortskretsar som det finns mandat i valkretsen.

Flera remissorgan, som särskilt berört dessa förslag, ställer sig däremot mer eller mindre kritiska till desamma. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* finner valkretsarnas indelning i ortskretsar och vissa ortskretsars sam-

manförande till särskilda områden utgöra en komplicerande faktor i valsystemet. *Länsstyrelsen i Blekinge län* anser skälen för denna indelning icke vara övertygande. För *Sveriges konservativa studentförbund* synes ortskretsindelningen icke utgöra den enda vägen för att främja en kontakt mellan väljaren och den valde. Förbundet anser systemet vara mindre lämpligt med hänsyn till dess relativa tungroddhet. Enligt förbundet bör i stället valkretsarna göras relativt små, med 4—6 mandat per krets, så att kandidaterna lätt kan presenteras och få god kontakt med väljarna. *Blekinge läns landstings förvaltningsutskott* ställer sig tveksamt till tanken att man med ortskretsindelningen verkligen skulle vinna vad utredningen åsyftat. Med den uppläggning, som valrörelserna med hjälp av radio och television under senare tid fått, förefaller det mindre troligt att utrymme i någon större omfattning förefinnes för en individuell aktivering på det lokala planet. *Länsstyrelsen i Västmanlands län* finner för sin del ortskretsinstytutets enda innebörd vara att gränser därigenom fastställas för en viss valsedelstyps användningsområde. Valkretsen förblir alltjämt sammanräkningsområde. Vid sådant förhållande förefaller det inkonsekvent att valmännen skall påverkas att välja mellan endast en del av de politiska förgrundsgestalterna i valkretsen och taga ställning för endast en av det egna partiets valbara kandidater. Länsstyrelsen vill inte tillstyrka ett införande av det ortskretssystem, som föreslagits av utredningen. *Överståthållarämbetet* kan icke finna, att ortskretsindelningen för Stockholms vidkommande skulle komma att fylla någon funktion. Det stora antal riksdagsmän, som väljes i kretsen, skulle leda till en i stort sett konstlad indelning utan anknytning till kandidaterna. Vidare skulle valedlarna bli otympliga; särskilt skulle detta bli fallet med den för poströstning avsedda valedeln. *Valutredningen* uttalar i fråga om valkretsarnas indelning i ortskretsar.

Skall denna indelning i någon särskild grad främja personvalen måste det enligt valutredningens mening under alla omständigheter föreligga bestämda förutsättningar för icke blott att indelningen som sådan äger en viss fasthet utan även att de personer, som — på sätt förutsattes i förslaget — av partierna nomineras till ortskretskandidater, verkligen har den anknytning till ortskretsarna i fråga, att de kan sägas representera dessa kretsar. Nämnda förutsättningar föreligger icke med den utformning som det föreslagna valsystemet erhållit. Varje mera betydande förskjutning i befolkningsläget inom de olika valkretsarna kan komma att påverka mandatens fördelning mellan dessa valkretsar, något som i sin tur skulle medföra vittgående förändringar av ortskretsindelningen inom desamma. Ortskretsindelningen skulle i det förordade systemet sålunda komma att bli ytterst lös. Några garantier synes ej heller finnas för att de av partierna nominerade ortskretskandidaterna skulle äga någon närmare anknytning till sina ortskretsar. Varje form av bostadsband har för övrigt slopats i det nya valsystemet. Visserligen är det möjligt att ordningen med ortskretsar och med särskilda valedlar för varje sådan krets skulle kunna i viss mån bidra till att de i valkretsen avgivna rösterna får en viss spridning på olika valkretskandidater. Därifrån är emellertid steget långt till antagande att

systemet med ortskretsar, sådant detta system utformats, skulle vara ägnat att i någon nämnvärd utsträckning främja ett personval i dess egentliga mening. Såvitt valutredningen kunnat bedöma skulle ortskretsarna i det föreslagna systemet endast få karaktären av mer eller mindre konstlade och lösliga enheter, vilka i huvudsak icke skulle tjäna annat ändamål än att bereda partierna möjlighet att i skilda delar av valkretsen på ett mera markant sätt giva sitt förord åt olika kandidater. Eftersom ortskretsarna i systemet på intet sätt skall bilda sådana slutna enheter, i vilka valet är att betrakta som något avskilt för sig, utan endast utgöra delar av området för valet — valkretsen — synes man med denna indelning i ortskretsar också helt avlägsna sig från principen om »valområdet» som den naturliga och odelbara enheten för valet. Ortskretsindelningen skulle i sig själv sålunda vara ägnad att förstärka vissa lokala intressesynpunkter vid valet på bekostnad av en för hela valkretsen mera samlad inriktning av valrörelsen. En sådan utveckling torde icke vara eftersträvansvärd. Den administrativa proceduren för genomförandet av ortskretsindelningen och av varje sådan ändring i densamma, som tid efter annan skulle bli aktuell i samband med att mandatfördelningen mellan valkretsarna i ett eller annat hänseende jämkats, skulle ytterligare betunga och komplicera det omfattande officiella valförberedelsearbete, som det nya valsystelet tydligtvis erfordrar för sin praktiska tillämpning. Det torde kunna förutses att ortskretsindelningen skulle komma att ställa länsstyrelserna inför svåra överväganden. Redan vad här anförts må vara tillräckligt för att belysa att valutredningen för sin del funnit det föreslagna systemet med särskilda ortskretsar i valkretsarna vara föga välbetänkt.

Den här framförda kritiken mot den föreslagna indelningen i ortskretsar träffar i allt väsentligt även förslaget om de större valkretsarnas uppdelning i *särskilda områden*, vilken uppdelning för övrigt intimt sammanhänger med ortskretsindelningen. Om konstruktionen med särskilda områden i vissa valkretsar kan vidare sägas att den skulle i icke oväsentlig grad ytterligare komplicera det redan i och för sig förhållandevis svårhanterliga valsystelet, som författningsutredningen stannat för. Hela konstruktionen med särskilda områden i vissa valkretsar synes enligt valutredningens uppfattning innerst inne bottna i att valkretsarnas utformning och storlek icke helt avpassats efter det nya systemet. Konstruktionen har också lett till vissa egenheter i det förordade valsystelet. Författningsutredningen har nödgats föreslå vissa speciella sammanräkningsregler med avseende å mandatfördelningen inom partierna i de områdesindelade valkretsarna. Dessa regler går i huvudsak ut på att de särskilda områdena i en valkrets vid sammanräkningen skall bilda konkurrerande grupper inom varje parti. Härigenom skulle de olika särskilda områdena i en valkrets komma att stå i ett visst motsatsförhållande till varandra, något som förefaller i hög grad onaturligt. Lämpligheten härav kan också diskuteras. Omöjligt är icke att ett sådant mera konstlat motsättningsförhållande mellan olika delar av en och samma valkrets kan få mindre önskvärda konsekvenser.

Vad särskilt angår det av författningsutredningen i betänkande del 4 (SOU 1963: 19 s. 158—172) upprättade utkastet till indelning av riket i ortskretsar finner *länsstyrelsen i Kopparbergs län* att man i detta utkast fått fram ortskretsar, som vad länet beträffar i stort sett fyller de uppställda kraven på att kretsarna skall vara till folkmängden i huvudsak lika stora

och så nära som möjligt ansluta sig till den kommunala och administrativa indelningen. Däremot anser länsstyrelsen, att man i regel tagit mycket liten hänsyn till den samhörighet mellan de i ortskretsarna ingående kommunerna, som också bör ligga till grund för indelningen. Den kommunala samhörigheten framgår på ett markant sätt av den indelning av länet i kommunblock, som nyligen fastställts av Kungl. Maj:t. Vid indelningen i ortskretsar bör största uppmärksamhet ägnas åt kommunblocken. Gränserna för dessa bör i princip icke skäras av ortskretsgränserna. Detta torde emellertid medföra, att det i många fall kommer att bli omöjligt eller förenat med betydande svårigheter att få till stånd ortskretsar, som i anseende till folkmängden blir i stort sett likvärdiga. Länsstyrelsen vill med det anförda ej avvisa tanken på ortskretsar utan endast peka på de komplikationer, som kan uppkomma om vid indelning i lämpliga ortskretsar kravet på i huvudsak lika folkmängd skall upprätthållas.

Officiell kandidatur

Utredningens förslag om officiell kandidatur, d. v. s. att endast på visst sätt i förväg anmälda kandidater skall kunna komma i fråga vid valet, har föranlett särskilda uttalanden av *överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Uppsala, Malmöhus och Norrbottens län samt 1955 års valutredning*. Genomgående ställer dessa remissorgan sig kritiska till vad författningsutredningen i detta hänseende föreslagit.

Valutredningen har ägnat det berörda förslaget stor uppmärksamhet. Valutredningen konstaterar att förslaget bygger på ett system med officiella valförberedelser, där grundprincipen är att endast parti, som erhållit officiell registrering, skall äga deltaga i riksdagsmannaval och ha rätt att nominera kandidater. Registreringen av parti skulle — framhåller valutredningen — sålunda med förslaget få en helt annan och avsevärt mycket större verkan än den registrering av partibeteckning, som förekommer i gällande valsystem och som endast tar sikte på att bereda ett visst skydd för partibeteckning och att förhindra att sådan användes i illojalt syfte. Före sin behandling av de i förslaget skisserade reglerna för partiregistreringen och kandidatnomineringen utvecklar valutredningen i sitt yttrande vissa allmänna synpunkter på lämpligheten av ett system med mera vittgående officiella valförberedelser. Valutredningen anför.

Spörsmålet om ett system med genomgripande officiella valförberedelser har tidigare vid skilda tillfällen varit under övervägande. I samband därmed har också vissa konkreta förslag framlagts i syfte att möjliggöra tillämpningen av ett dylikt system. Redan i *1903 års betänkande* med förslag till proportionellt valsätt till andra kammaren upptogs sålunda bestämmelser om sådana officiella valförberedelser. Enligt de föreslagna bestämmelserna skulle kandidatförslag, som var undertecknat av minst tjugu inom valkretsen röstberättigade, få ingivas till vederbörande länsstyrelse. Sedan valförslagen offentliggjorts av länsstyrelsen och anmälan skett i viss ordning om

namnen på de kandidater, som skulle tillhöra en och samma vallista, skulle länsstyrelsen låta trycka officiella röstsedlar, vilka upptog samtliga vallistor. Röstningen skulle tillgå så att valmannen i sin röstsedel utmärkte vart och ett av de namn, på vilka han ville rösta. Valmannen skulle ej ha rätt att rösta på andra än dem, vilkas namn var tryckta på röstsedeln, men han skulle ha frihet att rösta på kandidater från skilda vallistor, dock ej på fler kandidater än det antal riksdagsmän, som skulle väljas i valkretsen. Vid 1909 års rösträttsreform, som delvis byggde på det berörda betänkandet, utgick man dock ifrån att det i betänkandet förordade systemet med officiella valförberedelser icke borde komma till genomförande. Även det betänkande, som 1919 års *proportionsvalssakkunniga* avgav år 1921 beträffande valen till andra kammaren, upptog ett förslag om officiella valförberedelser. Förslaget innebar införande av nominering av kandidater och anmälan av valförbund inför offentlig myndighet. Hos vederbörande länsstyrelse skulle inom bestämd tid före det egentliga valet kandidater kunna anmälas av ett visst minimiantal väljare. Beträffande röstningen skulle den officiella kandidatnomineringens rättsverkan huvudsakligen bli den, att väljaren icke finge rösta på andra än nominerade kandidater. Därjämte hade han att å sin valseedel ange den vallista, vilken han önskade låta sin röst komma till godo. Proportionsvalssakkunnigas förslag blev emellertid i denna del aldrig underställt riksdagens prövning. I ett år 1930 av särskilt tillkallade sakkunniga avgivet *betänkande* (SOU 1930: 5) framlades ett förslag till ett något modifierat system med officiella valförberedelser. Detta betänkandes innebörd var i korthet, att partiorganisation skulle äga centralt för hela riket registrera en partibeteckning med från val till val bestående verkan. Vid val skulle för varje valkrets anmälan om kandidater under en viss partibeteckning, även icke registrerad sådan, kunna göras hos länsstyrelsen av visst antal väljare. Anmäldes kandidater under registrerad partibeteckning, skulle vederbörande partiorganisations medgivande därtill företes. Väljarna skulle enligt förslaget vara skyldiga att å sina valseklar upptaga någon av de vid valet anmälda partibeteckningarna samt på första plats någon av de under vederbörande partibeteckning anmälda kandidaterna. Härigenom skulle skydd beredas för såväl registrerad partibeteckning som för annan partibeteckning som anmälts i valkretsen. Ej heller detta förslag ledde fram till någon lagstiftningsåtgärd.

Skälet till att samtliga dessa här redovisade förslag förkastades var de betänkligheter, som yppades mot desamma. Betänkligheterna kom främst till uttryck på så sätt att de officiella valförberedelserna ansågs leda till sådana icke önskvärda följder som att valhandlingen »mekaniserades» och att den enskilde väljarens möjlighet att göra en personlig insats vid valet försvårades samt att den avgörande bestämmelserna i alltför hög grad kom att ligga i partiledningarnas hand. I den proposition, vari förslag framlades till de nu gällande reglerna om skydd för partibeteckning, uttalade departementschefen för sin del om dylika mera vittgående officiella valförberedelser (se prop. 1935: 139 s. 10) bl. a. att det icke kunde vara lämpligt att utan tvingande skäl införa bestämmelser, vilka skulle inskränka den enskilda väljarens frihet och innebära ett omständligt förberedelseförfarande vid valen.

Om de här berörda, tidigare framförda förslagen får ändå sägas att dessa förslag, även om de icke lämnade full frihet för väljaren att rösta på vem han behagade, likväl i fråga om nomineringen av kandidater gav möjlighet åt även mycket små väljargrupper att föra fram förslag på sådana kandi-

dater. Enligt valutredningens uppfattning måste givetvis de betänkligheter, som från valfrihetsynpunkt kan hysas mot lämpligheten av ett system med mera vittgående officiella valförberedelser, bli avsevärt mycket större, därest systemet i likhet med vad författningsutredningen förordat utformas på sådant sätt, att endast officiellt registrerade partier skall få deltaga i valet och endast dessa partiers organisationer skall äga nominera kandidater vid valet, till följd varav väljarna skulle bli hänvisade att rösta allenast på de sålunda officiellt uppställda kandidaterna.

En av författningsutredningens ledamöter har för sin del i en avgiven reservation, där han skisserat ett i vissa hänseenden annorlunda utformat valsystem än utredningsmajoriteten förordat men likväl fasthållit vid mera vittgående officiella valförberedelser (se betänkande del I sid. 52—55), uttalat sig för införandet av möjligheter att utan partianknytning framföra kandidater, något som denna reservant funnit kunna ske genom »en för ändamålet bildad 'grupp av valmän', vilken i valsammanhanget tänkes agera på samma sätt och ha samma villkor som ett parti». Erinras må att den angivna ordningen har en viss motsvarighet i de valbestämmelser, som gällde hos oss tidigare och som beredde möjlighet för väljare att även rösta enbart på namn och med valseedel utan därå utsatt partibeteckning, varvid de obetecknade valseدلarna vid röstsammanräkningen hänfördes till en tävlande enhet, den s. k. fria gruppen. Denna ordning kom emellertid i praxis att spela en ytterst ringa roll och avskaffades i samband med 1921 års valreform (se prop. 1921: 353 sid. 49).

Såvitt valutredningen kunnat bedöma synes det starkt kunna ifrågasättas om man inom ramen för ett proportionellt valsystem kan erhålla en ur alla synpunkter helt ändamålsenlig lösning genom en ordning med fullständiga valförberedelser. Å ena sidan är det nämligen tydligt att en sådan ordning, som inrymmer möjlighet för även mycket små väljargrupper att föra fram kandidater, skulle göra de officiella valförberedelserna ytterst svärbemästrade, tidsödande och kostsamma. Tvivel kan också hysas om huruvida de organ, som nu har att ombesörja valens förberedande, är helt lämpade för att påläggas de mycket betungande uppgifter, som skulle vara förenade med tillämpningen av en sådan ordning. Å andra sidan skulle mera långtgående inskränkningar i rätten att nominera kandidater komma att i allför hög grad inkräkta på valfriheten, vilket enligt valutredningens mening vore än mer betänkligt. Vad än må sägas om den s. k. fria metod, som för närvarande är tillämplig vid de allmänna valen och som bl. a. kännetecknas av att mera vittgående officiella valförberedelser saknas och att väljaren i princip har möjlighet att rösta på vem han behagar, så står det dock klart att man med denna metod helt undgår nyssberörda vanskligheter.

Vad angår de av författningsutredningen föreslagna reglerna för registrering av parti finner valutredningen dessa regler innebära mycket långtgående begränsningar av möjligheterna för ett mindre politiskt parti att erhålla sådan officiell registrering. De i förslaget upptagna reglerna i detta hänseende är — framhåller valutredningen — betydligt mer rigorösa än de regler, som för närvarande är uppställda för inregistrering av partibeteckning, något som förefaller valutredningen högst anmärkningsvärt mot bakgrunden av de avgörande rättsverkningar som med förslaget är knutna till partiregistreringen. Medan det i gällande valordning för registrering av

partibeteckning sålunda endast krävs att partiet har minst 1 000 röstberättigade medlemmar i riket, en registrering som är av fullt frivillig karaktär, erfordras enligt förslaget för registrering av parti att detta har minst 15 000 röstberättigade medlemmar i riket eller — om fråga är om partiregistrering för deltagande endast i visst valkretsval och eventuellt i det regionval, som omfattar även valkretsen — minst 1 500 röstberättigade medlemmar i valkretsen i fråga. De förordade, förhållandevis stränga villkoren för registrering av parti kan enligt valutredningens uppfattning knappast leda till annat resultat än att nybildning av politiskt parti i icke obetydlig grad försvåras. I och för sig kan det allvarligt sättas i fråga om det över huvud är tillbörligt att beskära möjligheterna för ett mindre, nybildat parti att få sin styrka inom väljarkåren prövad genom ett deltagande i allmänt val till riksdagen. Det är även svårt att inse hur de förordade reglerna härutinnan låter sig helt förenas med de av författningsutredningen i 1 kap. 1 § av grundlagsförslaget upptagna stadgandena om att »all statsmakt i Sveriges rike utgår från Sveriges folk» och att »den svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning». Vad förslaget i behandlade delar upptar i fråga om begränsningar av den politiska verksamheten vid riksdagsmannaval utgör enligt valutredningens mening en av de mera betydande stötestenarna i hela det framlagda förslaget till ett nytt valsystem. Utifrån synpunkten att den fria partibildningen och valfriheten icke skall i någon väsentlig mån inskränkas kan enligt valutredningen otvivelaktigt mycket tungt vägande erinringar riktas mot det föreslagna valsystemet. — När det gäller kandidatnomineringen anser sig valutredningen böra erinra om att enligt förslaget parti, som erhållit registrering och därför äger deltaga i nomineringen, endast har möjlighet att upprätta en för partiet enhetlig vallista för varje valkrets eller särskilt område och, då fråga är om regionvalen, för varje region. Detta betyder att det föreslagna valsystemet icke tillåter partierna att föra fram sådana särlistor, som partierna för närvarande i vissa fall kan utnyttja för att ge utrymme för olika nyanser inom partierna. Med förslaget kommer följaktligen majoritetsgrupperna inom partierna att få uteslutande bestämmanderätt vid kandidatnomineringen medan partiernas minoritetsgrupper helt trycks tillbaka och icke har möjlighet att föra fram egna kandidater. Denna i hög grad påtagliga svaghet i systemet anser valutredningen givetvis också ge anledning till starka betänkligheter.

Liknande synpunkter på utredningens förslag rörande partiregistrering och kandidatnominering framföres av *överståthållarämbetet*. Vad särskilt angår förslaget att valsedelarna skall upprättas och tryckas av sammanräkningsmyndigheterna, finner ämbetet detta förslag innebära ett betydande merarbete för berörda myndigheter med de mängder valsedelsvarianter, som kommer att erfordras. Arbetet torde enligt ämbetet dock kunna bemästras. Från såväl principiella som praktiska synpunkter finner ämbetet sig emellertid böra avstyrka utredningens förslag om utökade officiella valförberedelser.

Länsstyrelsen i Norrbottens län ifrågasätter om utredningens förslag beträffande officiell kandidatur kan godtagas. I sitt yttrande utvecklar länsstyrelsen vissa kritiska synpunkter på de bedömningar, som legat till grund för förslaget. Länsstyrelsen anför.

Utredningen har fastslagit det faktum att ett parti bärs upp av en aktiv mindre krets. Vid nomineringar deltar som regel endast en mindre grupp. Emellertid uppbärs den inre kretsens synpunkter av en stor skara sympatisörer, vars passivitet inte alltid beror på bristande intresse för politik. I valet vädjar man till och är helt beroende av denna stora yttre krets. Detta förhållande får inte utnyttjas så att personer utanför de inre particirklar- na förelägges det faktum att man bara kan rösta på dem som har fått den inre kretsens förtroende. Detta skulle innebära att kandidater som av olika skäl avvisats av den nominerande majoriteten utestängs från möjligheten att få föra sitt partis talan i riksdagen. Detta skulle lätt medföra att partiledningen skulle få ett ännu kraftigare grepp om valen. Nuvarande hot mot en partilednings ställning som ligger i en s. k. spränglista bortfaller. Man kan också tänka sig situationer då en meningsriktning i ett parti vid nomineringen lyckas placera personer som varken har förtroende hos partiledningen inom området eller hos den stora skaran väljare. — Utredningen har säkert rätt däri att nuvarande system med strykningar och spränglistor saknar praktisk betydelse i så måtto att andra kandidater än de officiella sällan väljs. Däremot har utredningen helt underskattat den betydelse det har för medborgaren att fritt få ge uttryck för sin uppfattning. Utredningens förslag innebär att man i valkretsvalet endast kan rösta på nomineringsmajoritetens kandidater. I regionvalet skall medborgaren endast ha att välja mellan partier. Någon reaktion från väljaren i fråga om de föreslagna kandidaterna inom det parti han vill stödja tillåts sålunda inte i regionvalen. — Utredningens skäl för officiell kandidatur, att strykningar och spränglistor så sällan förekommer, är icke övertygande. Det förhållande att medborgarna inte utnyttjar t. ex. sin yttrandefrihet i olika sammanhang i full utsträckning kan icke anses utgöra skäl att inskränka denna frihet. Ej heller utgör förhållandet att en frihet utnyttjas i ringa utsträckning, något skäl för en inskränkning. Förslaget får anses som ett avsteg från de principer som bör ligga till grund för en ny regeringsform i en demokratisk stat. Medborgarnas granskningsrätt bör bevaras även i valsammanhang. Det bör framhållas att även om strykningar sällan eller nästan aldrig medför att en kandidat faller bort, så är både den strukne och partiledningen känslig för deras antal. De utgör en slags folkbarometer. — Däremot anser länsstyrelsen skäl föreligga att begränsa möjligheten att utnyttja partibenämningar. Detta syfte kan emellertid lätt vinnas genom andra anordningar än en officiell kandidatur av den föreslagna typen.

Länsstyrelsen i Uppsala län betonar att genom införandet av officiell kandidatur möjligheten försvinner för medborgarna att i själva valet föra fram andra kandidater än dem av något parti föreslagna. Länsstyrelsen finner en sådan ordning vara ur principiella synpunkter otillfredsställande och utgöra en inskränkning av den frihet, som bör tillkomma varje medborgare att rösta på den kandidat som har hans förtroende. Ej heller *länsstyrelsen i Malmöhus län* kan ansluta sig till förslaget att införa officiell

kandidatur och krav på att ett parti måste vara officiellt inregistrerat för att få nominera kandidater. De av utredningen uppställda kraven för partis inregistrering skulle, framhåller länsstyrelsen, även kunna medföra svåra kontrollproblem för myndigheterna.

Regionvalets karaktär av listval

I några remissvar ifrågasättes lämpligheten av att regionvalet får karaktär av rent listval. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län* anser sig icke kunna biträda den för regionvalen föreslagna valordningen. Utredningens förslag härutinnan föranledes — påpekar länsstyrelsen — av ett önskemål att åstadkomma en differentierad rekrytering till riksdagen genom att valmetoden ger partierna möjlighet att i riksdagen invälja personer, som kan förmodas där göra en god insats men som på grund av bristande anknytning till en valkrets icke har möjlighet att göra sig gällande vid valkretsvalen. Länsstyrelsen framhåller, att ett av de skäl, som åberopats för bibehållande av första kammaren, varit att reglerna för valbarhet till denna kammare öppnar möjlighet att till ledamöter i kammaren utse dylika s. k. rikskandidater. Författningsutredningen har emellertid själv påpekat, att intresset för att välja sådana ledamöter påtagligt minskat under senare år och att det därför icke vore påkallat att för att tillgodose nämnda partiintressen bibehålla första kammaren. Det synes länsstyrelsen därför inkonsekvent när författningsutredningen, som i fråga om första kammaren ansett rikskandidaterna sakna nämnvärd betydelse, nu beträffande regionvalen föreslår ett valsystem, som bl. a. har till syfte att tillgodose partiernas intresse av att komplettera de inom ortskretsarna gjorda personvalen med särskilda listval, där endast de av partierna nominerade kandidaterna kan ifrågakomma i den ordning de upptagits på valsedlarna. Syftet att stärka det personliga momentet i röstandet anser länsstyrelsen komma att motverkas genom det av utredningen föreslagna listvalet men skulle enligt länsstyrelsen åtminstone i viss utsträckning kunna nås genom att regionvalet utformades som ett personval i stil med vad som föreslagits beträffande valkretsvalet. Ett valsystem, som i alltför stor utsträckning tillgodoser partiernas önsknings i fråga om folkrepresentationens sammansättning, anser länsstyrelsen för övrigt stå i strid med den grundläggande demokratiska principen, att det är folkviljan, som bör komma till uttryck vid ett val. *Länsstyrelsen i Norrbottens län* finner övertygande skäl icke ha förebragts för att man — i motsats till valkretsvalen — icke skall låta personvalsynpunkterna få ett visst inflytande vid regionvalen. Att regionerna sträcker sig över flera län synes länsstyrelsen däremot vara en fördel genom att de riksdagsledamöter, som väljes i regionvalen, måste representera större områden än ett län.

Länsstyrelsen i Värmlands län påpekar i detta sammanhang, att utredningsförslaget tydligtvis förutsätter att vid regionval en gemensam lista

skall användas med kandidatnamn för alla de valkretsar, som regionen omfattar. Enligt vad länsstyrelsen framhåller kan stora svårigheter möta för partiledningarna inom regionens olika valkretsar att enas om rangordningen mellan namnen på den gemensamma listan för regionvalet. Länsstyrelsen ifrågasätter om icke möjlighet borde finnas för varje valkrets att gå fram med sin särskilda lista.

De särskilda paragraferna

Remissammanställningen rörande paragraferna i 6 kap. förslaget till ny regeringsform har gjorts efter paragrafindelningen i enkammaralternativet.

1 §.

Förslaget att riksdagen skall bestå av 290 ledamöter har av åtskilliga remissorgan behandlats i samband med spørsmålet om övergång till ett enkammarssystem. Härom hänvisas till avsnittet om enkammarriksdagens storlek, s. 21—23.

Några remissorgan, bl. a. *1955 års valutredning* och *överståthållarämbetet*, påpekar att den föreslagna fixeringen av ledamotsantalet återverkar på problemet med de »små» valkretsarna och därmed på frågan om valkretsindelningens utformning i det nya valsystemet. Spørsmålet härom toges av dessa remissorgan upp i samband med behandlingen av bestämmelserna i 4 §.

Det av författningsutredningen förordade systemet med ersättare för riksdagsledamöterna har närmare berörts av *överståthållarämbetet*, *länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Gotlands, Kristianstads och Malmöhus län, 1955 års valutredning* samt *Sveriges hantverks- och industriorganisation*.

En positiv hållning till förslaget om ett ersättarinstitut intager *överståthållarämbetet* samt *länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala och Kristianstads län* liksom ock *Sveriges hantverks- och industriorganisation*. Enligt länsstyrelsen i Uppsala län ger förslaget uttryck för den naturliga principen, att riksdagen såvitt möjligt bör vara fulltalig vid beslutens fattande. För länsstyrelsen i Kristianstads län förefaller det förordade ersättarsystemet motsvara ett praktiskt behov och vara till fördel både för rekryteringen till riksdagen och för själva arbetet i denna. Länsstyrelsen i Stockholms län anser författningsutredningen ha presterat fullt övertygande argumentering för sitt förslag om införande av ersättare för riksdagsledamöterna. Sveriges hantverks- och industriorganisation finner förslagets genomförande göra det lättare för företagare att delta i riksdagsarbetet. Rekryteringen till riksdagen bör också underlättas, om det genom ett ersättarsystem blir möjligt för ledamot att vara frånvarande från riksdagen för att t. ex. delta i en viktig förhandling eller träffa en viktig affärsuppgörelse.

En mera tveksam inställning till förslaget kommer till uttryck i yttrandet från *länsstyrelsen i Malmöhus län*. Länsstyrelsen finner visserligen skäl tala för ett ersättersystem såtillvida att riksdagsledamot bör kunna vara borta från riksdagsarbetet med bibehållande av sitt mandat, då fråga är om internationellt uppdrag, andra offentliga engagemang, längre tids sjukdom eller dylikt. Däremot synes det länsstyrelsen tveksamt om ersättare skall kunna inträda även vid frånvaro av annan därmed icke jämställd anledning.

Yttrande i avstyrkande riktning föreligger från *länsstyrelsen i Gotlands län*. Länsstyrelsen finner vissa olägenheter förenade med systemet och kan helt instämma i det av 1928 års konstitutionsutskott gjorda uttalandet att ersättare, som i regel endast en kortare tid skulle komma att delta i riksdagsarbetet, i allmänhet icke torde hinna förvärva den erfarenhet och vana vid detta arbete eller vinna det intresse för uppgiften, som erfordras för att deras insats skulle bli av värde. Det är på grund av riksdagsledamöters frånvaro visserligen sällan som medborgarnas vid val uttryckta vilja exakt återspeglas i riksdagens voteringsciffror. Detta förhållande torde emellertid bestå även om utredningens förslag om inkallande av ersättare genomföres. Länsstyrelsen håller det för sannolikt att de flesta, som är frånvarande från en votering, icke beviljats ledighet från riksdagsarbetet. En viss frånvaroprocent måste man räkna med i en så stor församling och därför också med ett visst spelrum för tillfälligheter. De problem, som kan ge anledning diskutera införandet av en ersättarinstitution, begränsar sig till frågor, i vilka regeringens existens kan stå på spel och partikonstellationerna är sådana att utgången är oviss. Det synes i sådana tämligen sällan förekommande fall icke vara för mycket begärt att, om kvittning ej går att ordna, riksdagsmännen sätter riksdagssysslan före det därmed kolliderande uppdrag som de åtagit sig. Återstår då sjukdomsfallen, fortfarande under förutsättning att kvittning ej är möjlig. Vid kortare tids sjukdom föreligger ingen säkerhet för att ersättare hinner inkallas till en politiskt viktig omröstning. Vad angår längre tids sjukdomsfall, som kan beräknas sträcka sig över en politiskt viktig och i fråga om utgången oviss omröstning, inställer sig frågan, om man skall införa systemet med ersättare endast för att vederbörande skall slippa avsäga sig mandatet och återkomma till riksdagen först efter nästa val. Länsstyrelsen anser, att detta icke bör ske. Länsstyrelsen säger sig härvid ha beaktat ej blott de anförda olägenheterna med ersättersystemet utan även den omständigheten, att systemets införande synes ägnat att förstärka det bundna partitänkandet vid avgörandet även av politiskt mindre kontroversiella frågor.

Valutredningen, som granskat förslaget om ett ersättarinstitut utslutande från valorganisatorisk och valteknisk synpunkt, uttalar att det, såvitt valutredningen kunnat bedöma, icke från sådan synpunkt föreligger några avgörande hinder mot att i ett valsysteem av den typ, som författningsutredningen förordat, införa ett institut med ersättare för riksdagsledamöter.

Det föreslagna valsystemet bygger bl. a. på principen att väljarna skall ha att rösta på förhandsanmälda partikandidater, begränsade till antalet, och att endast av myndigheterna iordningställda valsedlar, vilka icke upptar personliga suppleanter för kandidaterna, skall komma till användning vid valet. Sammanräkningsreglerna i detta system kan i och för sig också sägas vara tämligen enkla. Visserligen skulle med det föreslagna ersättarinstitutet valmyndigheternas åtgärder komma att avse ett större antal kandidater än i nuvarande valsystem, eftersom även sådana kandidater, som icke erhållit mandat, måste omfattas av åtgärderna. Av angivna skäl kan dessa åtgärder emellertid icke befaras komma att bli särskilt betungande för valmyndigheterna. Frågan om ersättare för riksdagsledamöter torde erbjuda betydligt större problem i ett valsystem av nuvarande utformning. Vissa av de svårigheter, som möter vid införande av ett ersättarinstitut i gällande valsystem, har — påpekar valutredningen — närmare belysts av kommunallagskommittén i samband med utarbetandet av förslag till gällande kommunallag (SOU 1952: 14 s. 101 ff). Valutredningen erinrar om att kommittén fann användning av spaltade valsedlar, vilka möjliggör val av personliga suppleanter, vara förenat med väsentliga olägenheter, om ett ersättarinstitut skulle införas, främst därigenom, att ett strikt tillämpat system med personliga ersättare icke inrymmer möjlighet att skapa en kår av ersättare, som på grund av relativt ofta återkommande inkallelser till tjänstgöring förvärvar rutin och erfarenhet för uppdraget. I vilken mån röstsammanräkningarna skulle kompliceras och försenas genom tillämpningen av ett ersättarinstitut ansåg sig kommittén icke kunna bedöma utan närmare undersökning. Kommittén framhöll, att ett icke obetydligt ökat arbete för de sammanräknande myndigheterna dock torde kunna förutses. De av kommunallagskommittén gjorda uttalandena har, framhåller valutredningen, visserligen avsett frågan om införande av ersättare för kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige men äger i viss mån otvivelaktigt giltighet även såvitt angår frågan om ersättare för riksdagsledamöter, därest valsystemet för riksdagsval i allt väsentligt bibehålles i sin nuvarande utformning. I huvudsak skiljer sig det vid kommunalvalen tillämpliga valsystemet icke i någon högre grad från gällande valsystem för utseende av riksdagsledamöter. Valutredningen vill för egen del ansluta sig till vad kommunallagskommittén sålunda uttalat, därest fråga skulle uppkomma att i ett valsystem av nuvarande typ införa ett institut med ersättare för riksdagsmän.

Den närmare utformningen av ersättarinstitutet finner *valutredningen* ge anledning till vissa erinringar. Valutredningen anför.

I det framlagda förslaget har systemet med ersättare för riksdagsledamöter blivit grundlagsfäst genom stadgandet om att »för ledamöterna *skola* finnas ersättare». Stadgandet kan enligt sin ordalydelse icke ges annan in-

nebörd än att förekomsten av ersättare för riksdagsledamöter skall vara obligatorisk. Vissa erinringar kan göras mot att bestämmelsen ges sådant innehåll. Fall kan nämligen tänkas uppkomma, då för vissa riksdagsmän samtliga ersättare avgått eller blivit ordinarie ledamöter och det sålunda icke längre finnes någon, som kan inträda i dessa riksdagsmäns ställe. Framhållas må att risken för uppkomsten av sådana fall måste ses mot bakgrunden därav att — såsom författningsutredningen förordat i sina huvudpunkter till en ny vallag — varje parti skall äga nominera för valkretsval kandidater endast till det dubbla antalet mandat i valkretsen, dock minst tio, och för regionval minst tio och högst tjugu kandidater. Hur det skall förfaras i en situation, som nu åsyftas, lämnar författningsförslaget icke något svar på. Det fall varom nu talas är mera teoretiskt än praktiskt. Spörsmålet har emellertid icke upptagits till behandling av författningsutredningen. Tydligt är emellertid att en tvingande regel av det innehåll, som förslaget upptar, förutsätter införandet av en särskild ordning, varigenom det blir möjligt att utse nya ersättare i situationer som här berörts. Uppenbarligen kan det icke överlåtas på det parti, som nominerat kandidaterna i fråga, att självt utse nya ersättare. Utseendet av dessa kan, såsom valsystemet utformats, ej ske annorledes än genom ett fyllnadsväl. Emellertid torde från såväl praktiska som principiella synpunkter starka invändningar kunna resas mot att tillgripa ett särskilt valförfarande blott för att utse ersättare för ett visst partis riksdagsledamöter. Erinras må att det system med suppleanter, som tillämpas för landstingens vidkommande, utformats på sådant sätt att fyllnadsväl icke behöver tillgripas endast för besättandet av lediga suppleantplatser. Har landstingsmän men ej suppleanter blivit valda till erforderligt antal, skall enligt 48 § 2 mom. kommunala vallagen vid valet bero. En motsvarande bestämmelse torde vara befogad även i det föreslagna valsystemet, om i detta skall införas ett institut med ersättare för riksdagsmän. En bestämmelse i sådant hänseende är emellertid icke förenlig med det föreslagna grundlagsstadgandet såsom detta utformats.

Även *överståthållarämbetet* finner ett närmare klarläggande erfordras då det gäller frågan hur förslaget om ersättare skall tillämpas och hur man skall förfara då samtliga namn för ett parti tagits i anspråk.

2 §.

De föreslagna bestämmelserna rörande *rösträttsåldern* har föranlett särskilda uttalanden av *regeringsrättens ledamöter*, *Svea hovrätt*, *Göta hovrätt*, *hovrätten över Skåne och Blekinge*, *hovrätten för Västra Sverige*, *uppbördsorganisationskommittén*, *statistiska centralbyrån*, *överståthållarämbetet*, *länsstyrelserna i Uppsala*, *Södermanlands*, *Kronobergs*, *Kalmar*, *Gotlands*, *Blekinge*, *Kristianstads*, *Malmöhus*, *Hallands*, *Göteborgs* och *Bohus*, *Älvsborgs*, *Skaraborgs*, *Örebro*, *Kopparbergs*, *Västernorrlands* och *Jämtlands län*, *stadskollegiet i Stockholm*, *Östergötlands läns landstings förvaltningsutskott*, *1955 års valutredning*, *familjerättskommittén*, *Svenska stadsförbundet*, *föreningen Sveriges häradshövdingar*, *föreningen Sveriges stadsdomare* och *Sveriges advokatsamfund*.

Utredningens förslag att rösträtt skall inträda vid fyllda 20 år har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av *länsstyrelserna i Blekinge, Kristianstads och Kopparbergs län* samt *en ledamot av valutredningen*. *Jämväl föreningen Sveriges häradshövdingar* har intagit en övervägande positiv hållning till förslaget.

Göta hovrätt, hovrätten för Västra Sverige, länsstyrelserna i Södermanlands, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Örebro, Västernorrlands och Jämtlands län samt *Sveriges advokatsamfund* förordar, att rösträttsåldern skall helt sammanfalla med myndighetsåldern. *Jämväl Svea hovrätt och familjerättskommittén* ansluter sig närmast till denna lösning.

Att rösträtt skall inträda året efter fyllda 20 år förordas av *hovrätten över Skåne och Blekinge, länsstyrelserna i Malmöhus och Hallands län, 1955 års valutredning (majoriteten), Svenska stadsförbundet* samt *stadskollegiet i Stockholm (majoriteten)*. *Jämväl statistiska centralbyrån* förordar nämnda ordning, därest sänkning av rösträttsåldern kommer i fråga, medan nuvarande folkbokföringssystem tillämpas.

En *minoritet inom Stockholms stadskollegium* föreslår att rösträtt skall inträda året efter fyllda 18 år.

Regeringsrättens ledamöter, överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Uppsala, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs och Skaraborgs län, Östergötlands läns landstings förvaltningsutskott samt *föreningen Sveriges stadsdomare* synes närmast benägna att förorda bibehållande av nuvarande regel om rösträttsåldern, i vart fall så länge icke frågan om sänkning av myndighetsåldern blivit närmare klarlagd.

Uppbördsorganisationskommittén anlägger huvudsakligen tekniska synpunkter på förslaget.

De remissorgan, som biträtt författningsutredningens förslag rörande rösträttsåldern eller lämnat det utan erinran, har i allmänhet ej närmare utvecklat skälen för sitt ställningstagande.

Föreningen Sveriges häradshövdingar, som icke anser sig böra taga ståndpunkt till lämpligheten av den föreslagna åldersgränsen i och för sig, utvecklar i sitt yttrande vissa synpunkter på frågan om förhållandet mellan myndighets- och rösträttsåldern. För föreningen synes det tämligen uppenbart, att omyndigförklarade personer icke bör ha rösträtt. I varje fall har det stora flertalet av denna kategori icke de själsförmögenheter eller den allmänna stabilitet, som bör vara en förutsättning för att låta dem genom deltagande i allmänna val inverka på rikets styrelse och förvaltning. Där emot finner föreningen det icke lika självklart, att de äldsta åldersklasserna av dem, som är omyndiga på grund av sin ålder, bör förmenas rösträtt. 20-åringarna torde i regel försörja sig själva och disponera över sin arbetsinkomst på samma sätt som myndiga medborgare. I och för sig kan

det därför vara naturligt, att de får göra sin mening gällande i demokratiskt sammanhang, särskilt som en del problem speciellt rör denna ålderskategori. Däremot är det mindre tillfredsställande, att personer, som på grund av sin sinnesbeskaffenhet skulle kunna omyndigförklaras men som ännu är på grund av ålder omyndiga, skall ha rösträtt. Detta blir en, såvitt föreningen kan finna, ofrånkomlig konsekvens av rösträttsålderns sänkning under myndighetsåldern. Emellertid finns det även många medborgare, som uppnått 21 års ålder och icke omyndigförklarats, trots att förutsättningar härför föreligger. Även i dessa fall är det i varje fall ur principiell synpunkt otillfredsställande, att de äger rösträtt. I vilken omfattning rösträtten utövas i sådana fall säger sig föreningen icke känna till. Då de angivna problemen ur praktisk synpunkt icke torde ha någon större betydelse och liknande förhållanden föreligger beträffande vissa icke omyndigförklarade vuxna personer, finner föreningen, att man icke från denna synpunkt bör motsätta sig förslaget om viss sänkning av rösträttsåldern. En viss opinion torde finnas för en sänkning även av myndighetsåldern, varför den samordning av dessa åldrar, som synes böra komma till stånd, ligger inom möjligheternas gräns.

De remissorgan, som förordat att rösträtts- och myndighetsåldrarna skall helt sammanfalla, anser det vara mindre lämpligt att låta den, som icke uppnått myndig ålder, få rösträtt. *Hovrätten för Västra Sverige* framhåller, att graden av politiskt intresse hos de åldersklasser, till vilka rösträtten föreslås utvidgad, ej i och för sig bör vara avgörande för frågan om sänkning av rösträttsåldern. I stället är väl uppnådd mognad och förmågan till självständigt omdöme av betydelse. Och i dessa avseenden kan vitsordas, att den allmänna ekonomiska och kulturella standardhöjningen bidragit till en tidigare fysisk och psykisk mognad hos ungdomen än förut. Mot bakgrund härav förtjänar frågan om en sänkning av rösträttsåldern väl att övervägas. En sänkning av denna ålder under 21 år kan dock enligt hovrättens mening ej gärna ifrågakomma utan att den allmänna myndighetsåldern sänkes i samma grad. När utredningen framhåller som stötande att personer som är myndiga icke äger rösta, kan det med samma fog sägas vara stötande att den som är omyndig äger rösta. Man synes icke böra uppställa mindre krav på uppnådd mognad när det gäller att genom rösträtt öva inflytande på allmänna angelägenheter än när fråga är om vården av egna angelägenheter. Huruvida åter förutsättningar föreligger för att sänka myndighetsåldern under 21 år, torde icke kunna avgöras utan närmare utredning. En sänkning av myndighetsåldern synes för övrigt lämpligen ej böra komma till stånd utan hänsynstagande till förhållandena utomlands, särskilt i våra nordiska grannländer. Hovrätten kan således i nuvarande läge ej biträda förslaget att sänka rösträttsåldern till 20 år. Däremot vill hovrätten förorda sådan ändring i gällande bestämmelser, att rösträtt skall tillkomma den som vid tiden för

valet uppnått 21 års ålder. Hovrätten förutsätter härvid, att några röstlängdstekniska hinder icke möter för genomförande av en sådan ordning. Jämväl *länsstyrelsen i Gotlands län* finner det stötande, att den, som ej anses kapabel att handha sina egna ekonomiska angelägenheter, skulle betros med att påverka sättet för de samhällseliga angelägenheternas skötande. Ett indicium på det berättigade i denna ståndpunkt utgör den omständigheten, att i andra länder rösträttsåldern i allmänhet sammanfaller med myndighetsåldern. Om det är tekniskt möjligt, har länsstyrelsen ej något att erinra mot att åldern på valdagen får bli avgörande för rösträtten.

Också *Göta hovrätt, länsstyrelserna i Södermanlands och Jämtlands län* samt *Sveriges advokatsamfund* understryker att den, som ej uppnått föreskriven myndighetsålder, icke bör äga rösträtt. *Svea hovrätt* och *familjerättskommittén* anser naturligt att, som i så många främmande länder, rösträttsåldern får överensstämma med myndighetsåldern.

Enligt *länsstyrelsen i Kronobergs län* bör någon åtskillnad i rösträtts-hänseende icke göras mellan den som är omyndig på grund av ålder och den som omyndigförklarats. Icke någon av dessa kategorier bör få utöva rösträtt. Om rösträttsåldern sänkes under 21 år, anser *länsstyrelsen i Västernorrlands län* det kunna ifrågasättas, huruvida omyndigförklarade bör förvägras rösträtt.

I *familjerättskommitténs* yttrande påpekas att, om rösträttsåldern sättes lägre än myndighetsåldern, vissa komplikationer inställer sig med hänsyn till kravet, att väljaren ej får vara omyndigförklarad. Omyndighetsförklaring kan ifrågakomma endast beträffande den som uppnått myndighetsåldern. Visserligen kan i förekommande fall, för att någon tid av myndighet ej skall inträda, beslut om omyndighet meddelas redan före myndighetsålderns inträde, men verkan av beslutet inträder först med fyllda 21 år. Detta innebär, om utredningens förslag genomföres, att den som vid val tillfället fyllt 20 år äger rösträtt utan hinder av att skäl föreligger till hans omyndighetsförklaring. Så blir fallet t. o. m. då beslut om omyndighet hunnit meddelas men 21-årsåldern ännu ej uppnåtts. Även om det endast blir fråga om undantagsfall, är det i viss mån stötande, att rösträtt sålunda skall kunna föreligga före fyllda 21 år, ehuru omständigheterna är sådana att omyndighetsförklaring vid fyllda 21 år är indicerad. Liknande verkningar kan redan nu uppstå på grund av kravet, att väljaren skall finnas upptagen i röstlängd som röstberättigad. Rösträtten skall nämligen i fråga om villkoren svenskt medborgarskap och frånvaro av omyndighetsförklaring grundas på förhållandena vid tiden för röstlängdens upprättande, och detta kan medföra, att en person som är myndig vid sistnämnda tidpunkt äger rösträtt, även om han är omyndigförklarad vid tiden för valet. Dessa sistnämnda olägenheter är emellertid av mera teknisk natur och svåra att undgå utan ett besvärande kontrollförfarande. Kommittén tillägger att den i sitt utredningsarbete icke haft anledning att be-

handla frågan om en ändring av myndighetsåldern. Däremot har kommittén övervägt frågan om ändring av äktenskapsåldern, och kommittén ämnar föreslå en sänkning av äktenskapsåldern för män från 21 till 20 år, medan äktenskapsåldern för kvinna föreslås bli oförändrad, 18 år.

Jämväl *Svea hovrätt* understryker i sitt yttrande att vissa olägenheter skulle uppkomma om rösträttsåldern blir lägre än myndighetsåldern samtidigt som regeln upprätthålles att den som är förklarad omyndig icke skall äga rösta. För hovrätten synes det ej kunna vara meningen, att 20-åringar, som på grund av sinnesslöhet eller annan mental defekt förklarats skola vara omyndiga även efter 21 år, skall ha rösträtt före men icke efter myndighetsdagen. Genom tillägg i lagtexten kan naturligtvis dessa personer uteslutas från denna tidsbegränsade rösträtt. Man når dock icke härigenom alla dem, som har liknande mentala defekter men som av en eller annan orsak ej blivit föremål för någon förtida omyndighetsförklaring. Det sagda finner hovrätten vara ett icke oväsentligt skäl att ställa sig tvivlande till förslaget att låta rösträtten inträda före myndighetsåldern. Hovrätten tillägger att det icke är utan vidare klart att rösträtt bör frantagas envar som blir förklarad omyndig. Att personer, vilka till följd av sinnessjukdom, sinnesslöhet och dylikt icke rimligen kan tillerkännas rättshandlingsförmåga, bör vara uteslutna från rösträtt är naturligt. Annorlunda är dock fallet med personer som, måhända på egen begäran, förklarats omyndiga enbart eller väsentligen därför att de icke kan sköta sina ekonomiska angelägenheter. Med nuvarande förmynderskapslagstiftning finner hovrätten det emellertid vara svårt att, i vad gäller rösträtt, särskilja dessa olika kategorier. Hovrätten anser sig i detta sammanhang därför endast vilja framhålla önskvärdheten av att frågan om olika former av omyndighet tages upp till översyn.

Flera av de remissmyndigheter, som förordat att rösträtt skall inträda året efter fyllda 20 år, finner nuvarande ordning stötande i så måtto att vissa personer, som är myndiga, ej äger rösta. Uttalanden av denna innebörd har gjorts av *länsstyrelsen i Malmöhus län* och av *Svenska stadsförbundet*, i vars yttrande *stadskollegiet i Stockholm (majoriteten)* instämt. *Valutredningen (majoriteten)* ger uttryck åt samma uppfattning och finner det angeläget att förhållandet rättas till. I sitt yttrande påpekar valutredningen å andra sidan, att författningsutredningen, utan att anföra något motiv för sitt förslag att ge en hel åldersgrupp omyndiga rösträtt, intagit en ståndpunkt klart motsatt den som konstitutionsutskottet i sina av riksdagen godkända utlåtanden 1960:9 och 1962:4 intagit, då utskottet uttalat, att rösträttsåldern vid allmänna val icke bör sänkas så, att den som på grund av sin ålder är omyndig får deltaga i allmänna val. Valutredningen delar utskottets uppfattning i denna fråga och anser, att de skäl, som framförts i anslutning till frågans behandling i riksdagen, innefattar avgörande argument mot förslaget. På grund härav avstyrker valutredningen, att rösträttsåldern på sätt författningsutredningen föreslagit be-

stämtes till fyllda 20 år. Mot bakgrunden av riksdagens tidigare ställnings- tagande hade det varit följdriktigare, om författningsutredningen föreslagit en sänkning av rösträttsåldern med ett år i stället för två. Visserligen skulle även då vissa personer, som icke uppnått myndig ålder, få rösträtt, nämligen — vid septemberval — de som under valåret fyller 21 år först efter valdagen, uppskattningsvis cirka en fjärdedel av åldersklassen. De principiella betänkligheter, som kan resas mot en sådan utformning av rösträttsstrecket, anser valutredningen vara väsentligt mindre än om en sänkning av rösträttsåldern sker med två år.

Att låta rösträtten inträda den dag då vederbörande uppnår viss ålder finner de remissorgan, som förordat att rösträtten skall inträda året efter fyllda 20 år, medföra valtekniska olägenheter av skilda slag. *Valutredningen (majoriteten)* anför härom.

En 21-åring har för närvarande rösträtt endast under förutsättning att han fyllt 21 år under året före valåret. Den som fyller 21 år under år 1964 har alltså rösträtt först under år 1965. Anteckning härom sker i den röstlängd som gäller fr. o. m. slutet av juli 1964 och till dess ny röstlängd blivit underskriven i juli 1965. Antalet 21-åringar vid nästkommande allmänna val den 20 september 1964 kan beräknas uppgå till ca 60 000 (personer födda under tiden den 20 september 1942—den 20 september 1943). Utgår man från att födelsedagarna är jämnt fördelade över denna tidsperiod leder nuvarande regel till att $\frac{38}{52} \times 60\,000$ d. v. s. ca 43 000 till myndig ålder komna personer då inte får rösta på valdagen den 20 september. Röstberättigade blir blott ca 17 000 21-åringar, d. v. s. de som under år 1963 fyllt 21 år. — — — — —

För person, som under det kalenderår då röstlängden upprättas fyller 21 år, anmärkes för närvarande i röstlängden (kol. 4) att rösträtt tillkommer honom först efter utgången av kalenderåret (ex.: i 1964 års röstlängd antecknas »Rösträtt först 1965»). Anteckningen göres av lokal skattemyndighet (jfr de »Anvisningar till ledning för ifyllande av längden», vilka tryckas på blanketterna till röstlängd; SFS 1947: 186 ändr. 1951: 697).

Om rösträtt skall tillkomma vederbörande fr. o. m. 21-årsdagen — valutredningen utgår i det följande från att den som är omyndig på grund av ålder inte skall ha rösträtt — blir det oundvikligt att beträffande alla dem som uppnår 21-årsåldern först efter röstlängdens underskrivande anteckna fr. o. m. vilken dag han äger rösträtt; t. ex. »Rösträtt fr. o. m. 25/9 1964». Av formuläret till röstlängd synes genom särskild anvisningstext böra klargöras att person, som till följd av sin ålder är röstberättigad först fr. o. m. viss dag, trots detta äger rösträtt om han vid »tvådagarsval» uppnår 21-årsåldern först på »andra valdagen».

De nuvarande bestämmelserna om att rösträttshinder skall antecknas torde vara tillkomna såväl av hänsyn till den enskilde, vilken skall kunna i röstlängden kontrollera att han verkligen finnes uppförd som röstberättigad, som med hänsyn till valsäkerheten och till angelägenheten av att erhålla ett smidigt röstnings- och sammanräkningsförfarande. Av dessa skäl synes det valutredningen otänkbart att frångå den nuvarande principen med anteckning av »Rösträtt först fr. o. m. viss dag».

Konsekvensen blir att, med nuvarande tekniska system för framställning av stomme till röstlängd, lokal skattemyndighet i kol. 4 i röstlängden skall, med ledning av den födelsetidsangivelse som finnes i kol. 1, särskilt anteckna dagen för rösträttens inträde. Risk föreligger att felaktigheter kan uppkomma till följd av felläsning och felskrift. Även om denna risk inte bör överskattas, kan man dock inte helt bortse från att fel lätt kan uppkomma. Med det tekniska system som avses skola tillämpas fr. o. m. 1968 öppnas möjlighet att maskinellt göra motsvarande anteckningar i kol. 4, vilket kommer att reducera felriskerna. Röstlängdsupprättaren måste dock det oaktat noga kontrollera att anteckningarna är riktiga.

Den föreslagna ordningen medför emellertid utan tvekan stora risker för att fel kan uppkomma även vid röstningsförfarandet. Röstningsförfarande och sammanräkningsförfarande kommer också att tyngas av att vederbörande skall ha uppmärksamheten fäst på de röstandes födelsetid. Valutredningen finner redan här berörda förhållanden medföra så uppenbara olägenheter att den av författningsutredningen föreslagna bestämningen av rösträttsåldern icke kan godtagas.

Felrisker och övriga olägenheter blir uppenbarligen större ju mer specificerad tidsangivelsen skall vara.

En ytterligare omständighet som stärker valutredningen i dess uppfattning att rösträttsåldern inte bör anknytas till vederbörandes födelsedag är följande.

Röstkort skall enligt gällande bestämmelser senast å trettiofemte dagen före valdagen med posten översändas till de röstberättigade. Beträffande kommunalval gäller att röstkort må upprättas gemensamt för flera sådana val. Är väljaren inte röstberättigad vid samtliga valen (tillhör ej svenska kyrkan), skall förhållandet tydligt angivas å kortet. Röstkort som utfärdats för visst eller vissa val må användas vid samma slags val, som hålles där- efter, såframt röstlängden alltjämt länder till efterrättelse.

Om rösträtten skall utövas fr. o. m. 21-årsdagen eller, vid »tvådagarsval», dagen före 21-årsdagen, kommer röstkortsutfärdandet att bli mera komplicerat än det är nu. Såvitt gäller *riksdagsval* måste särskild noggrannhet iakttagas så att å ena sidan röstkort inte tillställs någon som fyller 21 år efter valdagarna men att å andra sidan röstkort verkligen tillställs samtliga som fyller 21 år senast på andra valdagen. Valnämnderna måste följaktligen ägna särskild uppmärksamhet åt födelsetidsangivningen beträffande dem som i röstlängden står antecknade som röstberättigade först fr. o. m. viss dag.

Beträffande *kommunalval* blir problemet särskilt komplicerat när röstkorten, enligt nuvarande bestämmelser, skall användas vid flera val som hålles å olika dagar liksom de må användas vid samma slags val som hålles vid senare tillfälle, om röstlängden då alltjämt länder till efterrättelse. Kadern röstberättigade kommer att undergå förändringar varje dag, vilket utesluter möjligheten att efter nu tillämpade principer upprätta röstkort för »envar i röstlängden som röstberättigad vid valet upptagen person». Man skulle bli nödsakad att upprätta en särskild omgång röstkort för dem som är röstberättigade vid det »andra» men inte vid det »första» valet. Ytterligare omgångar röstkort skulle behöva utfärdas därest ytterligare val komme att hållas.

Allvarliga betänkligheter kan enligt valutredningens mening riktas mot att införa sådana bestämmelser rörande tidpunkten för rösträttens inträde, att röstkortsutfärdandet blir svärbemästrat. Risker för felaktigheter ökar även om särskilda kontrollåtgärder vidtages.

Sammanfattningsvis kan sägas att —om rösträtt skall inträda på myndighetsdagen — detta kommer att medföra dels ökat arbete med upprästandet av röstlängder och röstkort bl. a. till följd av ett omständligare förfarande, vilket i sin tur medför vissa felrisker, dels omständligare förfarande vid röstavlämning enär, beträffande 21-åringarna, särskild uppmärksamhet skall ägnas åt »födelseiden», dels ock omständligare förfarande och risk för ökad kassationsprocent vid röstsammanräkningen.

Med hänsyn härtill avstyrker valutredningen det av författningsutredningen i denna del framlagda förslaget.

En lösning av problemet att skapa ökad möjlighet att rösta för alla till myndig ålder komna personer bör enligt valutredningens mening hellre vinnas på så sätt, att rösträtt tillägges svensk medborgare som senast under nästföregående år uppnått 20 års ålder och ej är förklarad omyndig. Valutredningen tillägger, att den icke härigenom tagit ståndpunkt till frågan, hur hög själva myndighetsåldern bör vara.

Statistiska centralbyrån finner det med nuvarande organisation av folkbokföringen stöta på betydande svårigheter att genomföra det av författningsutredningen framförda förslaget att låta rösträttsåldern inträda den dag en person uppnår viss ålder. Av tekniska skäl kan länsbyråernas tryckande register användas för framställning av röstlängd endast under tiden den 15 mars—den 30 juni. Röstlängden kan därför icke komma att avse en tidpunkt, som ligger närmare valdagen än för närvarande. Därtill kommer att de tryckmaskiner, som användes vid framställning av röstlängden, endast kan medtaga hela årsklasser och att någon utmärkning av vissa individer inom en årsklass icke kan göras maskinellt. I röstlängden skulle man vid förslagets genomförande därför vara tvungen att taga med samtliga personer, som under det år röstlängden upprättas eller under året därefter fyller tjugo år. Utmärkning i röstlängden av dem, som icke kommer att ha fyllt tjugo år senast å valdagen, måste därefter ske för hand. Detta förfaringsätt kommer enligt centralbyrån att medföra väsentligt ökat arbete och dessutom öka risken för felaktigheter dels då röstlängden utarbetas, dels då den användes vid valet. På anförda skäl förordar centralbyrån att, därest det kommer i fråga att genomföra en sänkning av rösträttsåldern medan det nuvarande folkbokföringssystemet alltjämt tillämpas, denna sänkning göres på det sätt att rösträtt får tillkomma person, som senast under kalenderåret före valåret uppnått tjugo års ålder.

Även *Svenska stadsförbundet*, som finner förslaget att anknyta rösträttsåldern till födelsedatum i och för sig tilltalande, avstyrker den föreslagna ordningen under hänvisning till att den skulle medföra betydande praktiska olägenheter. Förbundet betonar att, om systemet skulle gälla även i fråga om rösträtt vid kommunala val, följderna blev att av personer inom den aktuella årsklassen en del ej alls var röstberättigade, en del ägde rösträtt vid ordinarie riksdagsval samt vid landstingsval och fullmäktigeval i borgerliga och kyrkliga kommuner och en del fick rösta blott vid kyrkofullmäktigeval. Där-

till kommer de speciella komplikationer, som skulle inträda, då tidpunkten för ett val ej var på förhand känd (urtima val, folkomröstning, prästval). Enligt förbundet ligger en ytterligare svaghet i utredningsförslaget däri, att kravet på »svenskt medborgarskap» och »ej omyndigförklarad» skulle hänföra sig till förhållandena vid tiden för röstlängdens upprättande, vilket skulle innebära att senare inträffade förändringar i dessa avseenden ej beaktades. Om rösträtten i stället får inträda året efter fyllda 20 år, kommer visserligen även personer, som vid valtillfället ännu ej uppnått myndig ålder, att få rösta. En sådan konsekvens bör dock enligt förbundet kunna godtagas på grund av den förenkling det innebär att räkna med hela årsklasser. *Länsstyrelsen i Malmöhus län*, som jämväl finner rösträttsåldern kunna sättas något lägre än myndighetsåldern, anser starka skäl böra åberopas för att man skall frångå nuvarande system med rösträtt årsklassvis, så länge det icke står fullt klart att folkbokföringens maskinella resurser gör det möjligt att snabbt och exakt fastslå vilka personer som vid en viss tidpunkt har rösträtt. Om rösträtten i stället får inträda året efter fyllda 20 år bortfaller olägenheten med vissa myndiga personer utan rösträtt, och något särskilt skäl för att låta rösträtten inträda den dag vederbörande fyller 20 år torde då ej föreligga.

Länsstyrelsen i Hallands län anser i princip, att rösträttsåldern ej bör vara lägre än myndighetsåldern. Även om myndighetsåldern sänkes, kan länsstyrelsen emellertid icke godtaga förslaget att rösträtt skall inträda vid fyllda 20 år. En sådan regel skulle medföra alltför stora praktiska olägenheter för valförrättarna. Rösträtt bör därför tillkomma dem som senast under nästföregående kalenderår fyllt 20 år.

Hovrätten över Skåne och Blekinge finner frågan om önskvärdheten av en sänkning av rösträttsåldern vara en politisk fråga, till vilken hovrätten icke anser sig böra taga ställning. I tekniskt avseende synes det hovrätten avgjort lämpligare att rösträtten får inträda året efter det att vederbörande fyllt 20 år än att, såsom författningsutredningen föreslagit, rösträtt skall inträda vid fyllda 20 år. Hovrätten vill därför förorda förstnämnda ordning. I yttrandet framhålles vidare att frågan om sambandet mellan rösträtt och omtydighet bör utredas. Därvid bör övervägas om icke behov föreligger av ett alternativ till omyndigförklaring, användbart beträffande sådana personer som saknar förmågan att sköta sina ekonomiska angelägenheter men som icke är av sådan sinnesbeskaffenhet att de måste uteslutas från att utöva rösträtt.

Uppbördsorganisationskommittén — som begränsat sin granskning av författningsutredningens förslag huvudsakligen till frågor, som sammanhänger med upprättandet av röstlängder och röstkort — finner ett genomförande av detta förslag förutsätta att det i röstlängden för envar, som fyller 20 år under den tid röstlängden gäller, göres särskild anteckning, varav framgår att veder-

börande har rösträtt fr. o. m. viss dag. Uppgiften kan med den maskinella utrustning, som avses skola användas fr. o. m. hösten 1967, verkställas maskinellt. Kommittén anser därför förslaget helt genomförbart såvitt avser röstlängdernas upprättande. Det kan dock bli fråga om något ökat arbete och viss ökad felrisk vid röstlängdsupprättandet och vid röstningsförfarandet, enär särskild uppmärksamhet måste ägnas åt kontroll av »födelsedagen». Huruvida olägenheten härav är så ringa att man bör bortse därifrån med hänsyn till de fördelar, som ur rösträttssynpunkt kan vara förenade med att anknyta rösträtten till födelsedagen, är en avvägningsfråga, som undandraget sig kommitténs bedömande. Låter man rösträtt inträda på »födelsedagen» torde det enligt kommitténs uppfattning bli nödvändigt att ändra de bestämmelser, som nu gäller om utfärdande av röstkort. Om möjligheterna att förkorta tiden för röstlängdernas upprättande anför kommittén bl. a.

För närvarande utnyttjas, genomsnittligt sett, tiden den 1 april—den 30 juni för röstlängdens upprättande, dvs. för tryckning av stomme till röstlängd, kollationering av stommen mot mantalslängden för året, samt för införing av rösträttshinder. I framtiden, när länsstyrelsernas nuvarande adressmaskinanläggningar ersatts med datamaskinanläggningar — vilket beräknas komma att ske omkring årsskiftet 1967/68 — har man anledning räkna med dels att framställningen av stomme till röstlängd skall gå snabbare än nu och dels att »rösträttshinder» i viss utsträckning kan antecknas i samband med stomtryckningen. Den tidrymd som kommer att åtgå för framställning, kollationering och komplettering av stommarna torde därigenom kunna nedbringas något. I anslutning härtill må dock framhållas, att man även sedan datamaskinerna tagits i bruk torde böra räkna med en kollationering av röstlängdsstommen mot den justerade mantalslängden. Det torde även bli nödvändigt att manuellt komplettera stommen med uppgift om medborgarskapsförändringar m. m. vilka inträffat efter det de tryckande registren (magnetbandregistren) blivit slutligt aktualiserade och fram till viss dag före den, då röstlängden skall vara upprättad och avlämnad till valnämnden. — — — — —

Någon möjlighet att, vid ett bibehållande av nuvarande principer för granskning av röstlängderna, för framställning av eventuella anmärkningar och för prövning av dessa, nedbringa den tid som åtgår härför finns inte enligt kommitténs bedömande. Vad beträffar den eventuella möjligheten att förlägga tidpunkten för röstlängdens underskrivande till senare dag än omkring 25 juli—1 augusti vill kommittén erinra om nu gällande föreskrift att röstkort skall till de röstberättigade översändas senast å trettiofemte dagen före valdagen och att röstkort icke må utlämnas före det röstlängden blivit underskriven. Det synes kommittén följaktligen föga sannolikt att tidpunkten för röstlängdernas underskrivande kan förskjutas längre fram i tiden än till omkring den 1 augusti, dvs. med ungefär en vecka.

Författningsutredningens tanke att röstlängd skulle kunna upprättas särskilt för varje val upptages till närmare granskning av *valutredningen* och *uppbörsorganisationskommittén*.

Valutredningen anför i denna del.

Enligt vad valutredningen erfarit föreligger det förutsättningar att i framtiden »upprätta» röstlängder snabbare än vad som kan ske med de maskinella hjälpmedel som för närvarande står till förfogande. Med att »upprätta» röstlängd avser emellertid valutredningen i detta sammanhang främst det arbete som för närvarande utföres av länsbyrå för folkbokföringen d. v. s. framställning av stomme till röstlängd. De »upprättade» röstlängderna skall senast den 30 juni vara avsända till valnämnden. Tiden därefter och fram till dess att längden skall underskrivas av valnämnden åtgår för att allmänheten skall kunna granska längderna och för handläggningen av eventuella anmärkningar mot längderna. Det må i detta sammanhang också erinras om att röstkort, vilka enligt gällande bestämmelser skall senast å trettiofemte dagen före valdagen översändas till de röstberättigade, icke må utlämnas före det röstlängden blivit underskriven.

Av författningsutredningens förslag framgår inte huruvida utredningen tänkt sig möjligheten av att slopa det nuvarande kravet på att röstlängden skall vara tillgänglig för granskning liksom den möjlighet som nu finnes att göra anmärkning mot längden. Valutredningen vill för sin del bestämt motsätta sig att medborgarna betages rätten att kontrollera att de blivit rätteligen uppförda i röstlängd och att i förekommande fall framställa anmärkning mot längden.

Även om det alltså blir möjligt att i framtiden »upprätta» röstlängderna snabbare än nu är fallet, är det enligt valutredningens mening — med hänsyn till den tidsrymd som alltid måste förflyta mellan tiden för »upprättandet» och den tidpunkt från vilken de upprättade röstlängderna skall ländas till ovillkorlig efter rättelse — inte möjligt att tillämpa en ordning där röstlängder »fastställas» för varje särskilt val. Det må särskilt framhållas, att en sådan ordning skulle medföra ett avsevärt merarbete för länsstyrelser, lokala skattemyndigheter och valnämnder. För allmänhetens del skulle den medföra behov av att granska två eller flera för ändamålet framlagda röstlängder.

Uppbördsorganisationskommittén framhåller, att röstlängdsupprättandet även i ett datamaskinsystem behöver påbörjas senast 3 1/2 månad före valet, att röstlängderna bör framläggas för granskning ungefär två månader före valet och att röstlängderna måste vara underskrivna senast 40 dagar före valet. När datamaskinerna tages i bruk, kommer de »tryckande registren» över befolkningen i landet att bestå av magnetband. Det blir då tekniskt möjligt att framställa särskilda band för utskrift av röstlängder och röstkort. Det blir också — om man vill gå in för ett system, där vid behov ny röstlängd skall kunna upprättas — tekniskt möjligt att hålla sådana »röstlängdsband» aktuella med avseende å bl. a. medborgarskapsuppgifter och bostadsadresser. Från teknisk synpunkt finner kommittén det sålunda vara möjligt att ca 3 1/2 månad före ett omval med hjälp av dessa »röstlängdsband» framställa bl. a. stommar till nya röstlängder. Kommittén vill emellertid starkt understryka, att — även om det från teknisk synpunkt sett blir möjligt att framställa stomme till röstlängd mer än en gång under året — värdet härav torde bli ringa med hänsyn till den tid, som erfordras för längdernas upprättande och för proceduren innan de kan underskrivas av valnämnden. Frågan bör

också bedömas mot bl. a. den bakgrunden, att dylika såsom en ren beredskapsåtgärd framtagna »röslängdsband» sannolikt skulle komma till användning ytterligt sällan. Kommittén vill därför icke tillråda att en ordning införes, enligt vilken röslängder upprättas särskilt för varje val.

Kommittén berör i sitt yttrande även tanken att basera röslängderna på kyrkobokföringen. Det nu tillämpade systemet medger icke att man framställer röslängder, som redovisar befolkningsläget enligt den löpande folkbokföringen, d. v. s. kyrkobokföringen. När datamaskinerna tages i bruk, kommer det, framhåller kommittén, att finnas ett magnetbandregister, som i stort sett återspeglar befolkningsläget sådant detta är redovisat i den löpande folkbokföringen. Det blir följaktligen möjligt att i framtiden när som helst under året framställa befolkningslängder, vilka återspeglar läget enligt kyrkobokföringen sådant detta läge är redovisat i bandregistren. En exakt överensstämmelse mellan bandregistren och kyrkobokföringen kan icke erhållas med hänsyn till att en viss tidrymd alltid måste förflyta från det att en ändring införs i pastors register och till dess att den blir införd i bandregistret hos länsstyrelsernas datakontor. Ett utnyttjande av maskinernas snabbhet och den nya tekniken för redovisning av befolkningen förutsätter emellertid, att en omprövning sker av hela frågan om grundvalen för röslängdernas upprättande och proceduren i anslutning därtill. Frågan huruvida någon sådan omprövning bör ske undandraget sig kommitténs bedömning.

Förslag om att rösträtt skall inträda året efter fyllda 18 år framföres av *en minoritet inom Stockholms stadskollegium*.

Såsom tidigare nämnts förefaller en del remissorgan närmast benägna att förorda *b i b e h å l l a n d e a v n u v a r a n d e r e g e l o m r ö s t r ä t t s å l d e r n*, i vart fall så länge icke frågan om sänkning av myndighetsåldern blivit närmare klarlagd. För *överståthållarämbetet* synes det naturligt att betrakta rösträtten som en del av de fulla medborgerliga rättigheterna och skyldigheterna. Ämbetet erinrar om att diskussion om myndighetsålderns sänkning pågår och anser lämpligt, att rösträtten behandlas som en del av detta problemkomplex och får följa myndighetsåldern vid en eventuell sänkning av denna. Med hänsyn till de betydande svårigheter och komplikationer, som skulle bli följden om rösträtten anknytes till den dag en person uppnår viss ålder, finner ämbetet nuvarande princip för inträde i rösträttsåldern klart vara att föredraga. Jämväl *regeringsrättens ledamöter* anser icke minst ur teknisk synpunkt betydande fördelar vara förenade med nuvarande ordning, enligt vilken rösträtt inträder först kalenderåret närmast efter det, då man uppnått rösträttsålder. I yttrandet påpekas att en särskild komplikation med den föreslagna sänkningen av rösträttsåldern består i att sinnessjuka och efterblivna personer, som antingen enligt 10 kap. 1 § föräldrabalken vid uppnådda 21 år blir omyndigförklarade eller enligt 2 § samma kapitel förklarats skola förbli omyndiga jämväl efter uppnådd myndig-

hetsålder, enligt förslaget skulle äga rösträtt under en icke obetydlig övergångstid och lagligen icke kunna fråntagas denna. En sådan konsekvens är givetvis icke önskvärd. Sistnämnda tankegång återfinnes också i yttrandet från *länsstyrelsen i Älvsborgs län*, som ej heller kan biträda förslaget att rösträtt skall inträda redan vid fyllda 20 år. Om omyndigförklaring skall medföra förlust av rösträtt — något som länsstyrelsen finner naturligt — bör i konsekvens därmed också den, som till följd av underårighet är omyndig, fränkännas rösträtt. Även länsstyrelsen framhåller, att den föreslagna ordningen med födelsedatum såsom avgörande för rösträttens inträde skulle komma att medföra valtekniska svårigheter.

Östergötlands läns landstings förvaltningsutskott framhåller, att några härande argument för sänkning av rösträttsåldern icke synes ha framförts samt att nuvarande bestämmelser korresponderar med vad som gäller i de övriga nordiska länderna. Även *föreningen Sveriges stadsdomare* finner utredningens förslag svårt att motivera. Enligt vad utredningen själv framhållit står förslaget icke heller i överensstämmelse med den vid skilda tillfällen uttalade uppfattningen, att den som ej är myndig icke bör få rösta. Det måste enligt föreningen anses i hög grad otillfredsställande att vid anknytning av rättsföljder av olika slag till viss ålder bestämma de avgörande åldersgränserna utan inbördes sammanhang eller utan stöd av sakligt motiverade olikheter. Enligt *länsstyrelserna i Uppsala och Skaraborgs län* bör frågan om den föreslagna sänkningen av rösträttsåldern ej avgöras, förrän spørsmålet om sänkning av myndighetsåldern blivit närmare utrett. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* framhåller att, även om den förordade sänkningen av rösträttsåldern anses motiverad, man ej kan bortse från frågans samband med myndighetsåldern.

Formuleringen av regeln att rösträtt skall tillkomma den, som »fyllt tjuugo år», har föranlett följande anmärkning av *länsstyrelsen i Älvsborgs län*.

Enligt författningsutredningens motiv skall rösträttskravet »fyllt tjuugo år» så förstås, att den, som senast å andra valdagen fyller 20 år, skall äga deltaga i valet även under första valdagen. Då röstkort skall tillställas alla, som är röstberättigade vid valet, d. v. s. då fyllt 20 år, torde väl utredningens formulering jämväl böra tolkas så, att den, som senast andra valdagen fyller 20 år, skulle vara berättigad rösta före valdagen, om han uppfyller för sådan röstning i övrigt stadgade villkor. Detta skulle då innebära att — då röstmottagning äger rum fr. o. m. trettionde dagen före valdagen — i vissa fall personer, som uppnått en ålder av 19 år och 11 månader, äger utöva rösträtt. I rent språkligt avseende lär man väl näppeligen kunna utläsa detta ur den föreslagna formuleringen. Grundlagen bör, såsom författningsutredningen framhållit, vara så avfattad, att den skall kunna läsas och i sina huvuddrag begripas av envar allmänintresserad medborgare. Nu ifrågasvarande formulering fyller enligt länsstyrelsens mening icke dessa fordringar. Detta är så mycket mera betänkligt, som tolkningen av denna grundlagsbestämmelse ankommer på vederbörande valnämnder och deras delegerade, vilka — i avsaknad av tillgång till motiven till lagförslaget — måste förmodas komma att tolka bestämmelsen rent bokstavligt. Länsstyrelsen

anser därför, att 2 § i förevarande kapitel måste få en mera otvetydig formulering.

Paragrafens innehåll i övrigt har under remissbehandlingen givit anledning till vissa anmärkningar av *regeringsrättens ledamöter, Svea hovrätt* och *valutredningen*.

Svea hovrätt framhåller att ingen tvekan torde råda om att rösträtt skall tillkomma endast svensk medborgare. Den i författningstexten använda formuleringen »rösträtt tillkommer svensk medborgare» kan emellertid, därest förslaget till stadgande i 2 kap. 11 § regeringsformen om utlännings rättsställning antages i oförändrat skick, leda till en viss oklarhet. Som hovrätten framhållit i anslutning till sistnämnda stadgande måste tillses att denna oklarhet undanröjes.

Valutredningen (majoriteten) påpekar, att författningsutredningen tänkt sig att rösträtten i fråga om villkoren »svenskt medborgarskap» och »ej omyndigförklarad» liksom för närvarande skall grundas på förhållandena vid tiden för röstlängdens upprättande. Föreskrift av sådan innebörd finns i § 12 riksdagsordningen men har ej medtagits i författningsförslaget. Valutredningen ifrågasätter huruvida icke en sådan föreskrift bör införas i grundlagen.

I anledning av föreskriften att till efterrättelse vid val skall finnas röstlängd framhåller *Svea hovrätt* att denna regel måste ses enbart som ett tekniskt nödvändigt stadgande. Genom reglerna om röstlängd får därför icke någon viss kategori medborgare uteslutas från rösträtt. Reglerna om röstlängd blir dock av väsentlig vikt för den faktiska rösträtten, och det bör åtminstone i motiven framhållas att de liksom hittills skall givas i lag (vallagen). Röstlängden spelar för närvarande en avgörande roll för frågan om utlandssvenskars rätt och möjlighet att rösta (se härom betänkandet om utlandssvenskars deltagande i allmänna val, SOU 1962: 19). Författningsutredningen har icke gått in på frågan om utlandssvenskarna, vilket dock enligt hovrättens mening skulle ha varit motiverat. Vallagens regel att röstlängd skall grundas på mantalslängden innebär att endast mantalsskrivna personer har rösträtt, varför de flesta utomlands bosatta svenska medborgarna saknar sådan. Om utredningen ansett detta böra gälla även i fortsättningen, hade det rimligen bort föranleda stadgande i förslaget till regeringsform om viss inskränkning i rösträtten. I och för sig kan naturligtvis övervägas om, på sätt som skett i åtskilliga andra länder, rösträtten generellt skall begränsas till att gälla medborgare bosatta i det egna landet (så exempelvis i Danmark, Norge, Island, Finland och Västtyskland). Om man icke anser så böra ske, måste konsekvensen bli, antingen att en föreskrift om fakultativ begränsning intages i regeringsformen eller att — oavsett de praktiska svårigheterna — utlandssvenskarna ges faktisk möjlighet att bli upptagna i röstlängden. *Regeringsrättens ledamöter* anför, att av utredningens motiv icke klart framgår, om man tänkt sig att som villkor för rösträtt

bibehålla det i nuvarande vallag intagna kravet på mantalsskrivning inom riket. Enligt lagtexten skall sådant krav icke längre upprätthållas. I anledning härav erinrar ledamöterna om att en särskild utredning för närvarande pågår om möjligheterna att ändra folkbokföringsreglerna, så att utlands-svenskar i ökad utsträckning kan utöva rösträtt.

3 §.

Länsstyrelserna i Uppsala, Gotlands och Älvsborgs län, 1955 års valutredning samt regeringsrådet Hjern har anfört betänkligheter mot att de föreslagna valbarhetsreglerna icke uppställer krav på bostadsband för de ledamöter, som skall väljas i valkretsvalen. Däremot har man allmänt godtagit att något sådant band ej skall gälla vid regionvalen.

Enligt vad *valutredningen* framhåller utesluter förslaget ej att en person, som icke blivit upptagen i svensk röstlängd och som därför inte är berättigad att delta i ett riksdagsmannaval, kan bli vald till riksdagsledamot. I och för sig kan en sådan konsekvens av förslaget, som leder till att valbarhetsvillkoren i nämnt hänseende är mindre stränga än de faktiska rösträttsvillkoren, synas anmärkningsvärd. De principiella erinringar, som förslaget i denna del ger anledning till, anser *valutredningen* dock vara av mindre betydelse. Av större vikt är, om det från praktiska synpunkter kan vara befogat att icke upprätthålla någon som helst form av bostadsband såsom valbarhetsvillkor i det nya valsystemet. Vad särskilt angår regionvalen har författningsutredningen utgått från att partierna vid dessa val kommer att visa sig benägna att nominera personer oberoende av lokal förankring i valkretsen. Regionvalen skall enligt förslaget sålunda vara ägnade att tillföra riksdagen ett visst antal ledamöter vid sidan av de personvalda ledamöterna, utsedda genom valkretsvalen, och tillgodose önskemålet om val av rikskandidater. En tillämpning av ett bostadsband med avseende å valbarheten vid regionvalen anser *valutredningen* otvivelaktigt förta den nyssnämnda effekten av dessa val och minska möjligheterna till val av rikskandidater. Från denna synpunkt framstår därför ett bostadsband såsom mindre lämpligt vid regionvalen liksom fallet är vid de nuvarande förstakammarvalen, där i valbarhets hänseende något bostadsband i egentlig mening ej heller gäller. Annorlunda ställer sig frågan om upprätthållandet av ett dylikt bostadsband vid valkretsvalen. Dessa val är i förslaget nämligen avsedda att tillgodose den lokala representationen i riksdagen. Vid författningsförslagets utarbetande har vidare en sådan konstruktion av valkretsvalen eftersträfvats, som kan vara ägnad att ge dessa val en mera markant prägel av personval. För att den lokala representationen i riksdagen skall tryggas och personvalsprincipen fullt ut bli tillämplig vid valkretsvalen synes det vara av stor vikt att de av partierna nominerade valkretskandidaterna har lokal anknytning till den valkrets, i vilken de kandiderar. Härigenom torde förutsättningar

finnas för den mera permanenta kontakt mellan väljarna i valkretsen och de ifrågavarande valkretskandidaterna, som får anses utgöra grunden för ett personval, och för att intresset av att skilda orter blir representerade i riksdagen skall kunna tillgodoses. Betänkligheter kan enligt valutredningen därför hysas mot förslaget, att icke någon form av bostadsband skall gälla i valbarhetskänseende vid valkretsvalen. Valutredningen tillägger att, om valbarheten vid dessa val begränsas inom valkretsen, detta får till följd att valbarhetsvillkoren blir olika vid valkretsvalen och vid regionvalen. Dessutom torde villkoren för behörighet att vara valkretsvald riksdagsledamot i sådant fall icke kunna, såsom skett i 14 § av förevarande kapitel, göras helt överensstämmande med villkoren för valbarhet såsom sådan riksdagsledamot. Enligt nuvarande bestämmelser är det för andrakammarledamot som valbarhetsvillkor föreskrivna bostadsbandet nämligen icke giltigt jämväl såsom behörighetsvillkor. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län* biträder förslaget såvitt angår regionvalen, eftersom dessa val delvis har till syfte att tillföra riksdagen önskvärda rikskandidater, vilka på grund av bristande anknytning till speciell valkrets inte kan hävda sig vid valkretsvalen. *Länsstyrelsen* vill däremot icke ansluta sig till förslaget att bostadsband ej skall uppställas vid valkretsval. Hela valkretsprincipen bygger på den föreställningen, att härigenom förutsättningar skall skapas för att i riksdagen få företrädare för de speciella lokalintressen, som onekligen föreligger i olika delar av landet. Förverkligandet av detta önskemål skulle äventyras, om man gör avkall på kravet på bostadsband. Det föreslagna valsättet vid valkretsvalen är avsett att genom en intimare kontakt mellan väljare och riksdagskandidater stärka det personliga momentet vid riksdagsval. Även detta syftemål synes bäst kunna förverkligas genom bostadsbandets bibehållande vid valkretsvalen. Om bostadsbandet helt slopas vid riksdagsval, finner *länsstyrelsen* det också vara svårt att avvisa tanken på ett valsysteem, som bygger på principen om s. k. riksproportionalitet. Liknande synpunkter framföres av *länsstyrelsen i Gotlands län* och *regeringsrådet Hjern*. Ett slopande av bostadsbandet vid valkretsvalen finner *länsstyrelsen i Uppsala län* för sin del påkallat endast under förutsättning att man vill undvika ogiltigförklaring av valsedel, som eljest på grund av bestämmelser om bostadsband icke upptar något giltigt namn.

Länsstyrelsen i Örebro län har uttalat sig för en sådan komplettering av valbarhets- och behörighetsvillkoren att den, som är försatt i konkurs, icke blir valbar till eller behörig att vara riksdagsledamot. Vad *länsstyrelsen* i detta hänseende anfört redovisas under 14 §.

Det i andra stycket av förevarande paragraf intagna stadgandet om ovillkorlig rätt att kandidera vid riksdagsval finner *regeringsrättens ledamöter* ge anledning till vissa erinringar. Uttrycken »kandidera» och »kandidat» anser dessa ledamöter redan från språklig synpunkt knappast vara lämpliga i en grundlag. Innebörden av stadgandet

torde ej heller vara klar. Det förefaller sålunda som om stadgandet bl. a. skulle inrymma rätt till erforderlig ledighet för att deltaga i valrörelsen. Om stadgandet anses fylla ett verkligt behov — något som regeringsrättsledamöterna anser sig icke kunna bedöma — synes i vart fall innebörden därav böra närmare klarläggas. *Valutredningen* ifrågasätter för sin del om praktiskt behov föreligger av ett dylikt i andra stycket föreslaget skydd för den som uppställts såsom kandidat.

4 §.

I några remissyttranden har frågan om rikets indelning i valkretsar och regioner föranlett särskilda uttalanden. Det har därvid framhållits, att den föreslagna fixeringen av antalet riksdagsledamöter återverkar på problemet med de »små» valkretsarna och därmed också på frågan om valkretsindelningens närmare utformning i det nya valsystemet. *1955 års valutredning*, som finner författningsutredningen följdriktigt ha karakteriserat valkretsarnas storlek såsom ett av huvudelementen i den proportionella metoden, konstaterar att den nu gällande garantiregeln, som tillförsäkrar de mindre valkretsarna ett visst ökat antal mandat, slopats i författningsförslaget och att någon ny lösning av problemet med de små valkretsarna icke presenterats i förslaget. Författningsutredningen har visserligen framhållit angelägenheten av att valkretsarna icke är alltför små men funnit frågan om valkretsindelningens närmare utformning böra lösas i samband med en teknisk översyn av reglerna för denna indelning. Vid sådant förhållande kan det framförda förslaget att riket vid det nya valsystemets tillämpning skall vara indelat i samma valkretsar som nu finnes vid andrakammarval, 28 valkretsar, ej betraktas annorledes än såsom ett förslag till provisorium i avbidan på att frågan om valkretsindelningen i det nya valsystemet erhåller en mera godtagbar lösning. *Valutredningen* fortsätter.

Att en så väsentlig fråga som valkretsarnas närmare utformning i det nya valsystemet blivit skjuten åt sidan vid författningsförslagets utarbetande måste betecknas som i hög grad otillfredsställande. Det kan starkt ifrågasättas om denna fråga är av beskaffenhet att böra bedömas helt fristående från övriga med valsystemet sammanhängande spörsmål. Anses problemet med de små valkretsarna alltjämt värt att uppmärksammas — vilket författningsutredningen enligt sina uttalanden tydligen ansett — är det givet att nu gällande valkretsindelning vid andrakammarval icke utan vidare kan överföras i oförändrat skick i det nya valsystemet, därest detta icke upptar en särskild garantiregel, som tillförsäkrar de små valkretsarna ett visst ökat mandatantal. Skall problemet med de små valkretsarna undvikas utan tillgripandet av en sådan garantiregel, är det tydligt, att vissa väsentliga och avgörande ändringar måste vidtagas i den bestående valkretsindelningen vid andrakammarval för att denna indelning skall kunna vara tjänlig att ingå i det nya valsystemet. Att sådana ändringar aktualiserar frågan om sam-

manförande av olika län till en enda valkrets och åtskilliga andra svårbedömda spørsmål torde vara klart. De svårigheter, som sålunda kunna föreligga att konstruera en för det nya valsyste- met avpassad valkretsindelning, kan emellertid icke undanskymma det faktum, att valsyste- met icke kan anses helt utformat utan att valkretsindelningen i detta system blivit mera bestämt fixerad. Avsaknaden av ett definitivt ställningstagande till valkretsindelningens utformning i det nya valsyste- met måste enligt valutredningens mening därför betecknas som en väsentlig brist i författningsförslaget. Effekten av det nya valsyste- met kan sålunda ej helt bedömas på grundval av förslaget. Erinras må att författningsutredningen visserligen gjort vissa beräkningar rörande denna effekt med ledning av röstsiffrorna från 1952—1960 års andrakammarval (se s. 74 i betänkandet del 2). Värdet av beräkningarna förringas emellertid i avsevärd mån genom att klarhet icke råder om vilken valkretsindelning som skall bli bestående vid systemets tillämpning. Författningsutredningen har varit nödsakad att lägga nuvarande indelning i valkretsar vid andrakammarval till grund för beräkningarna. Med hänsyn till att regionindelningens utformning enligt författningsförslaget är direkt avhängig av hur valkretsindelningen utformas, måste det förslag till regionindelning, som författningsutredningen framlagt i samband med angivandet av vissa huvudpunkter i en för det nya valsyste- met avpassad vallag, ävenledes bedömas som tämligen lösligt. Skulle för undvikande av uppkomsten av valkretsar med alltför ringa befolkningsunderlag exempelvis Gotlands län behöva sammanläggas med Kalmar län till en enda valkrets, kommer det framlagda förslaget till regionindelning uppenbarligen icke att bli genomförbart. Gotlands län och Kalmar län har i detta förslag hänförs till skilda regioner.

Liknande synpunkter anlägges av *regeringsrådet Hjern*.

Överståthållarämbetet finner de föreslagna bestämmelserna i paragrafen ge anledning till stor tveksamhet. Skall frågan om de små valkretsarnas representation lösas på annat sätt än som skett i gällande valsyste- met torde detta enligt ämbetets uppfattning medföra ett betydligt större ingrepp i nuvarande valkretsindelning än vad författningsutredningen rubricerat såsom en »teknisk översyn» av denna indelning. Ämbetet tillfogar att överväganden om ändringar i valkretsindelningen även kräver beaktande av pågående utredningar rörande länsindelningen. Skulle gällande valkretsindelning bibehållas oförändrad, anser ämbetet förslaget ha till följd att olika meningsriktningar inom landsdelar med svagt befolkningsunderlag får avsevärt försämrade möjligheter att bli representerade i riksdagen.

Länsstyrelsen i Gotlands län har i sitt yttrande särskilt uppehållit sig vid de verkningar, som förslaget skulle få för detta län. De av utredningsmajoriteten framställda förslagen om fixt mandatantal, om fördelning av mandaten mellan valkretsarna efter folkmängden och om en översyn av valkretsindelningen i syfte att bl. a. förstora de små valkretsarna finner länsstyrelsen i och för sig naturliga. Att valkretsindelningen därvid ej skulle i samma utsträckning som nu följa den nuvarande länsindelningen anser länsstyrelsen spela en mindre roll. Den intressegemenskap, som förutsättes mellan de i en valkrets bosatta medborgarna, torde i huvudsak bestå, även

om med en valkrets införlivas den närmast denna belägna delen av ett grannlän. I ett fall anser länsstyrelsen detta resonemang emellertid ej träffa rätt, nämligen i fråga om Gotland. Länsstyrelsen anför härom.

Avsikten är (betänkandet s. 308) att Gotland skall bilda region tillsammans med Blekinge, Kristianstads, Malmöhus och Hallands län. Vare sig Gotland tillföres denna eller någon annan region följer två effekter. För det första kommer Gotland att ingå i en valkrets, vars invånare ej har någon på bosättningen grundad intressegemenskap. Olägenheten härav förstärkes av att Gotland på grund av sitt insulära läge har för ön vitala problem, vilka ej har sin motsvarighet annorstädes och vilkas nöjaktiga lösnande kräver kontinuerlig bevakning från dess riksdagsrepresentanters sida. Om Gotland kommer att ingå i en valkrets av medelstorlek, kan man för det andra utgå från att antalet representanter från Gotland kommer att reduceras. Öns invånare skulle säkerligen uppfatta detta som en diskriminering. Det är ingalunda säkert att partiorganisationerna i regionvalet placera någon gotlänning på valbar plats. — Hur problemet bäst skall lösas, är länsstyrelsen ej beredd att ange. Det förtjänar emellertid från statsmakternas sida en uppmärksamhet, som det icke kan förväntas tillvinna sig i det stora sammanhang som antagandet av ny regeringsform utgör utan först vid utarbetandet av ny vallag. Om enkammaralternativet antages, har länsstyrelsen det bestämda yrkandet att punkten »Valkretsmandaten fördelas mellan valkretsarna efter folkmängden» utgår. Blir regeringsformen byggd på tvåkammerssystem yrkar länsstyrelsen givetvis, att 6 kap. 8 § i utredningsminoritetens förslag bibehålles oförändrad.

Skall regionval införas, anser *stadsfullmäktige i Göteborg* regionerna böra utformas så, att intressegemenskap föreligger mellan de skilda delarna inom varje region.

Frågan om mandatens fördelning mellan valkretsarna har blivit föremål för en mera ingående behandling i *valutredningens* remissvar. Valutredningen framhåller, att denna fråga icke blivit lika uttömmande reglerad i grundlagsförslaget som i gällande grundlag. Förevarande paragraf i författningsförslaget upptar endast ett stadgande om att valkretsmandaten skall »fördelas mellan valkretsarna efter folkmängden». Det har sålunda lämnats öppet vilka folkmängdssiffror, som skall läggas till grund för fördelningen, och vilka regler, som i övrigt skall gälla för denna fördelning. Att grundlagsförslaget icke upptar bestämmelser i nämnda hänseende är en lucka i förslaget. Utan sådana bestämmelser ter sig stadgandet om en fördelning »efter folkmängden» tämligen innehållslöst. Författningsutredningens tanke har måhända varit, att erforderliga kompletterande bestämmelser skall ha sin plats i vallagen. Valutredningen vill dock starkt ifrågasätta om en sådan ordning är godtagbar, därest det anses vara av vikt att de för valsystemet grundläggande normerna erhåller grundlagsskydd. Reglerna om fördelningen av mandaten mellan valkretsarna är en mycket viktig beståndsdel i valsystemet och kan även sägas i sig utgöra grunden för de regler, som behandlar mandatfördelningen inom valkretsarna, d. v. s. mandatfördelningen mellan partierna. Valutredningen finner det med hän-

syn härtill inkonsekvent att i förslaget den metod, enligt vilken sistnämnda fördelning skall ske, sålunda givits grundlagsskydd genom bestämmelserna i 7 §, medan bestämmelserna om mandatfördelningen mellan valkretsarna i väsentligt hänseende lämnats utanför detta skydd. Valutredningen fortsätter.

I och för sig torde det väl vara berättigat antaga att författningsutredningen avsett att med utgångspunkt från vissa bestämda folkmängdssiffror mandatet skall fördelas mellan valkretsarna efter i stort sett enahanda principer som vid nuvarande andrakammarval, dock med undantag för att någon särskild garantiregel icke skall äga tillämpning på de små valkretsarna. Förslaget lämnar emellertid utrymme för stor tveksamhet om vilka folkmängdssiffror som avses skola utgöra utgångspunkten för denna fördelning och vilken giltighetstid ett beslut om sådan fördelning skall ha. Tveksamheten sammanhänger i väsentlig mån med den i förslaget genomförda konstruktionen av valperiodens längd. Förslaget i denna del medför nämligen, att urtima val i vissa fall kan föranleda ett överhoppande av närmaste lagtima val och ett frångående av principen om i förväg klart fixerade valperioder, till följd varav en löpande fyraårig valperiod kan bli avkortad och avlöst av en valperiod med en längd överstigande fyra år. Det torde vara uppenbart att den ordning, som nu äger tillämpning för bestämmandet av mandatfördelningen mellan valkretsarna vid andrakammarval och som innebär att denna fördelning sker för bestämda fyraårsperioder, icke utan vidare kan komma till användning i det nya valsystemet, om reglerna rörande valperiods längd konstrueras på föreslaget sätt. Med förslaget måste otvivelaktigt en helt ny ordning sökas för bestämmandet av mandatens fördelning mellan valkretsarna. I sina huvudpunkter till en ny vallag har författningsutredningen visserligen uttalat att mandatens fördelning på valkretsarna skall bestämmas »före varje lagtima val». Genom uttalandet har emellertid icke klarhet vunnits om hur mandatfördelningen mellan valkretsarna skall ske vid de urtima valen. Möjligen kan författningsutredningen ha avsett att ett för lagtima val meddelat fördelningsbeslut skall erhålla tillämpning jämväl på eventuellt efterföljande urtima val och vara giltigt till dess lagtima val ånyo hålles och nytt fördelningsbeslut i samband med detta val tillkommer. Med en sådan lösning föreligger emellertid risk för att ett fördelningsbeslut kommer att få en tämligen lång giltighetstid. Flera urtima val kan sålunda medföra att nästföljande lagtima val skjutes väsentligt framåt i tiden. I ett sådant fall skulle de förändringar, som uppkommit i befolkningsläget, icke i samma grad som i nuvarande valsystem kunna få återverkan på fördelningen av mandatet mellan valkretsarna. En lösning, där inaktuella befolkningssiffror lägges till grund för fördelningen av mandatet mellan valkretsarna, kan knappast heller vara helt förenlig med det i grundlagsförslaget intagna stadgandet att mandatfördelningen mellan valkretsarna skall ske »efter folkmängden», varmed väl näppligen kan förstås annat än den aktuella folkmängden. Å andra sidan är det tydligt att en lösning, som medför att fördelningsbeslut måste meddelas även vid varje urtima val, är förenad med väsentliga olägenheter. En sådan lösning skulle i hög grad öka valförberedelsearbetet vid de urtima valen, i synnerhet som en ändrad mandatfördelning mellan valkretsarna vid sådant val skulle framtvunga en omprövning av ortskretsindelningen, vilken enligt förslaget gjorts direkt beroende av mandatfördelningen mellan

valkretsarna. Skulle det urtima valet äga rum omedelbart i början av ett år är det för övrigt icke säkert att de aktuella befolkningssiffrorna för detta år kunnat framräknas, då fördelningsbeslutet skall meddelas för valet i fråga.

Av vad här anförts framgår att frågan om mandatfördelningen mellan valkretsarna utgör ett tämligen komplicerat problemkomplex, därest såsom föreslagits principen om fasta valperioder överges och bestämmelse införes om att urtima val i vissa fall skall medföra förskjutning av lagtima val. Med förslaget härutinnan uppkommer utan tvivel betydande svårigheter att erhålla en sådan ordning för mandatfördelningen mellan valkretsarna, som tillgodoser angelägenheten av icke blott att mandatfördelningsbeslut grundas på så aktuella befolkningssiffror som möjligt utan även att sådant beslut till sin giltighetstid blir väl avvägt. För valutredningen vill det synas som hela detta problemkomplex icke i tillräcklig grad blivit uppmärksammat vid författningsförslagets utarbetande.

Även *regeringsrådet Hjern* anser sig böra understryka att grundlagsförslaget saknar lika uttömmande bestämmelser rörande mandatfördelningen mellan valkretsarna som nu gällande riksdagsordning. Möjligen har författningsutredningen avsett att spörsmålet skall närmare regleras i valla-gen. Enligt *regeringsrådets* mening synes dock reglerna om fördelningen av mandaten mellan valkretsarna vara så betydelsefulla att de liksom hittills bör ha grundlags karaktär.

Den i paragrafen använda beteckningen »region» finner *byggnadsstyrelsen* ge anledning till viss erinran. Styrelsen påpekar, att beteckningen användes i skilda sammanhang (planregion, sjukhusregion, arbetsmarknadsregion etc.) och ifrågasätter om icke ett förtydligande här borde ske så att i lagtexten införes uttrycket »valregion».

5 §.

Det i paragrafens första stycke upptagna stadgandet, att »val till riksdagen är lagtima eller urtima», anser några remissorgan icke låta sig helt förenas med förekomsten av omval och fyllnadval. *1955 års valutredning* — som icke har något att erinra mot att beteckningen »lagtima val» införes för ordinarie riksdagsmannaval och beteckningen »urtima val» för extraordinarie val, nyval, som förrättas efter Konungens förordnande härom — konstaterar att bestämmelserna i paragrafen endast tar sikte på val, som skall förrättas i hela riket, och att föreskrift sålunda saknas om sådana omval, som kan bli en följd av att förrättat lagtima eller urtima val efter anförda besvär upphäves i viss valkrets eller region. Avsaknaden av föreskrifter om dylika omval anser valutredningen böra betecknas som en brist i författningsförslaget, eftersom förekomsten av sådana val icke låter sig helt förenas med avfattningen av de i paragrafen intagna bestämmelserna. Genom det inledande stadgandet i paragrafen uteslutes otvivelaktigt även möjligheten att hålla fyllnadval i viss valkrets eller region för den händelse en sådan måhända mera sällsynt situation skulle uppkomma, att

ordinarie riksdagsledamot avgår och ersättare icke finnes, som kan inträda i den avgångnes ställe. Utan tillgripande av ett fyllnadsval eller tillämpningen av någon annan metod att fylla uppkommen ledighet skulle i dylik situation platsen efter den avgångne komma att stå obesatt. Huruvida en sådan följdverkan av förslaget är förutsedd undandraget sig valutredningens bedömande. I författningsförslaget har över huvud icke situationer, som nu nämnts, gjorts till föremål för något uttalande. Valutredningen erinrar om att gällande riksdagsordning i § 17 mom. 3 innehåller en bestämmelse om fyllnadsval för motsvarande fall, då andrakammarledamot avgår och ny röstsammanräkning icke leder till att efterträdare utses. Även *överståthållarämbetet* och *regeringsrådet Hjern* har i sina yttranden påtalat, att bestämmelserna i paragrafen utformats utan hänsynstagande till förekomsten av omval och fyllnadsval.

Den i andra stycket givna huvudregeln, att lagtima val skall hållas i september vart fjärde år, har icke föranlett någon erinran under remissbehandlingen. Det i samma stycke föreslagna undantaget från nämnda regel har däremot givit upphov till delade meningar under remissbehandlingen.

Länsstyrelsen i Gotlands län finner den föreslagna undantagsbestämmelsen lämplig och kan ej biträda utredningsminoritetens i tvåkammaralternativet uttalade uppfattning, att valperioden bör vara fullständigt fast. Även *länsstyrelsen i Jämtlands län* har förklarat sig godtaga den förordade undantagsregeln.

Kritiska mot undantagsbestämmelsen är däremot *överståthållarämbetet, 1955 års valutredning* och *regeringsrådet Hjern*.

Valutredningen framhåller, att den hittills tillämpade ordningen med fasta valperioder i väsentligt hänseende modifieras genom undantagsbestämmelsen. Valutredningen fortsätter.

Framhållas må att tanken på ett system med mera rörliga legislaturperioder icke är ny. Vid skilda tillfällen har motionsledes i riksdagen förslag framförts om att rörliga legislaturperioder skall — generellt eller för vissa fall — införas. Förslagen härutinnan har främst uppburits av uppfattningen, att ett system med rörliga valperioder skulle vara ett medel att underlätta riksdagsupplösning och nyvalsförordnande. Vid 1934 års riksdag framlades i en motion förslag till sådana ändringar, varigenom en begränsad tillämpning av rörliga valperioder skulle möjliggöras. Förslaget överensstämde i väsentliga hänseenden med det av författningsutredningen nu framlagda och gick i huvudsak ut på att ett nyval (urtima val), som ägde rum under legislaturperiodens sista år, fjärde riksdagsåret, skulle gälla intill nästkommande fyraårsperiods slut; enligt motionärernas förslag skulle sålunda i dylikt fall det urtima valet på samma sätt som i föreliggande författningsförslag medföra en förskjutning av nästföljande ordinarie (lagtima) val. I enlighet med konstitutionsutskottets hemställan (utlåtande nr 3) avslogs emellertid motionen av riksdagen. Över huvud har de i riksdagen framförda förslagen att i en eller annan form införa rörliga valperioder erhållit en föga välvillig behandling. Samtliga förslag härom har hit-

tills förkastats av riksdagen (se i övrigt konstitutionsutskottets utlåtanden nr 22/1912, 20/1930 och 18/1936). Det förtjänar här vidare framhållas att frågan om valperiods längd efter urtima val även blivit föremål för särskild uppmärksamhet i samband med den statliga undersökning, som år 1935 verkställdes av en särskilt tillkallad sakkunnig i syfte att utreda spörsmålet om införandet av ett dagordningsinstitut i vår författning. Resultatet av denna undersökning blev, såvitt här är av intresse, att utredningsmannen icke ansåg sig böra förorda en ändring av bestämmelserna rörande valperiods längd efter urtima val (se SOU 1935: 21 s. 91 f).

De invändningar, som i dessa tidigare sammanhang rests mot att generellt eller för vissa fall införa en ordning med rörliga legislaturperioder, har bl. a. kommit till uttryck på så sätt, att en angiven ordning ansetts förbunden med påtagliga olägenheter. Det har sålunda hävdats, att ett på riksdagsupplösning beroende urtima val skulle i särskilt hög grad komma att koncentreras till en eller flera bestämda frågor, varigenom ett dylikt val skulle komma att ge ett i någon mån mindre klart uttryck för de allmänna politiska opinionernas styrka än ett ordinarie (lagtima) val. Det ordinarie valet har därför betraktats som en behövlig korrektion. Vidare har det framhållits att den regelbundna växling mellan riksdagsmannaval och kommunala val, som gällande valordning bygger på, innebär bestämda fördelar. Det har ifrågasatts om icke detta förhållande är av så stor betydelse, att en ändring av valperiods längd efter urtima val skulle motverka sitt eget syfte, i det att man säkerligen skulle undvika urtima val på grund av de med en rubbing av valtiderna förenade olägenheterna. Gentemot förslaget att låta ett under legislaturperiodens sista år förrättat urtima val gälla intill nästföljande fyraårsperiods slut, har ytterligare invänts, att den praktiska betydelsen av denna ordning kan starkt ifrågasättas. Då budgetåret börjar den 1 juli, kan — har det betonats — en riksdag svårligen upplösas innan budgeten slutbehandlats, vilket icke är fallet förrän strax före vårsessionens slut. Utrymmet för en tillämpning av ett sådant modifierat system med rörliga valperioder skulle därför bli väsentligt begränsat. Samtidigt har vissa farhågor uttryckts för att med ett dylikt system valtaktiska synpunkter skulle både för regeringen och för riksdagspartierna bli mera bestämmande under legislaturperiodens sista år än vad som är fallet, då en ordning med helt fasta valperioder tillämpas.

Den sålunda framförda kritiken mot en — även i mera modifierad form — tillämpad ordning med rörliga valperioder måste i huvudsak alltjämt anses bärkraftig. Av författningsutredningen har ej heller framförts några omständigheter, som skulle i avsevärd mån förminska styrkan av denna kritik. Tydligt är att det nu framlagda författningsförslaget i denna del icke undgår att i väsentligt hänseende träffas av samma invändningar, som mött de vid tidigare tillfällen väckta förslagen, vilka syftat till att helt eller delvis upphäva gällande ordning med fasta valperioder. Härtil kommer att införandet av en sådan av författningsutredningen föreslagen regel, som innebär att urtima val i en del fall skall medföra en förskjutning av nästföljande lagtima val, ger anledning till vissa valtekniska svårigheter. Valutredningen har vid behandlingen av 4 § närmare uppehållit sig vid den verkan, som förslaget härutinnan har på frågan om ordningen för mandatfördelningen mellan valkretsarna.

Överståthållarämbetet finner den förordade undantagsbestämmelsen vara olämplig med hänsyn till att den skulle rubba rytmen i förhållande till kom-

munalvalen och att störningar kan befaras uppkomma i riksdagsarbetet. Enligt *regeringsrådet Hjern* kan skäl knappast anses ha förebragts för ett frångående av nuvarande ordning med fasta legislaturperioder.

I den mån synpunkter på den i tredje stycket upptagna bestämmelsen om rätten att besluta om urtima val framkommit under remissbehandlingen, har de i regel framförts i anslutning till vederbörande remissorgans allmänna synpunkter på parlamentarismen och redovisas i sitt sålunda givna sammanhang.

Vad i tredje stycket föreslagits i fråga om tidpunkten, då urtima val skall hållas, har mött kritik i några remissvar. Det ifrågasättes, om icke den förordade tidsfristen för det urtima valets förrättande — två månader från den dag, då valet beslöts — är alltför kort. *1955 års valutredning* anser det mycket tveksamt, om möjligheter finnes att förbereda ett allmänt val i hela riket på så kort tid, i varje fall om icke särskilda förhandsåtgärder vidtages redan innan beslut om urtima val meddelas. För närvarande brukar förberedelsearbetet för de ordinarie septembervalen påbörjas redan i början av valåret. Tryckningen av valkuvert, anvisningar till valförrättare och särtryck av vallagarna har sådan omfattning att det är svårt att på förhållandevis kort tid få fram en upplaga, som täcker behovet för hela valet. Helt allmänt kan också sägas, att vår gällande valprocedur efter de reformer, som tid efter annan vidtagits i syfte att underlätta valdeltagandet, icke är särskilt lämpad för att genomföra beslutade urtima val på mycket kort tid. Röstningen inför röstmottagare skall enligt nuvarande valordning påbörjas redan trettionde dagen före valdagen. Detta innebär att en väsentlig del av valförberedelsearbetet måste ha slutförts redan före den trettionde dagen före valdagen. Röstkortet skall enligt nuvarande bestämmelser sålunda vara utsända senast trettiofemte dagen före valdagen. För valutredningen vill det synas som om författningsutredningen utgått ifrån att i allt väsentligt en motsvarande ordning skall bli tillämplig i det nya valsystemet. Emellertid medför detta system att åtskilliga nya tidskrävande arbetsuppgifter kommer att läggas på valmyndigheterna. På dessa myndigheter skall — såsom framgår av de av författningsutredningen angivna huvudpunkterna till en ny vallag — ankomma att upprätta de för ett riksdagsmannaval erforderliga valseدلarna, svara för tryckningen av dessa sedlar samt ombesörja deras distribution icke blott till valförrättare och röstmottagare utan även till väljare. Självfallet kommer, påpekar valutredningen, dessa nya arbetsuppgifter att i hög grad ytterligare belasta det officiella valförberedelsearbetet och på så sätt påverka möjligheterna att på relativt kort tid genomföra ett urtima val. Frågan, huruvida förutsättningar finnes att vid det nya valsystemets tillämpning förrätta urtima val inom två månader från det sådant val beslutats, finner valutredningen så pass tveksam, att något bestämt uttalande om lämpligheten av den föreslagna regeln härutinnan icke kan göras utan en mera ingående undersökning. Valutredningen vill för sin del starkt

betona nödvändigheten av en sådan undersökning innan en regel i det föreslagna hänseendet införes. *Regeringsrådet Hjern*, som ävenledes ifrågasätter om icke den föreslagna tidsfristen för urtima val är för kort, finner det för sin del betänkligt, att man binder sig för denna tidsfrist innan full klarhet vunnits om vad en ny vallag kommer att innehålla. *Överståthållarämbetet* anser det uteslutet att under en tvåmånadersfrist hinna vidtaga ens de valförberedelser, som redan enligt gällande bestämmelser åvilar myndigheterna, och än mindre alla de ytterligare förberedelser, som författningsutredningen föreslagit. Hur ett system med offentliga valförberedelser av den omfattning, som utredningen förordat, över huvud skall kunna fungera vid ett urtima val har — tillägger ämbetet — utredningen ej uppehållit sig vid. *Länsstyrelsen i Örebro län* framhåller att, om de av utredningen föreslagna tiderna skall kunna hållas, partierna inom femton dagar från beslutet om urtima val skall ha nominerat kandidater till valet. Då denna tidsfrist är alltför kort men den av utredningen i huvudpunkterna till en ny vallag angivna tiden för anmälan av kandidater — senast å fyrtiofemte dagen före valet — får anses lämplig, bör enligt länsstyrelsens förmenande den tid, inom vilken urtima val skall hållas, förlängas.

6 §.

Förslaget att valperioden efter lagtima val skall börja den 15 oktober närmast efter valet och efter urtima val den tjuguantra dagen efter valet finner *länsstyrelsen i Kristianstads län* icke ge anledning till någon erinran. Eventuella besvär över en valförrättning skulle visserligen ej hinna prövas före valperiodens början men länsstyrelsen anser de med det nya systemet förenade fördelarna dock överväga. *Övriga remissorgan*, som särskilt uttalat sig över förslaget härutinnan, ställer sig däremot kritiska till det samma.

I några kritiska yttranden framhålles de verkningar som förslaget har då omval skall äga rum. *1955 års valutredning* konstaterar, att tiden mellan riksdagsmannavals förrättande och valperiods början otvivelaktigt kommer att bli alltför kort för att ett omval, som föranledes av att lagtima eller urtima val upphäves i viss valkrets eller region efter anförda besvär, skall hinna verkställas under denna tid. Detta förhållande har, påpekar valutredningen, också beaktats av författningsutredningen, som emellertid funnit skälen för att lämna utrymme för omval böra vika för önskemålet att de nyvalda riksdagsledamöterna tidigare än nu skall kunna träda i funktion. Valutredningen erinrar om att det på det kommunala området dock icke ansetts stötande eller olämpligt att de kommunalvalda församlingarna — landstingen, kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige i städer med undantag för Stockholm — sammanträder i sin gamla sammansättning även tiden efter allmänt kommunalval och fram till valårets slut. Härvid hänvisas till prop. 1949: 17 s. 13. Valutredningen, som granskat författningsförslaget

främst från valtekniska synpunkter, uppger sig icke ha närmare prövat de skäl, som för riksdagens del kan föreligga att avkorta tiden mellan riksdagsmannavals förrättande och valperiods början och att frångå gällande ordning, som innebär att ordinarie valperiod omfattar hela kalenderår. Något bestämt uttalande om riktigheten av den av författningsutredningen gjorda avvägningen anser sig valutredningen därför icke böra göra. Valutredningen vill dock understryka, att risken för sådana vid val skedda felaktigheter, som kan ge anledning till omval, icke torde vara mindre med det föreslagna valsystemet än med nuvarande valsystem. Härtill kommer, att i det föreslagna valsystemet ett omval i viss del av riket kan få betydligt större verkningar i vissa situationer än vad som är fallet i gällande system. Valresultatet i en särskild valkrets kan med förslaget sålunda komma att påverka fördelningen av regionmandaten i den region, som valkretsen tillhör, och valresultatet i en region kan i sin tur få betydelse för fördelningen av regionmandaten i övriga regioner, allt en följdverkan som sammanhänger med de i 7 § föreslagna bestämmelserna om vissa spärrar vid fördelningen av regionmandaten. Inom författningsutredningen synes man också ha hyst vissa betänkligheter inför de konsekvenser, som ett eventuellt omval kan leda till. Hittillsvarande rättstillämpning har inneburit, att de fullmakter, som omedelbart efter ett val utfärdas för de valda, anses utslöckna i samband med att valet undanröjes genom lagakraftvunnet beslut. Denna rättstillämpning medför, att den nyvalda representationsförsamlingen icke är fulltalig under tiden mellan valets undanröjande och omvalets verkställande. För att undvika denna konsekvens av ett omval har författningsutredningen funnit det angeläget att utforma bestämmelserna i en ny vallag på sådant sätt, att redan utfärdade fullmakter icke utslöcknar förrän omvalet verkställts. Valutredningen anser en sådan lösning vara från såväl principiella som praktiska synpunkter ytterst tvivelaktig. Att ett val, som är behäftat med felaktigheter och som till följd härav blivit upphävt, likväl skulle — låt vara under begränsad tid — äga verkan även efter valets upphävande måste anses otillfredsställande och olämpligt. I princip baseras de utfärdade fullmakterna uteslutande på valet i fråga och upphäves detta undanryckes varje grund för fullmakternas giltighet. De praktiska konsekvenserna av den förordade lösningen finner valutredningen icke fullt ut kunna bedömas men det torde ändå kunna förutses, att lösningen kommer att i vissa fall föra till mindre önskvärda resultat. Att omvalet skulle, såsom författningsutredningen antagit, äga betydelse endast för det »sista» mandatet i den valkrets, som beröres av omvalet, kan visserligen bli fallet i vissa situationer men långt ifrån alltid. Lösningen kan i undantagsfall t. o. m. leda till att samtliga mandat i valkretsen till följd av de omständigheter, som varit anledning till omvalet, under tiden fram till detta vals avslutande besättes av helt andra partier än dem som vid omvalet slutligen erhåller mandaten. Det kan för övrigt starkt ifråga-

sättas, om över huvud någon lämplig metod står till buds att undvika att den nyvalda riksdagen icke är fulltalig under mellantiden fram till dess omvalet verkställts. *Regeringsrättens ledamöter* finner det icke möta befo- gade invändningar att i fall av valbesvär de ursprungligen valda riksdags- ledamöterna tjänstgör under tid då besvären prövas. Däremot måste betänk- ligheter anföras mot författningsutredningens tanke, att vederbörande skall äga kvarsitta även efter det ett företaget val blivit upphävt genom laga- kraftvunnet utslag. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* anser det för sin del icke vara helt tillfredsställande, att en person, som förklarats vald till riksdags- ledamot, träder i funktion även om besvär anförts och ännu ej slutligen avgjorts. Vad särskilt angår tvåkammaralternativet kan det befaras, att för- slaget om framflyttande av tidpunkten för valperiodens början kommer att medföra vissa tekniska svårigheter med påföljd att det icke blir möjligt att genomföra tanken att förstakammarval skall på hösten det år kommunal- val ägt rum förrättas av de vid kommunalvalet utsedda landstingsmännen respektive stadsfullmäktige. Bestämmelserna om valperioden bör enligt läns- styrelsens uppfattning ytterligare övervägas. Även *länsstyrelsen i Söder- manlands län* understryker, att varken omval eller ny röstsammanräkning torde hinna ske, innan den nya valperioden börjar löpa enligt förslaget. Länsstyrelsen anser för sin del övervägande skäl tala för att den nuvarande ordningen bibehålles. Därest de av författningsutredningen föreslagna be- stämmelserna antages, torde det enligt länsstyrelsen i varje fall böra över- vägas ett stadgande om skyldighet för riksdagen att på framställning om- pröva sina under den nya valperioden fattade beslut, i den mån dessa kan ha påverkats av att riksdagen haft annan sammansättning än den som slut- ligen fastställts.

Överståthållarämbetet samt *länsstyrelserna i Värmlands och Hallands län* finner de föreslagna bestämmelserna föranleda svårigheter att över huvud hinna slutföra röstsammanräkningarna, innan valperioden tager sin början. *Överståthållarämbetet* anser, att den föreslagna tidigareläggningen av mandatperiodens början redan enligt nu gällande ordning skulle förör- saka tidsnöd för de myndigheter, som har att verkställa den slutliga sam- manräkningen. Om härtill lägges de risker för komplikationer och förse- ningar, som man måste räkna med vid sammanräkningarna i de av utred- ningen föreslagna regionvalen, får det enligt ämbetet anses uteslutet att sam- manräkningarna kan hinna avslutas före den 15 oktober. Det förefaller vi- dare högst otillfredsställande, att besvär över valet och sammanräkningarna icke kan hinna behandlas före mandatperiodens början. *Länsstyrelsen i Värmlands län* finner tiden för själva sammanräkningsförfarandet vara i knappaste laget för den länsstyrelse, som har att verkställa sammanräkning av såväl valkretsval som regionval. Överklagas val kan uppenbarligen ti- derna inte hållas. Enligt *länsstyrelsen i Hallands län* torde förslaget, att val- perioden skall börja den 15 oktober, nödvändiggöra att valdagen förlägges

till en tidigare dag än den tredje söndagen i september. Tiden för röstsammanräkningen, som med hänsyn till poströsterna icke kan påbörjas förrän tidigast en vecka efter valet, ävensom tiden för anförande av besvär, eventuellt även tiden för besvärsprövningen, torde enligt länsstyrelsen annars bli alltför knapp. Mot förslaget att låta valperioden börja så snart efter valet, som utredningen tänkt sig, talar även att de utsedda riksdagsledamöterna måste vara beredda att tillträda uppdraget med mycket kort varsel. Den preliminära röstsammanräkningen har hittills som regel utvisat valets utgång. Möjligheterna för en ändring vid den slutliga röstsammanräkningen torde emellertid bli allt större, eftersom man måste räkna med ett stigande antal poströster till följd av de utvidgade möjligheter till poströstning, som den senaste tiden medgivits eller föreslagits. Länsstyrelsen vill i detta sammanhang framhålla att valdagen, med hänsyn till sommarledigheterna, icke bör förläggas alltför tidigt. Det kan därför ifrågasättas, om icke spørsmålet om valdag och valperiod bör upptagas till förnyat övervägande.

Enligt *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* bör de föreslagna föreskrifterna om mandatperiodens längd förtydligas. Därvid torde jämväl böra övervägas, om icke de närbesläktade föreskrifterna om riksmötes hållande m. m., vilka upptagits i 1 kap. 1—4 §§ förslaget till ny riksdagsordning, borde överföras till regeringsformens riksdagskapitel.

7 §.

Frågan i vad mån valmetoden bör närmare regleras i grundlag behandlas i några remissvar. 1955 års *valutredning* har icke något att erinra mot att bestämmelserna om valmetoden i det nya valsyste- met upptages i grundlag. Tvärtom kan det enligt *valutredningen* synas an- läget att valmetoden, som måste anses vara av väsentlig betydelse för stats- skicket, genom en sådan reglering erhåller önskvärd fasthet. Det i författ- ningsförslaget givna grundlagsskyddet omfattar emellertid endast metoden för fördelningen av mandat mellan partierna. I förslaget saknas sålunda ett motsvarande skydd för de normer, efter vilka platserna skall fördelas inom partierna. Detta förhållande ter sig anmärkningsvärt, eftersom vid förslagets utarbetande stor vikt ansetts böra läggas vid att valsystemets ut- formning blir sådan, att ökat utrymme finnes för personval. *Valutredningen* anser sig i detta sammanhang böra framhålla, att de båda huvudleden i för- delningsförfarandet, mandatfördelningen mellan partierna och platsfördel- ningen inom partierna, för övrigt torde ha sådant samband med varandra att valmetoden icke kan anses tillräckligt bestämd blott genom en reglering av det förra huvudledet. De i förevarande paragraf intagna bestämmelserna kan redan till följd härav icke undgå kritik i det avseendet, att valmetoden icke blivit i sin helhet normerad genom bestämmelserna i fråga. *Länssty- relsen i Södermanlands län* ger uttryck för motsatt uppfattning. Då det kan visa sig möjligt och behövt att efter hand förbättra valmetoden eller

göra mindre ändringar däri anser länsstyrelsen att den närmare utformningen av valmetoden över huvud icke bör fastläsas i grundlagen utan liksom hittills endast regleras i den särskilda vallagen.

De i paragrafen angivna metoderna för mandatens fördelning mellan partierna har, i den mån dessa metoder föranlett särskilda uttalanden, av remissorganen behandlats i samband med deras ställningstagande till det föreslagna valsystemet i stort. Härom hänvisas till avsnittet om det föreslagna proportionella valsystemet, s. 30—39.

Från lagteknisk synpunkt finner *regeringsrättens ledamöter* det böra anmärkas, att de båda i paragrafen omtalade metoderna för mandattfördelning, ehuru vedertagna i statsvetenskaplig och politisk debatt, knappast kan förutsättas vara till sin närmare innebörd bekanta ens för en bildad allmänhet. Det framstår därför såsom önskvärt att de båda metoderna angives närmare.

De i paragrafens tredje stycke föreslagna spärreglerna med avseende å regionmandatens fördelning har i några remissyttranden givit anledning till erinringar från teknisk synpunkt.

1955 års *valutredning* anser sålunda svårigheter uppkomma vid en tillämpning av dessa spärregler. Valutredningen anför.

Med gällande valsystem, där varje som helst motsvarighet till de berörda spärreglerna saknas, utgör valet i enskild valkrets i sammanräkningshänseende något helt fristående för sig. Sammanräkningen verkställes sålunda utan varje hänsynstagande till valen i andra valkretsar. Fördelningen av mandatet i valkretsen sker enbart med ledning av de i denna valkrets avgivna rösterna och utan att valresultatet i övriga valkretsar avvaktas. En över valkretsvalet i fråga förd besvärstalan får med gällande bestämmelser ej heller någon betydelse för valen i andra valkretsar. Leder besvärstalan till att det därav berörda valkretsvalet undanröjes, sker omval blott i denna valkrets och valutgången i övriga valkretsar påverkas ej av detta omval. Vid genomförande av författningsförslaget med de däri upptagna spärreglerna för regionmandatens fördelning skulle däremot en motsvarande ordning icke utan vidare kunna upprätthållas. Även om de vid regionvalet i viss region avgivna rösterna blivit sluträknade och uppdelade på de i valet deltagande partierna, skulle sammanräkningen för fördelningen av regionmandatet inom regionen ej kunna ske utan att full klarhet vunnits icke blott om det slutliga resultatet av ettvarrt av de inom regionen förrättade valkretsvalen utan även om det antal röster, som avgivits vid regionval i samtliga övriga regioner, och om hur dessa röster fördelat sig på de olika partierna. Spärreglernas tillämpning förutsätter sålunda en livlig kommunikation mellan de olika sammanräkningsmyndigheterna. Det säger sig självt att sammanräkningsproceduren på så sätt skulle, särskilt vad angår regionvalen, bli synnerligen betungande och komplicerad. Varje försening av det slutliga valresultatet i enskild valkrets eller region skulle dessutom få betydande återverkningar på övriga sammanräkningar och i vissa fall medföra förseningar över hela fältet. Vad som med förslaget bereder än större problem synes vara reglerna för besvärstalan och verkningarna av ett omval i särskild valkrets eller region. Med hänsyn till det samband, som ge-

nom de berörda spärreglerna kommer att föreligga mellan de skilda valen i olika valkretsar och regioner, kan konsekvenserna av ett omval i en särskild valkrets eller region i vissa situationer uppenbarligen bli mycket vittgående. Resultatet av ett omval i en viss valkrets skulle sålunda kunna få betydelse icke blott för valkretsmandatens fördelning i denna valkrets utan även för fördelningen av regionmandaten i den region, som valkretsen tillhör. Likaså skulle utgången av ett omval i en viss region med hänsyn till 5-procentregeln kunna inverka på regionmandatens fördelning i övriga regioner. Frågan om ett omval i en enskild valkrets eller region skulle därför icke kunna bedömas med utgångspunkt allenast från förhållandena vid det val, där påtalade felaktigheter förekommit. Spörsmålet om valbesvärsinstitutets utformning och om valens lagakraftvinnande skulle till följd härav otvivelaktigt också komma i ett annat läge. Med hänsyn till de högst avsevärda komplikationer, som skulle uppkomma vid systemets tillämpning vill valutredningen starkt ifrågasätta om systemet över huvud är genomförbart.

Liknande synpunkter framföres av *överståthållarämbetet*, som finner systemet genom ifrågavarande spärregler bli utomordentligt tungrott och riskerna för fel och förseningar vid sammanräkningarna synnerligen stora. Ämbetet ifrågasätter om utredningens förslag till regionval över huvud kan läggas till grund för lagstiftning. Frågan bör enligt ämbetets mening bli föremål för ny allsidig utredning, som även innefattar ett förslag till vallag.

Även *regeringsrättens ledamöter* finner de föreslagna spärreglerna leda till komplikationer. Ledamöterna yttrar härom.

Utredningen har icke angivit, hur det skall förfaras i exempelvis följande fall. Vid ett regionval erhåller ett parti något över fem procent av antalet i riket vid regionvalet avgivna röster samt tilldelas ett mandat i vardera av två regioner. Emellertid överklagas och upphäves valet sedermera såvitt avser en region, likgiltigt vilken, och det därefter förrättade nya valet inom denna region leder till att partiets andel i antalet i hela riket vid regionvalet avgivna röster kommer att understiga fem procent. Konsekvensen härav synes då med nödvändighet bli, att partiet icke kan erhålla mandat inom någon region samt att inom den eller de regioner, där så likväl tidigare skett, ny röstsammanräkning måste verkställas. — Ävenledes synes av den föreslagna lagtexten följa, att om vid riksdagsval ett parti erhållit mandat såväl inom en viss valkrets som inom motsvarande region men valet i valkretsen upphäves och vid nytt sådant val partiet icke erhåller något mandat, även partiets mandat inom regionen går förlorat och alltså ny röstsammanräkning där skall verkställas.

8 §.

I några yttranden framföres vissa synpunkter på valbestämmelsernas fördelning mellan grundlag och vallag. 1955 års *valutredning* finner det varken påkallat eller ändamålsenligt att i grundlag upptaga samtliga de bestämmelser, som skall vara normerande för valen till riksdagen. Redan vid 1909 års rösträttsreform ansågs det befogat att till en särskild vallag överföra de detaljföreskrifter, som erfordrades

för att reglera dessa val, och denna princip har — framhåller valutredningen — följts vid senare genomförda valreformer. Vad särskilt angår frågan, vilka föreskrifter som får anses vara av sådan betydelse att de bör upptagas i grundlag, är det tydligt att olika synpunkter kan läggas på denna fråga. Utgångspunkten bör dock enligt valutredningen vara, att grundlagskydd ges åt alla sådana konstitutiva föreskrifter, vilka är av fundamental vikt för valsystemet och därmed för statskicket som sådant. Författningsutredningen har å sin sida funnit flera av de valbestämmelser, som nu är upptagna i grundlag, kunna överföras till den särskilda vallagen. Detta gäller bl. a. föreskrifterna om valkrets- och regionindelningen och mandatfördelningen mellan valkretsarna samt reglerna om fullmaktens utfärdande och om valbesvär. Valutredningen har vid behandlingen av de i 6 kap. 4 § och 7 § föreslagna stadgandena för sin del ifrågasatt lämpligheten av att ur grundlag utesluta de regler, som skall vara normerande för valkretsmandatens fördelning mellan valkretsarna, och att, om valmetoden skall grundlagfästas, i grundlag endast reglera sättet för mandatens fördelning mellan partierna och ej jämväl sättet för mandatens fördelning inom partierna. Även i övrigt skulle åtskilligt kunna vara att anföra med avseende å den av författningsutredningen gjorda avgränsningen av de valbestämmelser, som skall erhålla plats i grundlag. Så t. ex. lämnar det utarbetade grundlagsförslaget härutinnan genom sin avgränsning utrymme för en viss tveksamhet huruvida vid det nya valsystemets tillämpning möjlighet skall finnas till omval och fyllnadval under liknande omständigheter som i gällande system. Valutredningen hänvisar härvid till sitt yttrande över de i 6 kap. 5 § föreslagna bestämmelserna. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* anser de i nuvarande riksdagsordning intagna föreskrifterna om valkretsindelning, om mandatfördelning mellan valkretsarna och om besvär, vilka föreskrifter utredningen tänkt sig införda enbart i vallagen, fortfarande böra äga en fastare anknytning till de grundläggande bestämmelserna och därför böra införas i riksdagsordningen eller eventuellt i regeringsformen.

De huvudpunkter i en ny vallag, vilka författningsutredningen redovisat i motiven till ifrågavarande paragraf, har under remissbehandlingen blivit föremål för — förutom de sakliga invändningar, som redovisats i avsnittet rörande det föreslagna proportionella valsystemet — även vissa kritiska anmärkningar av mera teknisk natur.

Vad först angår de föreslagna reglerna rörande registrering av parti finner *valutredningen* bestämmelsen, vari krav på 15 000 medlemmar uppställts för att parti eller liknande skall erhålla registrering i alla valkretsar, lämpligen böra kompletteras med en regel innebärande att parti, som har minst 1 500 medlemmar i envar av förslagsvis 7 valkretsar (d. v. s. en fjärdedel av hela antalet valkretsar), även måtte erhålla rätt till registrering. Vid jämförelse med ett parti med sammanlagt 15 000 röstberättigade

medlemmar i en enda valkrets förefaller det minst lika motiverat att ge möjlighet till registrering i alla valkretsar åt ett parti med nyss nämnd utbredning, oaktat totala antalet medlemmar ej uppgår till 15 000. Såsom ett ytterligare villkor för inregistreringen bör gälla att partibeteckningen tydligt skiljer sig ej blott från annat redan registrerat partis beteckning utan även från beteckning, varom ansökan inkommit men ännu ej prövats. Valutredningen anser registrerat parti knappast böra avföras ur registret i alla fall, då partiet ej erhåller mandat vid valet. Så t. ex. kan inträffa att parti, som redan är representerat i riksdagen, vid omval eller fyllnadsval i en valkrets ej erhåller mandat. I sådant fall måste det anses mindre lämpligt att avföra ett sådant parti. Nuvarande ordning är i detta hänseende att föredraga. Om minimiantalet medlemmar sättes så, att man får garanti för att det rör sig om ett verkligt parti, uppger sig *länsstyrelsen i Norrbottens län* icke ha annan erinran mot de föreslagna reglerna än att det bör vara betalningen av medlemsavgift och icke inskrivningen i partiet som skall vara kvalificerande. Härigenom undgår man missbruk av listor, vilkas innehåll inte alla undertecknare har klart för sig. Förslaget att parti, som är representerat i riksdagen, skall befrias från kravet på registrering inför ett val anser länsstyrelsen inte överensstämman med jämlikhetstanken i en demokrati.

Reglerna rörande *nominering och valsedlar* föranleder *valutredningen* att erinra om att det enligt dessa regler kommer att åligga sammanräkningsmyndigheterna icke blott att mottaga och granska anmälningar om ett stort antal kandidater, därvid det i många fall måhända erfordras kompletteringar beträffande föreskrivna intyg och uppgifter, utan även att upprätta och låta trycka valsedlar, vilket tryckningsarbete skall vara avslutat fyrtio dagar före valet. Med hänsyn till omfattningen av nämnda åligganden synes det valutredningen lämpligast att sammanräkningsmyndigheterna ges en tidsfrist härför på minst tio dagar i stället för fem dagar genom att föreskriva att anmälan om kandidater skall äga rum senast femtionde dagen före valet. Förslaget att ortskrets- och regionvalsedlar skall utsändas till väljarna tillsammans med röstkorten befarar valutredningen komma att medföra stora svårigheter för valnämnderna. Röstkorten utsändes för närvarande som tjänsteförsändelse utan omslag. Valsedlarna kan uppenbarligen inte översändas på detta sätt utan måste kuverteras. Den tid som står till buds härför är emellertid mycket kort. Enligt valutredningen får man utgå ifrån att röstkorten måste utsändas minst trettio dagar före valdagen, medan valsedlarna enligt författningsutredningens förslag skall vara tryckta fyrtio dagar före valet. Att på så kort tid medhinna en uppsortering och kuvertering av valsedlarna (separat eller tillsammans med röstkorten) finner valutredningen uteslutet. Det kan för övrigt ifrågasättas om man kan erhålla sådana kuverteringsmaskiner, att en manuell insortering i kuverten undviks. Skulle detta inte vara möjligt, måste tiden för arbetet därmed väsentligt utsträckas.

När det gäller valets förrättande finner *valutredningen* det ytterligt tveksamt om det verkligen är praktiskt möjligt att — såsom författningsutredningen föreslagit — anordna val under två på varandra följande dagar. Valutredningen anför.

Såvitt valutredningen erfarit föreligger redan nu på sina håll stora svårigheter att erhålla erforderlig personal för tjänstgöring som valförrättare. Dessa svårigheter är särskilt framträdande i de större städerna. Man måste därför under alla omständigheter utgå från att ett val under två dagar inte kan anordnas utan att speciella åtgärder vidtages. Det torde således få förutsättas att arvodena i förhållande till vad som nu i allmänhet utgår till valförrättarna väsentligt höjs och att kommunerna lämnar ersättning för det inkomstbortfall, som en tjänstgöring på måndagen kan medföra. Det får nog vidare anses nödvändigt att föreskriva att inte någon må förvägras att tjänstgöra som valförrättare. Även med sådana åtgärder torde det emellertid komma att bjuda på synnerligen stora svårigheter att administrera valen.

Förrättande av val under två på varandra följande dagar torde få även andra följder. De lokaler vari valen äger rum utgöres till mycket stor del av skolor. I Stockholm tas exempelvis vid varje val cirka 100 byggnader i anspråk. Av dessa är endast 5 icke skolbyggnader och några större möjligheter att finna lämpliga utrymmen på andra håll än i skolorna föreligger inte. De anordningar som fordras för att omställa skolsalarna till vallokaler är vidare betydande. Om ett val skall fortsättas påföljande måndag måste man därför, i varje fall såvitt angår Stockholm, bedöma det som nödvändigt att undervisningen inställs denna dag.

Om val skall hållas två dagar uppkommer även fråga hur valförrättarnas tjänstgöring skall ske. Svårigheterna att anskaffa personal medför att man inte med säkerhet kan få samma valförrättare att tjänstgöra under båda dagarna. Enligt *valutredningen* bör man emellertid så långt möjligt sträva efter att så blir fallet. Det måste nämligen ses som betydelsefullt att samma personer tar ansvar för båda dagarnas förrättning. Ur denna synpunkt kunde det måhända ifrågasättas om inte krav borde uppställas på att i varje fall ordföranden skall vara en och densamma under valet. Det är dock självfallet inte möjligt att göra valet beroende av en sådan föreskrift och man torde därför få nöja sig med ett allmänt stadgande om att valförrättarna — och då i synnerhet ordförandena — såvitt möjligt skall tjänstgöra under båda valdagarna. Det torde vidare vara mest praktiskt att låta första dagens val avslutas med att valurnan med däri nedlagda valkuvert förseglas. Ett brytande av valkuverten redan på söndagskvällen skulle knappast få något större publicitetsintresse, utan endast i onödan förlänga valförrättarnas tjänstgöringstid och öka riskerna för felaktigheter i samband med den preliminära sammanräkningen. Vad nu sagts gäller i huvudsak förhållandena i storstäderna.

Länsstyrelsen i Jönköpings län anser sig i detta sammanhang böra understryka vikten av att riksdagsval och kommunalval icke hålles samtidigt. Bortsett från praktiska komplikationer i form av risk för förväxling av valsedlar m. m. skulle — framhåller länsstyrelsen — vid en sådan ordning kommunalvalen i allt för hög grad få rikspolitisk prägel.

I anslutning till sin redovisning av vissa huvudpunkter i en ny vallag har

författningsutredningen framfört tanken på en sådan ordning att samtliga å postanstalt avlämnade valsedlar räknas redan vid den preliminära sammanräkningen. *Valutredningen* och *länsstyrelsen i Älvsborgs län* ställer sig båda kritiska till denna tanke.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län finner i likhet med vad författningsutredningen själv antytt den föreslagna ordningen förutsätta att röstningen på postanstalt är avslutad två å tre dagar före andra valdagen och att poströsterna sändes från postanstalterna direkt till respektive valförrättare. Länsstyrelsen anser sig redan nu böra taga avstånd från utredningens förslag härutinnan. Genomförandet av förslaget skulle innebära att den stora grupp väljare, som å valdagen vistas inom riket å ort utanför det egna valdistriktet, skulle berövas möjlighet att då utöva sin rösträtt å postanstalt. Det skulle i så fall bli nödvändigt att bereda dessa väljare tillfälle att rösta å postanstalt före valdagen. Då man beträffande denna väljarkategori skulle sakna möjlighet att något så när effektivt kontrollera huruvida förutsättning för poströstning förelåg, skulle följderna förmodligen bli en stark ökning av antalet poströster. Enligt länsstyrelsens uppfattning skulle det också vara äventyrligt att å valförrättarna överlåta den många gånger besvärliga granskningen av poströsterna. Redan den förhållandevis enkla granskningen av valkuvert och deras innehåll, som enligt gällande bestämmelser åvilar vederbörande valförrättare, vållar enligt länsstyrelsens erfarenhet dessa avsevärda bekymmer, och knappast från något valdistrikt avlämnas en i allo korrekt preliminär sammanräkning. Detta leder emellertid i allmänhet icke till några allvarliga komplikationer, då eventuella felaktigheter som regel lätt kan rättas till vid den slutliga sammanräkningen. En sådan rättelse vore däremot i regel omöjlig att åstadkomma beträffande å postanstalt avlämnade, i något avseende felaktiga valkuvert eller valsedelsförsändelser, som godtagits av valförrättaren vid den preliminära sammanräkningen.

Liknande synpunkter framföres av *valutredningen*. Den föreslagna ordningen förutsätter, tillfogar *valutredningen*, att avgivna poströster sändes från postanstalterna direkt till vederbörande valförrättare, ett arrangemang, som avsevärt ökar risken för felsändning i jämförelse med gällande ordning, då poströsterna sändes endast till sammanräkningsmyndigheterna. Dessutom skulle i sådant fall poströstningen behöva vara avslutad senast tredje dagen före andra valdagen för att försändelserna skall hinna fram i rätt tid.

9 och 10 §§.

Paragraferna har icke föranlett särskilt uttalande under remissbehandlingen.

11 §.

I några yttranden föranleder förslaget om inrättandet av en särskild lagnämnd och en finansnämnd vissa uttalanden. *Länsstyrelsen i Västerbottens län* finner det föreslagna systemet med en lagnämnd och en finansnämnd, varigenom en dubbel utskottsbehandling av vissa ärenden möjliggöres, vara ändamålsenligt och ägnat att skapa de garantier som eftersträvas i fråga om noggrann behandling av riksdagsärendena. Även *länsstyrelsen i Jämtlands län* förklarar sig tillstyrka förslaget härutinnan. *Länsstyrelsen i Uppsala län* vill för sin del ifrågasätta värdet av den föreslagna lagnämnden. Säsom regel torde utgången av en lagfråga vara klar i och med utskottsbehandlingen. Annan utgång anser länsstyrelsen knappast vara att förvänta genom frågans hänskjutande till en särskild lagnämnd, bestående av 15 ledamöter. Inrättandet av en sådan nämnd kan icke jämföras vare sig med det norska systemet, enligt vilket stortinget för behandling av lagfrågor uppdelas i ett lagting, omfattande en fjärdedel av stortingets ledamöter, och ett odelsting, omfattande de återstående tre fjärdedelarna, eller med det finska systemet, där lagfrågor behandlas i det s. k. stora utskottet, i vilket 45 av riksdagens 200 ledamöter ingår. För en tillfredsställande behandling av lagfrågor torde därför andra garantier böra eftersträvas, exempelvis riksdagens frigörande från beroendet av departements tjänstemännen genom inrättandet av egna kanslier. Däremot anser länsstyrelsen den föreslagna finansnämnden få en viktig uppgift genom sin sammanhållande översiktliga bedömning.

12 §.

Paragrafen har icke föranlett särskilt uttalande under remissbehandlingen.

13 §.

De föreslagna bestämmelserna i paragrafen tillstyrkes eller lämnas utan erinran i flertalet av de yttranden, i vilka bestämmelserna föranlett särskilt uttalande. I några av dessa yttranden understrykes lämpligheten av att ifrågavarande bestämmelser, som har sin motsvarighet i vissa i gällande riksdagsordning upptagna bestämmelser, erhåller sin plats i regeringsformen, eftersom riksdagsordningen enligt förslaget ej är avsedd att ha karaktär av grundlag.

Den i första stycket givna bestämmelsen att riksdagsledamot ej må förmenas att fullgöra sitt uppdrag anser *länsstyrelsen i Södermanlands län* vara svår att förstå utan närmare studium av motiven. Länsstyrelsen ifrågasätter, om icke innebörden av bestämmelsen bör komma till ett klarare uttryck i lagtexten. *Svea hovrätt* har i och för sig icke något att erinra mot bestämmelsen i fråga men påpekar att den i 10 kap. 6 § föreslagna befogenheten för talman att tillkalla riksdagens krigsdele-

gation medför att en del riksdagsledamöter kan komma att uteslutas från utövandet av sina uppdrag.

Stadgandet att riksdagsledamot ej skall vara bunden av andra än i regeringsformen och riksdagsordningen givna föreskrifter framstår för *åklagarmyndigheten i Malmö* såsom synnerligen viktigt, då enligt myndigheten vid mer än ett tillfälle en högröstad opinion gjort uttalanden av innebörd, att riksdagsledamot, som valts för visst parti, också skall vara skyldig att i allt följa partiets politiska linje.

Vad angår utformningen av stadgandet säger sig *länsstyrelsen i Västerbottens län* icke ha något att erinra mot att bundenheten inskränkes till att avse regeringsformens och riksdagsordningens föreskrifter. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* ifrågasätter om icke bundenheten bör med hänsyn till innehållet i 8 § successionsordningen föreskrivas gälla även denna grundlag. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* finner för sin del anledning saknas att frångå gällande avfattning av stadgandet, varigenom bundenheten knytes till »rikets grundlag». *Regeringsrättens ledamöter* understryker att ordalydelsen i såväl det äldre som det nu föreslagna stadgandet närmast synes ge vid handen, att riksdagsledamöterna vid uppdragets utövande icke skulle behöva iakttaga andra lagar och författningar än grundlagarna. Enligt motiven är detta emellertid icke avsett, och utredningen hänvisar till att icke heller det äldre stadgandet tolkats på sådant sätt. Även om man i praktiken icke behöver befara att missförstånd skall uppstå på denna punkt, synes det likväl önskvärt att lagtexten nu får en ordalydelse, som täcker det avsedda innehållet. *Svea hovrätt* finner ordalagen i stadgandet kunna tänkas leda till missförståndet, att riksdagsledamot i utövningen av sitt uppdrag icke har att rätta sig efter andra lagar och författningar än regeringsformen och riksdagsordningen. Risken för missförstånd torde enligt hovrätten öka genom den i 15 § stadgade immunitetsrätten. Hovrätten ifrågasätter, om förevarande stadgande i 13 § numera är behöfligt.

Den i andra stycket av förevarande paragraf införda bestämmelsen rörande riksdagsledamots avsägelse av sitt uppdrag har icke givit anledning till någon erinran under remissbehandlingen. *Länsstyrelsen i Västerbottens län*, som tillstyrker bestämmelsen, anser i likhet med utredningen att något behov icke föreligger av en sådan regel om avsägelse, som finns upptagen i § 21 gällande riksdagsordning, därest ett system med officiell kandidatur vid riksdagsmannaval införes. Stadgandet att avsägelse av uppdraget ej får ske utan riksdagens medgivande finner *länsstyrelsen i Jämtlands län* samt *Jämtlands läns landstings förvaltningsutskott* vara ägnat att skapa stabilitet i riksdagens sammansättning, enär stadgandet utgör hinder för okontrollerbara förskjutningar i denna sammansättning. *Svea hovrätt*, som ej heller har något att erinra mot bestämmelsen, förklarar sig ha utgått från att stadgandet i vad angår riksdagens

prövning av begäran om befrielse från uppdrag som riksdagsledamot icke avsetts innebära någon saklig ändring i förhållande till vad som nu gäller enligt § 29 riksdagsordningen.

14 §.

Länsstyrelsen i Örebro län erinrar om att enligt § 26 gällande riksdagsordning såsom riksdagsman ej kan godkännas den, som är försatt i konkurs, men att utredningen funnit införandet av motsvarande bestämmelse i förslaget till ny regeringsform knappast vara erforderligt, eftersom det enligt utredningens uppfattning torde vara tillfyllest att här i första hand lita till de politiska partiernas självklara intresse av att deras representanter i riksdagen är lämpliga för sitt uppdrag. Länsstyrelsen delar utredningens uppfattning att partierna endast låter sig i riksdagen representeras av lämpliga personer och att de till ledamot ej föreslår någon, som är försatt i konkurs. Däremot anser länsstyrelsen det kunna uppstå svårighet för ett parti att förmå en riksdagsledamot att lämna sitt uppdrag, sedan han blivit försatt i konkurs, därest det icke i regeringsformen finnes direkt utsagt, att det utgör behörighetshinder. En person, som är försatt i konkurs, är enligt konkurslagen icke berättigad att råda över sin egendom och kan enligt länsstyrelsen därför icke anses vara i den oberoende ställning, att han bör få vara ledamot av riksdagen och deltaga i utövandet av dess betydande befogenheter. Länsstyrelsen förordar därför, att i regeringsformen intages en bestämmelse att den, som är försatt i konkurs, icke är valbar eller behörig att vara riksdagsledamot.

15 §.

Första stycket

De föreslagna bestämmelserna om skydd för riksdagsledamot såvitt avser frihetsberövande för gärning eller yttrande av ledamoten i denna hans egenskap har under remissbehandlingen endast föranlett erinran från *Svea hovrätt*. I hovrättens yttrande framhålls, att enligt förslaget — liksom för närvarande — torde erfordras särskilt tillstånd av riksdagen för straffprocessuella frihetsberövanden (inberäknat hämtning till rätten) även sedan tillstånd till åtal lämnats. En sådan ordning synes icke motsvara något praktiskt rättspolitiskt behov. Hovrätten förordar därför att vanliga regler för frihetsberövande skall gälla så snart åtalsmedgivande lämnats.

I fråga om remissorganens ställningstagande till förslaget om immunitet såvitt angår talan inför domstol för gärning eller yttrande av riksdagsledamot i denna hans egenskap hänvisas till den remissammanställning, som gjorts i prop. 1964: 140 s. 191—197. Anmärkas må att *länsstyrelsen i Uppsala län* återkommit till detta förslag i ett senare yttrande och därvid ställt sig tveksam till att låta immuniteten omfatta icke endast åtal, all-

mänt såväl som enskilt, utan även skadeståndstalan. I samband därmed framhåller länsstyrelsen även att den finner det vara av vikt att uttrycket »i denna hans egenskap» erhåller en otvetydig tolkning. Utredningens motivuttalande att därunder i främsta rummet faller yttranden i riksdagen och dess utskott (inberäknat utrikesnämnden) anser länsstyrelsen icke ge tillräcklig vägledning för bedömning i vilka övriga fall en riksdagsledamot handlar eller yttrar sig i denna sin egenskap.

Andra stycket

De föreslagna bestämmelserna om viss immunitet för riksdagsledamot såsom enskild person har tillstyrkts eller uttryckligen lämnats utan erinran av *en ledamot av högsta domstolen, överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Uppsala, Östergötlands, Jönköpings, Kalmar, Gotlands, Malmöhus, Skaraborgs, Värmlands, Örebro, Gävleborgs, Västerbottens och Norrbottens län, Malmöhus och Gotlands läns landstings förvaltningsutskott, föreningen Sveriges stadsfiskaler, föreningen Sveriges landsfiskaler samt statsåklagaren i Stockholm. Ej heller regeringsrättens ledamöter, länsstyrelserna i Stockholms, Kronobergs, Kristianstads, Hallands, Älvsborgs, Kopparbergs och Västernorrlands län, Sveriges akademikers centralorganisation, föreningen Sveriges häradshövdingar, Sveriges advokatsamfund och statsåklagaren i Malmö* har framställt anmärkning mot förslaget.

Högsta domstolens ledamöter (majoriteten), länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län samt föreningen Sveriges stadsdomare har förordat vissa jämkningar av de föreslagna bestämmelserna.

Förslaget om immunitetsskydd för riksdagsledamot som enskild person har avstyrkts av *riksåklagarämbetet, Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Västra Sverige, länsstyrelserna i Södermanlands, Västmanlands och Jämtlands län samt Jämtlands läns landstings förvaltningsutskott och statsåklagaren i Göteborg.*

Länsstyrelsen i Västerbottens län finner detta förslag väl ägnat att undanröja den oklarhet, som präglat motsvarande regler i § 111 nuvarande regeringsform, samtidigt som en anpassning skett till gällande straffprocessuella tvångsmedel. Den föreslagna utformningen av immunitetsskyddet med avseende på dessa tvångsmedel anser länsstyrelsen lämplig. Gripande, anhållande och häktning bör sålunda få äga rum endast om å gärningen ej kan följa lindrigare straff än fängelse i två år. De föreslagna undantagen från denna regel för fall, då erkännande föreligger eller gripande på bar gärning skett, måste anses befogade. I likhet med utredningen finner länsstyrelsen särskilt stadgande såvitt avser s. k. administrativa frihetsberövanden ej erforderligt. Enligt *länsstyrelsen i Norrbottens län* kan det särskilda rättsskydd, som tillförsäkras riksdagsledamot även i andra fall än då det rör sig om riksdagsuppdraget, synas anmärkningsvärt. Den föreslagna

bestämmelsen är emellertid av synnerlig vikt, då den utgör en garanti för att polismakten i en kritisk tid icke skall kunna utnyttjas för att sätta folkrepresentationen ur spel. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* anser liksom utredningen befogat, att riksdagsledamot skall åtnjuta visst skydd mot frihetsberövande såsom privatperson. *Statsåklagaren i Stockholm* finner förslaget icke innebära någon ändring i sak i förhållande till vad som nu gäller utan endast innefatta förtydliganden och anpassning till nutida straff-processuella stadganden.

Övriga remissorgan, som tillstyrkt utredningsförslaget i denna del eller lämnat det utan erinran, har ej närmare utvecklat skälen för sin ståndpunkt.

I några yttranden ifrågasättes vissa jämkningar av de föreslagna bestämmelserna. Enligt *föreningen Sveriges stadsdomare* kan det förtjäna övervägas, om icke den ändrade reglering av de straff-processuella tvångsmedlen, som skett i nya rättegångsbalken, bort föranleda en längre gående revision av immunitetsbestämmelserna i § 111 första stycket regeringsformen. Dessa bestämmelser torde, då de infördes, ha åsyftat att säkerställa riksdagsmännen mot förhastade åtgärder från administrativa myndigheters sida. Mot bakgrund härav och med hänsyn till att häktning numera kan beslutas enbart av domstol vore det enligt föreningens mening följdriktigt att slopa särbestämmelserna för riksdagsman i fråga om häktning. Från principiell synpunkt påpekas, att det föreslagna stadgandet har den konsekvensen, att domstol icke ens i samband med dom äger besluta om häktning av riksdagsman, som t. ex. fälles till ansvar för grovt förmögenhetsbrott och kan befaras komma att undandraga sig straff. Enligt föreningen måste i allt fall ifrågasättas lämpligheten av att, på sätt som föreslagits, anknyta möjligheten att gripa, anhålla eller häkta riksdagsman till om han erkänt brottet. *Högsta domstolens ledamöter (majoriteten)* erinrar om att det föreslagna grundlagsstadgandet anknyter till vissa begrepp i rättegångsbalken. Enligt denna gäller att gripande — som i motsats till andra frihetsberövanden kan göras även av enskild person — må ske även där den som begått brott, varå frihetsstraff kan följa, träffas på flyende fot. Härtill saknas motsvarighet i det föreslagna stadgandet. Ehuru någon praktisk olägenhet knappast torde behöva befaras, synes det dock ledamöterna mest lämpligt att stadgandet bringas i överensstämmelse med rättegångsbalken härutinnan. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* ifrågasätter, huruvida icke frågan om riksdagsledamots skydd mot obehörigt administrativt frihetsberövande måste anses vara av sådan vikt, att den bort regleras i grundlag. Måhända borde stadgas, att beslut om sådant frihetsberövande alltid skall underställas viss högre förvaltningsmyndighet eller förvaltningsdomstol.

Göta hovrätt framhåller i sitt avstyrkande remissyttrande, att förslaget motsvarar § 111 första stycket i gällande regeringsform, vilket är

helt föråldrat. Såsom utredningen anfört lärer syftet därmed från början ha varit att säkerställa riksdagsmännen mot förhastade åtgärder från administrativa myndigheters sida. Numera har, särskilt genom tillkomsten av nya rättegångsbalken, förutsättningarna för frihetsberövande på grund av misstanke om brott blivit noggrant preciserade. I samband därmed har befogetheten att besluta häktning helt överflyttats från administrativ myndighet till domstol. Med hänsyn till de garantier, som härigenom uppställts till skydd för den personliga friheten, kan det ifrågasättas, om behov längre föreligger av särbestämmelser för riksdagsledamöter i ifrågavarande avseende. Vidare är att beakta, att brottsutredningen i åtskilliga fall av grova brott — exempelvis förmögenhetsbrott — kan helt äventyras, om möjligheten att omhändertaga den misstänkte ej står till buds. Att en riksdagsledamot i sådana situationer skulle behandlas annorlunda än andra medborgare, även sådana i betrodde ställning av annat slag, skulle enligt hovrättens mening te sig stötande och står knappast i samklang med allmänna rättsmedvetandet. Slutligen må framhållas, att de föreslagna immunitetsreglerna ter sig anmärkningsvärda i belysning av att några motsvarande regler icke föreslås beträffande olika slags frihetsberövanden, som enligt särskilda författningar kan företagas på annan grund än misstanke om brott — främst frihetsberövanden enligt sinnessjuklagen och lagen om nykterhetsvård — och som icke är kringgärdade av sådana rättssäkerhetsgarantier som nyss nämnts. Med hänsyn till vad som anförts förordar hovrätten, att de föreslagna bestämmelserna icke upptages i en ny regeringsform.

Synpunkter, likartade dem Göta hovrätt utvecklat, återkommer i flertalet övriga avstyrkande remissvar. Att de straffprocessuella frihetsberövandena numera är kringgärdade med sådana rättssäkerhetsgarantier att något behov av särskilda bestämmelser för riksdagsledamöterna i nämnda hänseende ej föreligger betonas sålunda av *riksåklagarämbetet*, *hovrätten över Skåne och Blekinge*, *hovrätten för Västra Sverige* och *länsstyrelsen i Södermanlands län*. Ej heller *Svea hovrätt* finner något behov numera föreligga av att ge riksdagsledamöterna särställning i förevarande hänseende. Om emellertid visst skydd fortfarande bör ges dem, kan det enligt hovrätten lämpligen få i huvudsak den omfattning utredningen föreslagit; dock bör undantag göras även för det fall, då vederbörande tages på flyende fot.

Den föreslagna regelns ogynnsamma inverkan på brottsutredningar understrykes av bl. a. *riksåklagarämbetet*. Ämbetet framhåller sålunda, att i många fall en förundersökning ej går att genomföra utan att den misstänkte temporärt berövas friheten och därigenom hindras att förstöra bevisning. Detta gäller framför allt den s. k. intellektuella brottsligheten. Ämbetet anser det rentav kunna ifrågasättas, om det med de föreslagna bestämmelserna över huvud blir möjligt att genomföra en förundersökning om komplicerade förmögenhetsbrott gentemot en riksdagsman. Liknande synpunkter anföres av *hovrätten över Skåne och Blekinge*, *hovrätten för Västra Sverige* och *statsåklagaren i Göteborg*.

Hovrätten för Västra Sverige finner liksom Göta hovrätt de föreslagna reglerna anmärkningsvärda i belysning av att några motsvarande regler icke föreslås beträffande olika slags frihetsberövanden, som enligt särskilda författningar kan företagas på annan grund än misstanke om brott och som icke är kringgårdade av sådana rättssäkerhetsgarantier som de straffprocessuella tvångsmedlen.

Enligt *länsstyrelsen i Södermanlands län* synes det vara stridande mot principen om allas likhet inför lagen att låta riksdagens ledamöter i straffprocessuellt hänseende intaga en särställning beträffande gärningar eller yttranden, som ej sammanhänger med riksdagsmannaskapet. Att riksdagens ledamöter i förevarande hänseende bör vara likställda med övriga medborgare framhålles även av *länsstyrelserna i Västmanlands och Jämtlands län*. *Sistnämnda länsstyrelse* hävdar, att riksdagsledamot i varje fall skall kunna gripas, anhållas eller häktas även då fråga är om brott, för vilket stadgas väsentligt lindrigare straff än fängelse i två år. Om över huvud anses behöfligt med särskilda garantier mot förhastade ingripanden gentemot riksdagsledamot, bör en sådan reglering ske i annan ordning än genom grundlag. Denna sistnämnda ståndpunkt intager även *Jämtlands läns landstings förvaltningsutskott*.

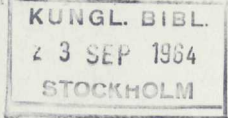
Statsåklagaren i Stockholm framhåller att bestämmelserna om riksdagsledamots immunitet icke torde ha tagit sikte på de rent processuella frihetsinskränkande åtgärder — såsom hämtning till förhör inför domstol eller polis samt föreläggande av häkte enligt 36 kap. 1 § rättegångsbalken — vilka kan vidtagas mot riksdagsledamot i dennes egenskap av vittne eller, i fråga om vissa åtgärder, m å l s ä g a n d e. Konsekvenserna av denna brist i immuniteten torde dock i praktiken kunna antagas vara mindre väsentliga. Någon anledning till erinran i förevarande hänseende finner statsåklagaren icke föreligga.

Länsstyrelsen i Malmöhus län anser i motsats till författningsutredningen att en bestämmelse om särskilt straffskydd för riksdagen, dess organ och tjänstemän samt de enskilda riksdagsledamöterna alltjämt bör upptagas i regeringsformen. Det stadgande härom, som nu finns i § 110 regeringsformen, bör — efter nödiga formella och språkliga ändringar — överföras till en ny grundlag, i syfte att uttryckligen markera riksdagens ställning som landets högsta beslutande myndighet. Jämväl *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* berör förevarande spörsmål och anser det med hänsyn till riksdagens centrala ställning i statslivet kunna ifrågasättas, om icke i vart fall en erinran om riksdagsledamots straffskyddade ställning bör finnas i grundlagen.

16 §.

Regeringsrättens ledamöter finner det påkallat, att de tilltänkta ersättarnas ställning utredes närmare. Bl. a. skulle det vara önskvärt om man kun-

de finna någon form för att hindra, att den inträder såsom ersättare, vilken har gjort sig skyldig till brott som för en riksdagsledamot skulle föranleda avsättning.

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1964

1. Teknikerutbildning i Danmark, Finland, Norge och Sverige. Del II.
2. Nordisk etterutdannelse i by- og regionplanlegging.
3. Nordiskt institut för elementarpartikelfysik.
4. Invaliditetsvurdering, erstatningsfastsettelse, tabellsystemer m. v. i yrkesskadetrydningene i Norden.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Företagsinteckning. [10]
Svensk namnbok 1964. [14]
Utlåtande av Juristkommissionen i Wennerström-
affären. [15]
Rapport av parlamentariska nämnden i Wenner-
strömaffären. [17]
Lag om förvaltningsförfarandet. [27]
Beräkning av pensionsreserv i pensionsstiftelse. [28]
Skadestånd II. [31]
Förtida tillräde, expropriationskostnad m. m. [32]
Familjerättskommittén. Äktenskapsrätt I. Författ-
ningstext. [34] Äktenskapsrätt II. Motiv. [35]
Sammanställning av remissyttranden över författ-
ningsutredningens förslag till ny författning. Del
3. Kap. 6 i förslaget till regeringsform. [38]

Försvarsdepartementet

Krigsmaktens förbandssjukvård. [20]

Socialdepartementet

Bättre åldringsvård. [5]
Arbetstidsförkortningens verkningar. [9]
Behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna.
[24]
Ökat stöd till barnfamiljer. [36]

Kommunikationsdepartementet

Bilskrotning. [21]
Statens byggnadsbesparingsutredning 3. Offentliga
byggnader. Ekonomiskt byggande. [26]

Finansdepartementet

Värdesäkringskommittén 1. Indexlån. Del I. [1]
2. Indexlån. Del II. [2]

Alkoholreklamen. [6]
Statens skogar och skogsindustrier. [7]
Kommunal skatteutjämning. [19]
Nytt skattesystem. [25]
Koncernbidrag m. m. [29]

Ecklesiastikdepartementet

1958 års utredning kyrka-stat III. Religionsfrihet
[13] IV. Historisk översikt. Kyrkobegrepp. [16]
V. Kristendomsundervisningen. [30]
Förbud mot utförsel av kulturföremål. [22]

Jordbruksdepartementet

1960 års jordbruksutredning. 1. Kapitalutveckling
en i det svenska lantbruket. [8] 2. Lantbruket
strukturutveckling. [37]
Ålgrågan. [11]
Veterinärmedicinsk forskning och undervisning.
Del II. [12]
Kronhjortsreservat m. m. [23]

Handelsdepartementet

Effektivare konsumentupplysning. [4]
Översättning av fördrag angående upprättandet av
Europeiska atomenergigemenskapen (Euratom) och
tillhörande dokument. [18]
Översättning av viktigare följdförfattningar till för-
dragen angående Europeiska ekonomiska gemen-
skapen och Europeiska kol- och stål-gemenskapen
[33]

Inrikesdepartementet

Konsumtionsmönster på bostadsmarknaden. [3]

